

ÚJ FORRÁS 2021.1

Tobias Wolff: Agyára ment (próza) 3

Háy János versei 8

Mátyás Győző: Befejezetlen szonáta (próza) 14

Halmosi Sándor versei 24

Mújdricza Péter: Puskás Ferenc (1936 – 2020)... azt üzente,
TALPRA MAGYAR-FÖLD! (esszé) 27

Kosztolánczy Tibor: Lezárhatatlan múlt
(Horányi Károly: *A Vízöntő küszöbén*) 36

Kakuk Tamás: Távolodva közeledni
(Monostori Imre: *Levélhozta és más történetek*) 43

Reichert Gábor: „Mindent tudni kellene”
(Gáll István *Csapda* című „ál-szociográfiájáról”) 49

Nyilas Atilla: Bányajárás (vers) 67

Faludi Ádám: Egy lépcsőn lemenő akta: Charles Bukowski (esszé) 70
A (vad)szamárság kettős természete (Beszélgetés Kettős Tamással) 73
Kettős Tamás: Lakhandi (dalszöveg) 82

Wehner Tibor prózái 85

Beke D. Sára versei 89

Ismeretlen japán költő: Álmák és álmok (vers és kép) 91

A borítón és a lapzárókon Györgydeák György munkái
Köszönet Ujj Ágnesnek a képek rendelkezésünkre bocsátásáért. Is.

E számunk szerzői:

Beke D. Sára költő (Piliscsaba), Faludi Ádám író, költő (Tatabánya), Halmosi Sándor költő (Bp.), Háty János költő, író (Bp.), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kertai Csenger költő (Bp.), Kettős Tamás író, képzőművész, performer, ráolvasó (Nagymaros), Kosztolánczy Tibor író, irodalomtörténész (Bp.), Makáry Sebestyén költő (Kismaros), Mátyás Győző író (Bp.), Mújdricza Péter építész (Esztergom-Bp.), Nyilas Atilla költő (Bp.), Papp Máté kritikus, szerkesztő (Kecskemét), Reichert Gábor irodalomtörténész, szerkesztő (Tatabánya), Szilágyi Mihály fordító (Bp.), Wehner Tibor író, művészettörténész (Bp.), Wolff, Tobias író (Stanford)

Anders csak közvetlenül zárás előtt tudott eljutni a bankba, ahol persze végtelen hosszú sor állt, és két nő mögé szorult be, akiknek hangos locsogásától gyilkos indulatok fortyantak benne. Sosem volt az a higgadt fajta. Anders – a kifinomult kegyetlenségéről ismert, fársztó könyvkritikus, aki majdnem mindent lehúzott, amiről írt.

Tobias Wolff* 3

AGYÁRA MENT

A sor még mindig kígyózott, amikor az egyik ügyintéző kitette abla-

kába a ZÁRVA táblát, elment a bank hátuljába, ott nekidőlt egy asztalnak, és a papírjait tologató egyik kollégájával kezdte tölteni az időt. Az Anders előtt álló nő abbahagyta a fecsegést, és gyűlölködő arccal meredt az illetőre.

– Igazán kedves – mondta a társa, és Andershez fordulva nyomatéku-
l hozzáfűzte: – Épp az ilyen apró figyelmességek miatt járunk ide.

Anderst is a guta kerülgette az ügyintézőtől, ám dühét máris a sopán-
kodó nő ellen fordította:

– Csúnya igazságtalanság – mondta. – Egyenesen tragikus. Ha nem az ép lábat amputálják, vagy a szülőfalunkat bombázzák, akkor bezárják az ablakot.

A nő ragaszkodott az álláspontjához.

– Nem mondtam, hogy tragikus. Csak úgy érzem, nagyon nem illik így bánni az ügyfelekkel.

– Megbocsáthatatlan – mondta Anders. – Égrekiáltó.

A nő nyelt egyet, másfelé nézett, és nem szólt semmit. Anders látta, hogy a másik, a barátnő is arrafelé tekint. Aztán az ügyintézők abbahagyták a tevékenységüket, a sorban állók lassan megfordultak, és csend telepedett a bankra. Két símaszkos, kék öltönyös alak állt az ajtó felőli oldalon. Az egyik pisztolyt szorított a biztonsági őr nyakához. Az őr behunyt szemmel motyogott. A másik férfi egy rövidre fűrészelt csövű puskával riogatott.

– Mindenki fogja be a pofáját! – mondta a pisztolyos, pedig egyetlen szó sem hallatszott. – Egyből döghús az ügyintéző, aki megnyomja a riasztógombot. Értve vagyok?

Az ügyintézők bólintottak.

– Egyből döghús. Ez igen! – mondta Anders, majd odafordult az előtte álló nőhöz. – Jó szöveg, nemde? A vészjós csürhék harsány hóbörgése.

A nő rosszalló pillantást vetett rá.

A puskás térdre kényszerítette az őrt, és átadta társának a fegyvert. Egy rántással hátrabilincselte, majd egy rúgással hasra fektette az őrt. Aztán visszavette a puskáját, és a pultvégi biztonsági ajtóhoz ment. Alacsony volt, izmos, de lomhán, sőt révetegen mozgott.

– Engedjék be! – mondta a társa.

A puskás férfi belépett, végigment az ablaksor mögött, és minden ügyintézőnek adott egy szemeteszákot. A bezárt ablakhoz érve, kiszólt a pisztolyos társához:

4 – Kinek a pultja ez?

Anders az ügyintézőt nézte. Az nyakához emelte kezét, és odafordult a férfihoz, akivel az imént még beszélgetett. A férfi bólintott.

– Az enyém – adta meg a választ a nő.

– Akkor vonszolja ide a valagát, és tömjé meg ezt a zsákot!

– Íme! – mondta Anders az előtte álló nőnek. – Igazság szolgáltatott.

– Hé, nagyokos! Mondtam én, hogy jártasd a szád?

– Nem – válaszolta Anders.

– Akkor kussolj!

– Hallotta ezt? – mondta Anders. – Nagyokos. Mint a *Bérgyilkosok*¹-ban.

– Maradjon csöndben – mondta a nő.

– Hé, süket vagy, vagy mi a rosseb?

A pisztolyos odament Andershez, és a hasához nyomta a fegyvert.

– Azt hiszed, szórakozok?

– Nem – mondta Anders, pedig a cső csiklandós érintésétől nevetésnekje támadt. Úgy nyomta el, hogy belebámult a férfi szemébe, mely jól látszott a maszk nyílása mögött; halványkék volt és vérágas. A bal szemhéja rángatózott. Csípős, savanyú lehelete még a történte knél is jobban megdöbentette Anderst, aki növekvő nyugtalansággal érezte, hogy még inkább a hasába nyomódik a fegyver.

– Tetszem neked, nagyokos? Le akarsz cidázni?

– Nem – mondta Anders.

– Akkor ne bámulj!

Anders a férfi fényes, hegyes orrú cipőjére szegezte tekintetét.

– Ne le, felfelé nézz – mondta a símaszkos, és Anders tokájához nyomta a pisztolyt. Aztán addig emelte, míg Anders már csak a mennyezetet látta.

Anders sose figyelte meg ezt a részletét a banknak, e pompázatos, csupa márvány épületnek, melyben aranyozott csigavonal futott végig az ügyintézők fölkei fölött. A kupolás mennyezetet mitológiai alakok díszítették, akiknek rózsaszín húsú, tógás rondaságán egyszer, évekkkel azelőtt megakadt Anders tekintete, de többet nem tért vissza rá. Most nem volt más választása, mint szemügyre venni a festő munkáját. Még annál is rosszabb volt, mint amire emlékezett, nagyon kényszeredett benyomást keltett. A művésznek nem volt sok trükkje, ám azokat itt is, ott is bevetette: egy kis pír a felhők alján, némi félénkség az angyalkák és a faunok pillantásában. A mennyezet tele volt jelenetekkel, de amelyik leginkább szemet szúrt Andersnek, Zeuszt és Európát ábrázolta, mint bikát és tehenet: előbbi szénakazal mögöl bámulja

utóbbit. Hogy érzékivé tegye, a festő sejtelmesen megdöntötte a tehén csípőjét, és hosszú, mélyre göndörödő szempillákat adott neki, melyeken át igézőn tekint vissza a bikára. Az ívelt szemöldökű bika élvezte mosolyog, és ha szövegbuborék jönne ki a szájából, ez volna beleírva: Marhajól!

– Mi olyan mókás, nagyokos?

– Semmi.

– Viccesnek tartasz? Azt hiszed, valami bohóc vagyok?

– Nem.

– Azt hiszed, szarakodhatsz velem?

– Nem.

– Még egy ilyen – emelte Anders fejéhez a csövet –, és neked annyi. *Capiche?*²

Andersből kibuggyant a nevetés. Mindkét kezét a szája elé kapva kinyögött egy sajnálat, elnézést, tehetetlenül fújtatott ujjai közül, *capiche*, atyavilág, *capiche*, sóhajtotta, mire a pisztolyos azonnal meghúzta a ravaszt.

A golyó beszakította Anders koponyáját, átment az agyán, és távozott a jobb füle mögött, csontszilánkokat szórva az agy kérgébe, gerendájába, dúcaiba és szürke magjába. De mielőtt mindez megtörtént, a velőt elérve olyan cikázást okozott az idegpályákon, amely egy majdnem negyven évvel korábbi, azóta feledésbe merült képsort hívott elő, egy bizonyos nyári délutánét. Miután áttört a csonton, a lövedék 1000 km/órás sebességgel haladt, ami szánalmasan lassú, merev mozgás volt a körülötte egyidejűleg zajló tudatvillódzáshoz képest. A szürkeállományba hatolva a golyó az agyi mulandóság hatálya alá került, ami rengeteg időt hagyott Andersnek megszemlélni a jelenetet, amely – utálta volna használni e kifejezést – lepergett a szeme előtt.

Érdemes megjegyezni, mire nem emlékezett Anders, miközben emléke feléledt. Nem emlékezett az első szerelmére, Sherryre, illetve arra, amit örülten szeretett benne, míg idegesíteni nem kezdte – a fesztelen testiségét, különösen a közvetlenségét, ahogy az ő szerszámához viszonyult, melyet Pocok úrnak nevezett. Úgy is, mint Pocok úr kúszni készül, Pocok úr aludni kunkorodik. Anders nem emlékezett a feleségére, akit szintén szeretett, mielőtt belefáradt a kiszámíthatóságába. Nem emlékezett a lányára, aki most a Dartmouth Egyetem zord közgazdaságtan-professzora, és aki kiskorában ajtón áthallatszóan oktatta ki engedetlen plüssmaciját, iszonyú büntetésekkel fenyegetve, ha nem változtat a magaviseletén. Egyetlen sorra sem emlékezett a több száz versből, melyet ifjúkorában kívülről megtanult, hogy bármikor megborzongathassák. Az olyanokra, mint: *némán, egy panamai hegytetőn*³; *Uram, ma azt hallám*⁴; *Mind, mind az édesek? Azt mondd, mind? Ó, poklok ölyve! Mind?*⁵. Egyikre sem emlékezett, kicsit sem. Anders nem

emlékezett haldokló anyjára, ahogy azt mondta férjéről: Le kellett volna szúrnom álmában. Nem emlékezett Josephs professzora, aki elmondta, Szicíliában akkor engedték el az athéni foglyokat, ha tudtak idézni Aiszkhülosztól, és ahogy ott, mindjárt fejből idézett tőle görögül. Anders nem emlékezett, hogy milyen lelkesen fülelte ezeket a hangokat. Nem emlékezett a meglepetésére, amikor jóval érettségi után egy könyv borítóján látta viszont egyik osztálytársa nevét, és a tiszteletre, melyet a regény elolvasása után érzett. Nem emlékezett az elismerő érzés örömeire.

6 Arra sem emlékezett, amit a lánya születése utáni napokban látott: ahogy egy nő a halálba ugrik a szemközti épületből. És hogy felkiáltott: Uram, irgalmazz! Nem emlékezett rá, hogy szándékosan fának hajtott az apja kosijával; hogy három rendőr megrugdosta egy háborúellenes tüntetésen; hogy néha a saját nevetésére ébredt. Nem emlékezett, mikor kezdett unottan, majd viszolygással tekinteni az asztalán tornyosuló könyvekre, és lett dühös a szerzőkre, akikről írni készült. Nem emlékezett, mikor kezdődött, hogy minden valami másra emlékezteti.

Más dolgokra emlékezett. Hőség. Baseballpálya. Sárga fű, rovarok zümmögése, ő egy fának dől, miközben a környékbeli fiúk házimeccsre gyűlnek. Nézi, hogy a többiek arról vitatkoznak, hogy melyik jobb a sportág két sztárjátékosa közül. Egész nyáron ez volt a téma, és Anderst unatja; nyomasztja, mint a hőség. Aztán megérkezik az utolsó két fiú. Coyle és az unokatestvére Mississippiből. Anders először látja Coyle unokatestvérét, és többször nem is találkoznak. Az köszönti a többieket, de őt csak akkor veszi észre, miután csapatot választottak, és valaki megkérdezi tőle, hogy mi akar lenni.

– Beállós – mondja a fiú. – Azé a legjobb poszt mind bévül.

Anders feléje fordul és nézi. Szeretné, ha megismételné, amit mondott, de jobbnak látja nem kérni. Seggfejnek tartaná a többiek, ha kikikizi a nyelvtani hibája miatt. De nem erről van szó, egyáltalán nem erről. Anderst furamód feldobja a mondatvégi szókapcsolat teljes váratlansága és zeneisége. Miközben beáll, révülten ismételteti magában.

A golyó már ott van az agyában, mindezek mögött sem örökre lemaradni, és tőlük lenyűgözve megállni sem tud. A végén teljesíti feladatát; elhagyja a szétduält koponyát, elkerülhetetlenül maga után húzva emlékezetből, reményből, tehetségből és szeretetből álló üstökös csóvját a haszonelvűség márványcsarnokába. De Anders még tud időt szakítani a fűvön megnyúló árnyékokra, a repülő labdát megugató kikötött kutyára, az izzadságfoltos kesztyűjét összeütő gyerekkori önmagára, aki azt dudorássza: *Mind bévül, mind bévül, mind bévül.*

*Tobias Wolff amerikai író.

PEN/Faulkner-, Whiting-, és háromszoros O. Henry-díjas, Nemzeti Művészeti Érdeméremmel kitüntetett.

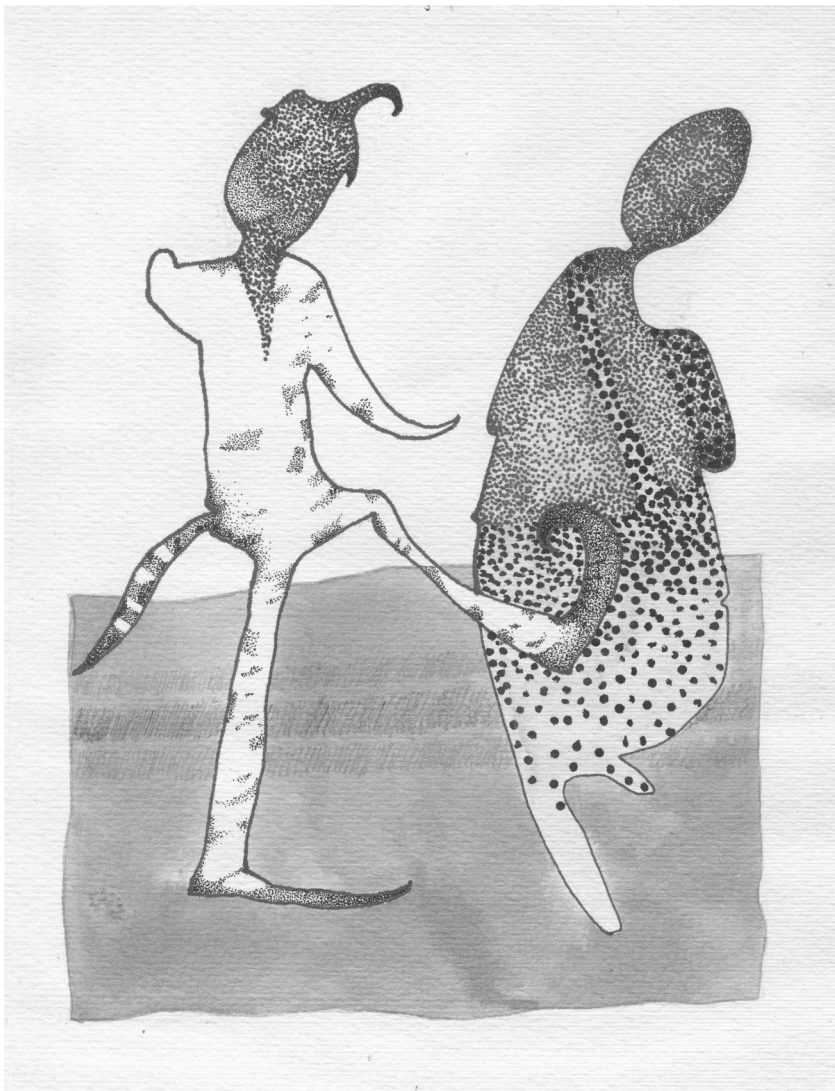
¹ Ernest Hemingway: Bérgyilkosok (ford. Máthé Elek). Az elbeszélésből két amerikai film készült (1946, 1964).

² capiche: Az olasz *capire* (ért, felfog) ige E/2 alakjának szleng változata. Belőle származik a *kapiskál* szavunk.

³ John Keats: Amikor elolvastam Chapman Homéroszát (ford. Nádasdy Ádám)
<http://ujforras.hu/fustjелеk-98/>

⁴ George Herbert: Man [Az ember] (E költeménynek még nincs magyar műfordítása.)

⁵ William Shakespeare: Macbeth (ford. Szabó Lőrinc)

EMLÉKEZTETŐ

Érzi, hány helyen tört el.
Változik az időjárás,
ezt a változást még átéli.
Emlékeztetőfájás
a csontokban.
Mintha nem emlékeztetné
elég dolog arra,
hogyan nem vár rá más
csak elmúlni.

RÉGEN

Leandereket néz
régén a tengerparton.
Leandereket néztem,
mondja, régén
a tengerparton.

RÉGEN

Régen az volt,
ami már nem volt.
Gyerek, fiatal felnőtt,
aki valakit szeret.
Régen az volt,
raktáruházi képkeret,
éjszaka, amikor
a gyerek már aludt,
egy anyuka pakolt
bele képeket.
Régen az volt,
talán a felhalmozott
ruhára gondolt,
aminek már sehol,
a lakásban biztosan
nincs helye.

9

ALUDJ

Öngyilkos leszel
és katona.
Vadakat terelő
juhász,
látod meghalt már
anyuka,
aludj el szépen
kis babám.

10 BÁCSI

Felébredt.
Már senki nem élt
azok közül,
akikről álmodott.

VISSZA

Visszaalszom
az életembe,
mondta a bácsi.

MESE

11

És ha nem hiszel
a tündérmesékben,
csak az maradt,
hogy akit szerettél
halott, holott
rajta kívül az egész
világ, egy
kisgyereknek mesélek,
harmadik fiú,
rajta kívül az
egész világ
hétpróbás élet.

ÖRDÖGKATLAN

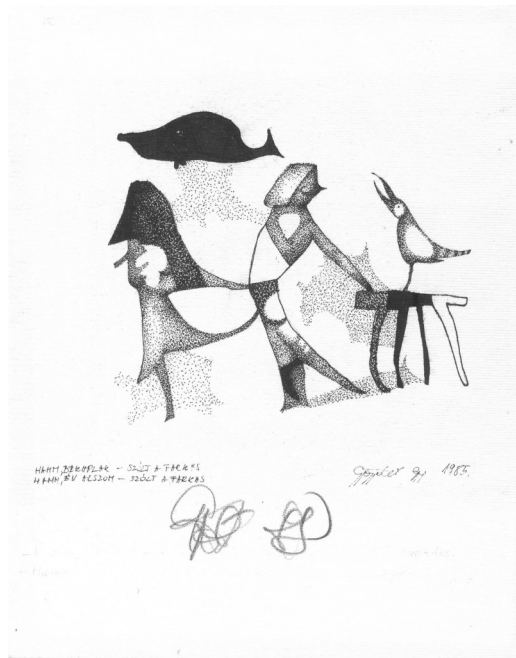
Nem esik,
nem fúj,
nem fagy,
nem vagy.
Évek, évek
betyár évek,
lassan ürülnek
a szekrények.
Kútba doblak,
kerék alá teszlek,
eső alá viszlek,
vajon kinősz-e,
mint a gomba,
és újra lesz-e,
ha mindent megteszek.

12 NÉPDAL

Bánat, bánat, de nehéz vagy,
mint a szívem, az enyém vagy.
Hogyha nem volna bánatom,
nem is tudnám, hogy ki vagyok

ARANY JÁNOS

Arany János,
mért nem vagy álmos?
Azért nem vagyok álmos,
mert meghaltam.

KOR

13

Van az a kor, amikor még
érdemes valahogy kinézni.
Most már elég, ha megfürdesz.

MINDEN

Minden idő eltelik,
mindenki szeme megtelik
homállyal.

Azt mondják csillog
legbelül
meglátja, aki ott elmerül,
de senki nem kísérlétezik
a láppal.

Senki nem tudta, mi történhetett.

A kollégák ugyan találgattak, ahogy ilyenkor bárki tenné, de valójában teljes homályban tapogatóztak. Mit történt vele? És miért?

14 Mátyás Győző

BEFEJEZETLEN SZONÁTA

A füzetek talán adhattak volna választ a kérdésekre, de azok ebben a pillanatban még ott heverték Rédey Nóra íróasztalán. Reggel, amikor kinyitotta a levelesládá-

ját, meglepődött. Vastag, könyv alakú borítékot talált benne. Rédey Nóra azt hitte, valamelyik kincset érő könyvritkaság érkezett meg, amit az Amazonon rendelt. Talán a *Secrets of baroque music*, régen várta azt a kiadványt, már éppen kezdett aggódni.

Nem volt feladó a borítékon, a tapintásán érezni lehetett, hogy vastag kartonpapírral van kibélelve, talán, hogy egy törékeny tárgyat védjen? Nóra felvitte a lakásba a csomagot, s miután a kezében cipelt holmiktól megszabadult, leült a konyhaszékre, kíváncsian tépte fel a borítékot. Vajon miért anonim a feladó, reméli, ez nem valami névtelen fenyegetés. De hát ki akarná őt megfélemlíteni? Talán az a kolléga, akinek a dolgozata kapcsán Nóra tett néhány bíráló megjegyzést, amiért szerinte nem jól értelmezi a *Nouveau système de musique théorique* némely tézisét, ironizált magában?

A keménypapír fedezékében két közönséges iskolai vonalas füzet rejtőzött. Terápiás füzet, ez volt címként ráírva kusza betűkkel mindkettőre. Ismerősnek tűnt a kézírás.

Nóra idegesen forgatta az első füzetet, a legkülönbözőbb helyeken olvasott bele. Pár lapozás után rögtön szemet szúrt ez a sor: *A szerelmem klímakatasztrófa: engem éget, Nórárt fagyossá teszi*. Nóra ösztönösen idegenkedett ettől a szentimentalizmustól. Visszalapozott a füzet elejére és onnan kezdte olvasni a szöveget.

Bartos Adrián a pszichológus tanácsára kezdett bele a terápiás írásba.

Egy ideig maga küszködött a fejébe lopakodott ravasz, agresszív démonokkal – találgatta is, honnan másznak ezek elő: megsérül a limbikus rendszer, és mint az alien, kihersennek a nyákos burokból a kis sunyi szörnyek? –, aztán rájött, hogy egyedül nem fog menni a démonvadászat. Pszichológushoz fordult végül, és ő ajánlotta az írást, a terápia részeként. Hogy nézzen szembe a démonaival. Szó szerint. Leírja, ami nem ereszti, ami újra és újra kihajt a fantáziájában és nézi, szuggerálja. Hát Bartos Adrián leírta, hogy *ha választ valakit, én azt meg fogom ölni*. Nézte, nézte a mondatot, de nem könnyebbült meg tőle.

Ez pár héttel azután történt, hogy élete nagy szerelme – ha talált volna, ezeknél is nagyobb szavakat használt volna vonzalma jellemzésére –

elutasította őt. Már hosszabb ideje dolgozott együtt egy csapat – zeneszerzők, hangszeresek, énekesek, tudósok – egy komplex barokk zenekutatási projektben, így Rédey Nóra zenetörténész, a barokk korszak elismert kutatója is. Bartos Adrián már megismerkedésük percében vonzalmat érzett a nő iránt, ami az idő múltával egyre erősödött. Bartos Adrián úgy érzékelte, a nő sem teljesen közömbös iránta. Elmosolyodott, ha Bartos megcsillantotta úgynevezett intellektuális humorát: „Ezeknek inkább kanasztát kellene játszani, nem Vivaldit.” Szakmai kérdésekben elegáns érvekkel erősítették meg egyetértésüket, ízlésítéleteik közé az a bizonyos hajszál sem fért volna. Bartos úgy hitte, ez az intellektuális harmónia egy mélyebb kapcsolat katalizátora lehet.

Éppen akkoriban vezényelte saját művét az Akadémián Luchino Soldati, a világ egyik leghíresebb komponistája és showmanje, aki mindent megtett a zene és önmaga népszerűsítéséért. Alig lehetett jegyet szerezni a koncertre, de Bartos úgy vélte, ez a belépő nem pusztán a terembe vezethet, de talán közelebb juttatja egy lépéssel Nórához is. Hiszen egy koncertlátogatás – még ha a közös szakmai érdeklődés ürügyén is – már kész randevú. Nagy siker volt, vastaps, ováció, Adrián és Nóra beültek egy közeli kávézóba, hagyták leüledni az élményt, feldobódva beszélgettek a zenéről, belesimulva a hely simogató zsongásába. Nóra egy alkalommal rátette a tenyerét Bartos kézfejére, a férfi azt hitte vagy azt akarta hinni, hogy ez nem volt véletlen.

Eszelősen belehabarodtam. Soha nem voltam még ennyire szerelmes. (Voltam én szerelmes egyáltalán? Gimnázium? Micsoda baromság. Már nem emlékszem, hogy a feleségemmel hogy volt.) Hihetetlen érzés. Elszédít, megráz, mintha jőzanul berúgnál. Elindul a gyomrodból az a remegés. Napról napra jobban vágytam rá. A végén már fizikai fájdalmat éreztem a közelében, ahogy láttam, és tudtam, hogy nem lesz enyém. Most azt mondom, ennél szörnyűbb dolog nincs. Hogy belebolondulsz, annyira akarod, és nem és nem. Az elutasítás után napokig nem aludtam. Altatóval se tudtam. Nem nyugodhattam bele. Nem tudtam elfogadni. Egész nap csak ő jár a fejemben. Most olyan vagyok, mint valami bedrogozott kötél táncos. Hülyén egyen-súlyozok, hogy ne vegye zaklatásnak a próbálkozásomat, de újra meg újra beszélnem kell veled erről.

Ha úgy alakult, és együtt végeztek a munkával, Bartos hazavitte Nórát kocsival. Egy alkalommal utolsónak maradtak, nagyon belefeledkeztek a diszkurálásba, kint zuhogott az eső, későre is járt, hazafelé úton Bartos kocsijában folytatták a beszélgetést, ami valahogy más hangulatú volt, mint

a korábbiak. Nóra kifejezetten melankolikus lett, mint aki a sorssal vívott mérkőzés elvesztett játszmáján töpreng. Bartos egy parkolóban leállította a kocsit, az ablaktörőlk metronomként hajladoztak ide-oda, a műszerfal fényei
16 vörösösen derengtek a sötétben. Bartos elérkezettnek látta az időt, hogy bensőségebb hangra váltson, és előálljon a nagy vallomással, amit napok óta érlelt magában és egyszer, na jó, párszor még a tükör előtt is elpróbált. Köszörülte a torkát, aztán belevágott, mondván, ilyen ügyekben nem igazodik el úgy, mint a zenében, tényleg, de azt tudja, hogy ő most annyira meg van indulva, mint egy szerelmi szeizmográf. Nóra elke-
rekedett szemmel nézett, pedig csak annyi történt, hogy Adrián belesült az elpróbált szövegbe („a szerelmi szeizmográf most földindulást jelez”), és za-
varában elkeverte a betanult sorokat. De Nóra így is megértette Adriánt, és határozottan nemet mondott. Ő nem akar „eddig ismeretlen tájakat bejárni” és „hegycsúcsokat megostromolni” és egyáltalán, ő távol tartaná magát az ekként értelmezett földrajzi felfedezésektől. Mert hát ebből a földrengéses entrée-ból nyilván valami ilyesmi következik.

Bartos Adrián leforrázva hallgatott kis ideig, aztán azt mondta, persze ezt is elszúrta, nem is várt mást magától, valójában semmi mást nem akart, mint őszintén megvallani Nórának, hogy szereti őt. Mint talán eddig soha senkit. Nóra a lecsorgó esőcseppeket nézte, ahogy különböző formákat rajzolnak az autó ablaküvegére, az egyik olyan volt, mint egy hasas lombik. Oldalra fordította a fejét, Adriánra nézett kicsit fürkésző tekintettel és azt mondta monoton, érzelemmentes hangon: „csak még azt várjuk meg, amíg a gyerekek felnőnek, hogy belépjenek, ezt a szót használnád, belépjenek az élet kapuján, az nem olyan nagy idő, miért kellene türelmetlenkedni.” Adrián igyekezett az értetlent tettetni, hogy ez most micsoda, meg hogy jön ide. Mire Nóra, hogy pontosan ezt mondaná Adrián. Ugyanúgy, akár a többi. Bartos zavartan nézett, Nóra, mint aki számított erre a nézésre, hozzátette, fel tudja mondani az egész repertoárt, amit ilyen helyzetben a férfiak előadnak, és biztos benne, Adrián sem kivétel. Két gyermek apja a házasság taposó-
malmában.

Amikor azt mondta, én is csak olyan vagyok, mint minden házas férfi, őszintén hittem, hogy én kivétel vagyok, pontosabban én A kivétel vagyok, a szabály, az mindenki más. Igen, igen, igen! Tudom, szinte mindenkire rákattan a csapda, de majd én kikerülöm. ELÉG MÁR! Rá kellett szólni a fiamra, vegye le a basszust, mert meg lehet őrlni. Hogy ezek milyen zenét hallgatnak, uramisten! Bár a lányom szinte itthon sincs soha. Lassan azt sem tudom, milyen színű éppen a haja. Tanultak hangszert, de nem fogta meg őket a „szomorúzene”. A kisebbik, a fiam néha behallgat abba, amit csinálok, de meg sem próbálja rejtteni az unalmát.

Könyörögni fogok! Nem érdekel: ha megalázkodás, akkor az. Leszarom. Tédre borulok, zokogok. Mikor sírtam én utoljára? Anyám temetésén. És most miatta. Már másodszor. Hát lássa csak, igen lássa, hogy kifordított magamból. Lássa csak, hogy mit művelt velem!

Persze, ez szájalmas lenne. Egy picsogó férfi?

17

Nem tudom, mit csináljak. Nem tudok lemondani róla!

Bartos Adrián akkor tényleg őszintén gondolta, hogy megtalálja a kijáratot a labirintusból. Rédey Nóra azonban nem véletlenül mondta – nem szemrehányóan, hanem inkább szomorú tárgyilagossággal –, hogy Adrián is csak a mindig-ugyanaz törvényének esete lehet.

Bartos Adrián az ötvenharmadik évét taposta, huszonkét éve a házasság jármában, két gyerek, az egyik az egyetem közepén, a másik érettségi előtt, valamennyi lakáshitel, a szokásos.

Mondjam tovább, kérdezte a kocsiiban szinte szenvtelenül Nóra, többet tudok rólad, mint te magadról.

Rédey Nóra negyvenegy éves zenetörténész pár hete szakított viharos körülmények között matematikus-informatikus barátjával, aki a fent elhangzott mondatnak azt a variációját adta elő, hogy „csak amíg a gyerekek egyetemre mennek.” Hét évvel korábban – még kevésbé tapasztaltan – hallotta már a másik verziót, „csak amíg befejezik az egyetemet, nem lehet most magukra hagyni őket.” Ez a karnagy szerető merítése volt a közhelykészletből.

Rédey Nóra feltűnően szép nő volt, valaki egyszer szinte áhítattal mondta, ha belép valahová, a többieknek ki se kell menni, hogy láthatatlanná váljanak. Maga se értette, hogyan került abba a helyzetbe, hogy összesen kilenc évet herdált el az életéből szeretői státuszban házas férfiak mellett. Illetve az első esetre volt azért magyarázat. Egy minden szempontból elfuserált kapcsolatból (jogász élettárs; házi törvényeket hozott arról is, hogy melyik fogásra kell akasztani a törülközőket) akart már kétségbeesetten szabadulni. A karnagy keze mintha fuldoklót mentene ki a kapcsolat zavarosából. Nóra nem sejtette, hogy ez a kéz majd még mélyebbre fogja nyomni a boldogtalanság hínáros vizébe. Más nők talán irigyelték is volna a sármos, kedvesnek tűnő férfiért, ha bármikor mutatkoztak volna nyilvánosan. Ám együttléteik a Nóra garzonjában lebonyolított szeretkezésekre korlátozódtak, amelyeket a nő egy idő után csak instant dugásnak nevezett. A karnagy leplezetlenül nézte az óráját, hogy le ne kesse a mindegy, mit is.

„A legrosszabb közhelyben élek, tulajdonképpen ragaszthatnék magamra egy matricát: A szerető arra jó, hogy izgalmasabbá tegye a házasságot.” A karnagy erőszakossá vált, terrorizálni próbálta Nórát, még ő

féltékenykedett, fenyegetőzött, pokollá lett a viszony. Nóra menekült volna, a karnagy igyekezett őt bármi áron visszatartani. Nóra szinte vakon fogadta el az újabb mentőkezet, ami első látásra segítőnek, oltalmazónak tűnt, aztán kiderült, csak a karikagyűrű volt rajta más. Illetve a részletekben volt 18 azért különbség, de az új szeretőnek, a matematikus-programozónak sem volt esze ágában elválni, szépen elmentette Nórát a szeretői fájlba, a nyilvánosság előtt nem vállalta, és nem is szerette, csak a szex izgalmá miatt ragaszkodott hozzá. És hazudott, mint a vízfolyás. Az anyja súlyos beteg, nem lehet felzaklatni egy válással, csak hát a kedves mama Amerikába ment férjhez vagy húsz éve, és tíz éve telefonon sem beszélt a fiával. Aztán jött az, hogy már válófélben van, csak ugye várják meg, amíg a gyerekek... Nórának végképp elege lett.

Van egy jó helyem a füzetnek. Nem hiányzik, hogy az itthoniak megtalálják. Az itthoniak, miket írok! A feleségem. Az az igazság, hogy fogalmam sincs, hogyan legyen vele. Gondolatban játszom a vagány férfit, aki tudja a megoldást, de frászt se tudok. Szeretem a feleségemet is, de nem szerelemmel. Tulajdonképpen mi az, ami köztünk van? Már évek óta nem voltunk együtt koncerten. Már nem tesz úgy, mintha érdekelné a munkám. Nóra viszont megőrjít, érzem, ő új energiákat adna. Biztos, hogy tudnék dolgozni, talán jó dolgokat is komponálni, nem csak ezeket a középszerű vackokat. Nóra mellett biztos újra szárnyra kapna a tehetségem. Mert egyébként...

Akkor a kocsiban mintha Bartos Adriánban összpontosulna a világ összes hazug, csalárd szeretője, Nóra indulatosan azt mondta: „Nem akarok még egy ilyen hitvány viszonyt, nincs erre út, ezt a kaput lezártam, érted? Ezek a szélhámosok kihasználtak, csak az volt a fontos, hogy nekik mi a jó. Nincs több potya dugás.” Észre se vette és a végén már kiabált, majdnem sírt.

Bartos Adrián nem volt képes belenyugodni az elutasításba, ha találkoztak a projekten, újra és újra szóba hozta a vonzalmát, de Nóra nagyon határozottan azt mondta: becsüli Adrián intellektusát, zeneszerzői munkáját, de nem akar még egyszer házas emberrel kezdeni. Nem, és kész. Ő most társat keres. Csakis társat.

Nem tudok dolgozni!

Adrián megszállottjává vált a saját szerelmének, egyszerűen nem hagyta békén Nórát. Folyosószegetbe rejtőzött, hogy „spontán” találkozassanak, kivárta, míg a nő végez, hogy elvihesse haza, kísértetként járt a nyomában. A kollégák azonban nem sokat vettek észre Bartos heves ostromából. Illetve ha sejtettek is valamit, legyintettek. Ugyan mit akarhat egy ilyen időződő

fazon ettől a tüneménytől. Elhangolódott hangszer vágyakozása a tiszta harmóniára. Nóra elvesztette a türelmét, és egy alkalommal ingerülten, nyersen odakiáltotta Adriánnak: „Nem akarok erről beszélni többet.” Adrián telefonon próbálta hívni, de Nóra nem vette fel vagy kinyomta. Amikor Adrián kérdőre akarta vonni ezért, Nóra még indulatosabb lett. Miért 19 nem veszi végre tudomásul, hogy lepattintotta. Adriánt mellbe vágta a szó. Lepattint, mint egy kabátjára tévedt rovar. Ha ez vigasztalja, nem ő az egyetlen férfi, akit elutasít. De megmondta, nem akarja ezt újra hallani. Más férfiak képesek tudomásul venni, hogy elhajtotta őket, ennyi szerinte Adriántól is telik.

Adrián fejében egyfolytában a fantázia Nórára és a szerelemre című kompozíció ment. A nap huszonnégy órájában a nő arcát látta maga előtt, egyoldalú dialógusokat folytatott vele, gyözködte a szerelme erejéről. Elviselhetetlen volt számára, hogy Nóra nem akarta ezt a négykezeset. Felerősödött benne a féltékenység disszonáns szólama. Estéknként Nóra lakása közelében bujkált, utánalopózott, követte, hogy megtudja, van-e valaki az életében. Pár hónap múlva házi hangverseny lenne a projekt munkatársainak közreműködésével, ő egy zongoraszonátát ígért, alig haladt vele, csúfondárosan táncoltak a szeme előtt a kottába írt hangjegyek, gúnyosan azt kántálták: nem kellesz te már senkinek.

Jó, akkor vegyünk egy gombostűt, tűzzük a hegyére ezt a Bartos Adriánt. Ne izegj, mozogj, haszontalan féreg, meg akarunk vizsgálni! Ki vagy te? Mit akarsz az élettől? Boldog akarsz lenni, mi? Hát persze, mi mást? Megérdemled te a boldogságot? Ne hazudj magadnak, legalább most ne! Tudom én, hogy segít a hazugság életben maradni: tódítani, hogy jelentős művész vagy, mikor a kutya se ismer. De most hagyd abba! Hazugságpauza. Azt hiszed, a feleséged csak úgy elengedne, még meg is simogatná a buksidat? Hogy nálatok nem az lenne, hogy kiszipolyozni, megalázni? Tudod te, mivel jár egy ilyen pankráció? Mernéd vállalni? Megérdemled te ezt a nőt? Márpedig csak egy megoldás van, ha tényleg komolyan akarom őt. Magamat is próbára kell tennem, hogy tényleg tudom-e, mit akarok.

Nóra már azt sem akarta, hogy Adrián hazavigye az autójával, ő inkább buszszal menne. Megmondta nyíltan, kívülről fűjja már a műsort, úgyis megint a szerelmi bánatával hozakodna elő. És ezt a CD-t már hallotta éppen eleget. Mielőtt kiléptek volna a szobából, Bartos Adrián összeszedte a bátorságát és megkérdezte: ha úgy adódna, és neki nem volnának a kötöttségei, ha esetleg, körülményeskedett, egyedülálló volna, akkor Nóra adna-e esélyt. „Nem” – hangzott a tömör válasz, és Nóra kisétált a szobából.

Ne szépítsd, cseszd meg! Nem kellesz neki! Passz. Egy nagy átverés. Hitegetett, hogy csak az az akadály. Nem kell engem cégéres hülyének nézni: tudom, hogy nem vagyok egy Brad Pitt, meg tizenkét év van köztünk, de azt hittem, ő lesz az a nő, akinek ez nem számít. És észreveszi bennem azt, amit csak ő
20 *vehet észre. Azokat az értékeket. És most kiderül, hogy szerinte nincs is mit észrevenni? De miért csak most jön ezzel elő? Miért kellett ez a hanta, hogy nem kell neki házasember? Miért csak most derül ki, hogy bottal sem piszkálna? Elviselhetetlen az érzéketlensége! Ahogy mutatja, mennyire unja, hogy mindig ezzel jövök elő. Unja a szenvedésemet. Egy közönyös perszóna. Azt mondja, ezt mind csak én produkálok magamnak. Ja, te ott sem voltál, drága, nem te mondtad, hogy most nem a mi darabunkat játsszák. Mintha a mellemre állították volna az üstdobot.*

Bartos Adrián hiába hívta volna koncertre, múzeumba Nórát, a nő mereven elzárkózott, leszögezte, hogy csak úgynevezett szakmai kérdésekről hajlandó beszélni. Bartos Adrián kínjában a Francois D'Agincourt orgonajátékáról indított diskurzus közepébe szötte bele szemrehányó kérdését arról, hogy Nóra miért nem mondta meg neki, nem is az az elutasítás igazi oka, hogy ő nő. Minek kellett ez a mese? Nóra hirtelen ingerültté vált, felemelte a hangját. „Szóval mese? Szerinted az a mese, hogy a nő s férfiak pofátlanul kihasználják a nőket, szórakoznak és semmilyen felelősséget nem hajlandók vállalni? Kilelenc rohadt évem van ebben a mesében, úgyhogy én tudom, miről beszélek, Monsieur Don Juan. Én nem kértem, hogy belém habarodj, ahogy mondd. Hagyjál engem ezzel a dumával békén! Én most csak a szakmára koncentrálok. Meg a nyelvtanulásra. A francia barokk zenét kutatom, és nem tudok elég jól franciául. Elmegyek nyáron egy nyelvtanfolyamra Dél-Franciaországba. A két hónap alatt majd kigyógyulsz.”

Pokol ez a két hónap. Rohadt hőség odakint is. Én ráadásul még belül is izzadok. Nem tudok lemondani róla. Betegesen akarom. Nem tudom elfogadni, hogy nem lesz az enyém. Sákovics, a dilidoki nem kertel, azt mondja, nagyon megbíllent a pszichés egyensúlyom. Jó, a vak is látja, hogy nem vagyok önmagam. Nóra... Ne, ezt nem írom le, azért se, nem akarom, hogy beteljesülő jóslat legyen.

Amint Rédey Nóra hazaérkezett, Bartos Adrián azonnal elhívta Joel Hartley koncertjére, ő – egy „elintézős” típusú férfi büszkeségével mondta ezt – már meg is vette a jegyeket. Hartley Soldati ikerpárja volt sikerben, tehetségben, minden másban a szöges ellentéte. Bartos meglepődött, hogy Nóra igent mondott, azt hitte, többé soha nem fogad el semmilyen invitálást. Nóra vidám volt, gondtalannak tűnt, Adrián nem is örült teljes szívvel, hogy a francia „vakáció” kicsérélte a szerelmét. Koncert után beültek valahová, Nóra az

élményeiről mesélt, tenger, kék ég, ragyogás, a nyár fűgája. Adrián felbátorodott és megint elővette örök témáját, hogy ő még mindig mennyire, és élete legnagyobb és soha meg nem ismétlődő. Nóra tőle szokatlan göggel, némi lekezeléssel is, az élet dinamikájáról kezdett el beszélni, arról, hogy mindig minden változik, szüntelenül történik valami, Adrián is jól 21 tenné, ha leválna végre erről a fixációról. Próbáljon ki új dolgokat. Jó, majd sárkányrepülőzni fog, jegyezte meg pikírtan Adrián. Ő, az egyszerű dolog, lelkesedett Nóra, Jean-Pierre megtanította neki. És ekkor elindul a lavina. Adrián erőszakosan faggatózni kezd, ki az a Jean-Pierre, Nóra húzódozik, nem akarja elmondani, de Adrián addig erősködik, míg a nő végül kiböki: a szeretője volt. A hangjából kicsengett az emlékezés érzéki öröme.

Bartos katatón módra faggatózott újabb részletek után, és a válaszok hallatán úgy érezte magát, mint egy megsorozott boxzsák. Jean-Pierre harmincöt éves – jobbhorog, lifeguard a strandon – bal egyenes, kisportolt adonisz – bal lengő, szeme, mint a tenger – jobb csapott, eszményi szerető – knock out.

„Szóval végigkefélted a nyarat egy úszómesterrel? Ez nálad a társkeresés?”

„Azzal kefélek, akivel akarok. Semmi közöd hozzá!”

„De hát ez annyira” – Bartos a megfelelő szót kereste – „lealacsonyító.”

„Végre felszabadult nőnek éreztem magam, szerettem és szerettek, nem úgy, mint ebben a sárfészekben, ahol csak semmirekellő nős férfiak teremnek meg.”

„De hát egy úszómesterrel? Tudott olvasni egyáltalán?”

„Ebbe a fiúba több intelligencia szorult, mint nálunk sok intellektüelbe.”

„És benne is ragadt nyilván. Hogy tehetted?”

„Ringató tenger, kék ég, szabadság, gyönyör, szerelem. Mi több kell ennél?”

„Ez sima kefélesturizmus, és annyira banális. Magasan képzett értelmiségi nő egy húsból és zsigerből való férfival. A dugás státuszinkonzisztenciája.”

„Ha jól tudom, te is pont a kefélesturizmusban akartál hozzám szegődni, csak éppen belföldi változatban. Ugyan már! Nevezd, aminek akarod. Az én örömeimet te nem fogod elrontani. Szerezd meg a magadét! Mondjuk, tegyen boldoggá a feleséged.” Nóra még sohasem hozta szóba Bartos feleségét.

„Amúgy lehet, hogy az egészet csak kitaláltam.”

Bartos úgy érezte, kiszáradt nyelőcsövében még a nyál is fennakad.

„Oddd meg a problémáidat, én nem tudok neked segíteni!”

Nekem ez a nő istennő volt, és kiderül, hogy félig lotyó. Anyaghibás istennő. De nem tudom gyűlölni, a rohadt életbe, pedig az biztos segítene. A falra írtam a második tétel elejét. Összefirkáltam. Egyébként igaza van, azzal kefél, aki vel akar. Csak én beleőrülök! Egész álló nap fantáziaképek vibrálnak
22 *az elmében, azt látom újra meg újra, hogy Nóra önfeledten kefél a francia úszómesterrel és nyüszít a gyönyörtől. Dug és dug és dug... Bele fogok dögleni!*

Bartos Adrián óráig feküdt az ágyán szinte mozdulatlanul, a mennyezetet bámulta. Egyre gyakrabban látta magát kívülről, mintha ő lebegne valahol fent és nézné részvétlen közönnyel a bábut az ágyon. Elővette a tervezett szonátát, de csak pálcica embert rajzolt a kottára, mintha a figura rács mögül kiáltozna. Koncetról hazatérő fia egyik este megdöbbenve hallotta, hogy az ő kedvenc metálzene kara üvölt az apja szobájában. Bartos soron kívüli látogatást könyörgött ki a pszichológustól. Aztán felidegesítette, ahogy a férfi az Adriánra mért idő lejártával leplezetlenül nézegette az óráját. A következő alkalommal visszafordult a kapuból. Éjjel nekiindult, hogy Nóra lakásához megy, aztán félúton meggondolta magát.

Kompozíció, amelyiknek csak vége van. Megpróbáltam. Hogy csak azért is kibírom. De hogy lehet azt erőből akarni? A zongora billentyűit csapkodja az idő. Elterelni a figyelmem, kikapcsolni az agyam, de hogy a fenébe? Csak őket látom. Mint valami kerge mazochista, tekerem vissza a fantáziamozit. Nem fogom kibírni. Beomlott bánya az életem.

Bartos Adrián alig ment utcára, mert úgy érezte, a fák ágai a nyakára fonódnak és megfojtják, a csatornafedelek felnyílnak, hogy zuhanjon a mélybe, a hullámzó járda bábuként dobálja ide-oda, kapubejárók tátják ki a pofájukat és elnyelik, az autók fémtestű rémekként vicsorognak rá. Nem borotválkozott, soknapos borosta ült az arcán, egy hétig is viselte ugyanazt a ruhát, a felesége szerint már úgy festett, mint egy hajléktalan, a munkáját elhanyagolta, egy-egy projektsemceserére ment csak be, kizárólag azért, hogy lássa Nórárt. De már nem beszéltek egymással.

Vége! Ez volt az álmom. Az évszakok lassan átmotoroznak a szobán. Csak boldog akartam lenni! A macskánk coda nélküli szonátát ellett. Ötvenhárom éves múltam. Ez a Jean-Pierre meg harmincöt. Kaszkadőr. Önmaga dublőre. Melyikünket választaná, hercegnő? A királyt lefejezték egy keszkenővel. Csak mondja úgy, a hanyatló intellektus az ágaskodó fiatal fark ellenében. Még ha közhely, akkor is. Most orvul támadnak a szőrnyek! Hiába vágtd a fejemhez nyersen, hogy semmi közünk egymáshoz, nekem akkor is fáj. Kibírhatatlanul fáj, fáj, fáj, fáj,

fáj! Nóra egy hitvány lotyó vagy. Hogy rogyna rád az antibes i ég. Nem, nem, bocsáss meg! Azért akartalak, mert élni akartam! Ó, nagy varázsló az a kaméleon a sarokban, az volna a szerelem? Miért visel bukósisakot? Mi jön még? Szívpanaszok, gyógyszer-oratórium. A semmi hogy jön el?

23

Amikor Rédey Nóra ideért a terápiás feljegyzésekben, azonnal hívta a kollégákat a szakmai irodában.

Sietve feltörték az ajtót. Senki nem volt a helyiségben. Az íróasztalon szabálytalan alakban fehér lapok heverték. Oldalak Bartos Adrián talán soha el nem készülő szonátájának partitúrájából.

Senki nem tudta mi történhetett.

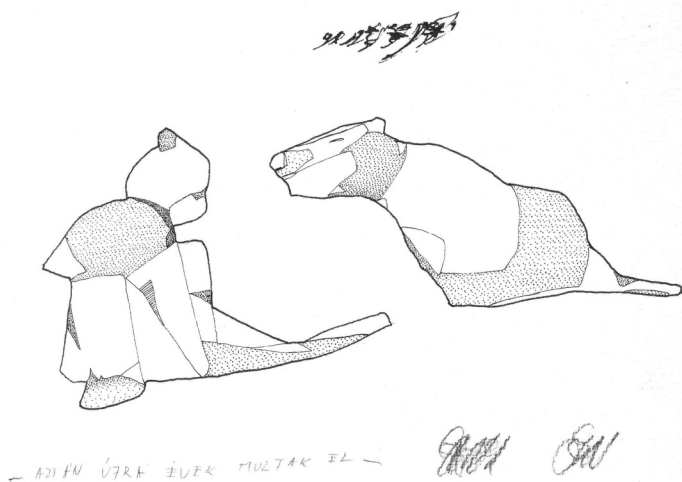
A kollégák ugyan találgattak, ahogy ilyenkor bárki tenné, de valójában teljes homályban tapogatóztak. Mit történt vele? És miért?

Bartos telefonja ki volt kapcsolva, a felesége sem tudta, hol lehet.

Rédey Nóra is tanácstalan volt sokáig. Aztán mintha vaku vilant volna a fejében... Újra végigpásztázta a naplókat. Egy nevet keresett. Sákovics néven két pszichológus is praktizált. A másodiktól tudta meg az intézmény címét.

Rédey Nóra végül úgy látta jónak, ha nem látogatja meg a zeneszerzőt.

Új Forrás 2021/1 – Máttyás Győző: Befejezetlen szonáta

PERJEL

Kirepültek ma is, idő van.
És sötét, kegyelmi állapot. Most kell igazán
vigyázni, most kell erősnek lenni, – és maradni,
nem elszökni. Felseperni, kiszellőztetni a szebb
időket is látott körletet. Szabadon sírni, félni Isten
szabad ege alatt. Bízni a korrekt eljárásban.
Hinni az elszabadítóban, a világ helyett.
Elengedni az embert.
Várni hajnalig a denevéreket.

CSENDES IMA, ÉJFÉL UTÁN

Minden gondolatmenet vége ugyanaz.

Egyik gondolatnak sincs vége, az adót
megfizeted, és egyedül maradsz.

A császárnak, ami a császáré,
és az Istennek, ami fennakad.

Az a kevés, a minden.

Semmi sem marad.

26 NEM EJTÜNK FOGLYOKAT

Nem az immanens istennel, aki mindent eltűr.
Nem a transzcendenssel, aki túl van, és hallgat.
Magunkkal tesszük, a képmással, és mi magunk.
Nyilvánosan, szégyenérzet nélkül, büszkén.
Mintha kérkednénk is vele.
Íme a test, nyilvánosház.
Íme a lélek, szabad préda.

„Egy bátor ember sohasem panaszkodik veszteség vagy szenvedés miatt. Egyedül azért panaszkodna, ha azon kapná magát, hogy még mindig panaszkodik és szenved.” (Eckhart mester)

„MINDEN FÖLDLAKÓ FELELŐS – minden földlakóért.” (M.P.)

„Használd a hagogmat!” (Hajas Tibor)

Mújdricza Péter 27

PUSKÁS FERENC

(1936 – 2020)...

AZT ÜZENTE, TALPRA

MAGYAR-FÖLD!

A 2020. március 10-én elhunyt Puskás Ferenc aranydiplomás agrármérnök, ENSZ-szakértő és feltaláló – őstehetség volt.

Csakhogy Ő nem a lábában hordta az igazi tehetségét, hanem a fejében. Üzenetét világhírű futballista névrokona is büszkén vállalná, és nem csak a magyar foci holdudvarában. Mert a trianoni centenáriumi évben elhunyt Puskás Ferenc agrármérnök és feltaláló életműve/üzenete a kortárs vírusörvények közepette az egész földkerekségen is megszívlelendő lenne. Mi magyarok, a brutális trianoni „védőoltást” már túléljük, de az újabb „dózis” globális mutációjának az euroatlanti fehér civilizáció is még előtte van.

Puskás Ferenc agrárzseni 1936. június 17-én született Budapesten. Keresztanyja, családjuk tisztelője, Kiss Manyi színművésznő volt. (Amúgy a 'Puskás' vezetéknevet már megkeresztelése óta, tehát kerek egy esztendővel korábban viseli, mint a futballista névrokon, aki Purczeld Ferenc néven született, és csak 1937-ben magyarosított.) Az agrármérnök Puskás legendás találmányait világszerte ismerték és elismerték Nyugat-Európától az Amerikai Egyesült Államokig, Dél-Amerikától Afrikáig, Ausztráliától Ázsiáig. Hasznosították Kínától, Japántól, Indián, Venezuelán, Mexikón, Jamaicán, Franciaországon, Németországon, Olaszországon, Ausztrián, Koszovón, Cipruson, Görögországon és Eritreán át Svájcig, elsősorban környezetvédelmi és szilikátipari technológiákban. „Csak” – idehaza ütközött mindezidáig feloldhatatlannak tetsző akadályokba. Senki sem próféta a maga hazájában? Mert Puskás nemzetközileg sikeres találmányaival rendre fölkereste a „rendszerváltásnak” elnevezett történelmi fordulatot követő honi politikai garnitúrák éppen aktuális tisztviselőit is az elmúlt évtizedek során. Ám ha egyesek esetenként át is látták munkásságának társadalmi/gazdasági horderejét, a maguk részéről nem érezték magukat érdekeltnek azok támogatásában. (És mi ebből az én hasznom? – gondolták, gondolják.) Vajon a *proletkult* vagy a *profitkult* komisszárjai a „hatékonyabbak” Magyarországon? Pedig az agrárzseni ötleteinek mindennapi gyakorlata a jelen biológiai/éghajlati

örvényekben a túlélésünket szolgálhatná a Kárpát-medencében is. Puskás sűrűn emlegette, nem csekély rezignációval Béres József szentenciáját: *Hogy miért olyan hányatott Magyarországon a legfontosabb találmányok helyzete?*

Mert az 'illetékesek' először elhallgatják, majd támadják – esetenként lenyúlják és felhígítják – végül félrepillantó közönnyel tudomásul veszik.

28 Ám, ahogy nincsen feleslegesen elmondott ima, úgy nincsen feleslegesen elvégzett munka sem...

Puskás Ferenc általános iskolai tanulmányait Budapesten, a Szentendrei úti általános iskolában végezte 1942 és 50 közt. A váci mezőgazdasági technikumot 1953-ban fejezte be, majd a debreceni mezőgazdasági főiskola hallgatója volt 1956-ig. Kiváló tanulmányi eredményei mellett sokoldalú élsportoló is volt. 1952-ben sífutásban Pest-megyei bajnok, 20 km-es országúti kerékpározásban országos főiskolai bajnok volt. Később, franciaországi éveit gyakran indult, mintegy fizetés kiegészítés gyanánt, különféle szakaszos, úgynevezett 'rakétázós' kerékpárversenyeken. Elmondása szerint, évente többször is 'körbe kerekelt' az Egyenlítő! Bátorságát ejtőernyőzésben is kipróbálta, csak 1952-ben 16 jegyzett ugrása volt. Miután 1956-ban agrármérnöki szakmájában itthon nem tudott méltóképp elhelyezkedni, a jugoszláv határon át Nyugat-Európába disszidált. Franciaországban, a Tarbes Kutató Intézetnél kapott állást, ahol 1957-től 1960-ig dolgozott, és ahol tehetségét/szorgalmát felismerve és kamatoztatva – elismerték és megszerették. Igaz, ottléte során, francia főnökei nem csekély csodálkozására számos alkalommal megjegyezte: *így még egy 'piszkos idegennel' sem lehet viselkedni!* Honvágyának engedve végül hazatért és a Keményfémipari Kutató Intézetnél helyezkedett el. Mindennapi munkája mellett 1960 és 1962 között végezte el az Agrártudományi Főiskolát Debrecenben és szerezte meg diplomáját. Beilleszkedése a korabeli „kommunista kollektívába” nem volt, nem lehetett zökkenőmentes. Több találmányának mellőzhetetlen sikere után korábbi főnöke, egy pártvonalon futtatott komisszár lett az alárendeltje, aki szakmailag és emberileg is felettébb irigy volt rá. *(Panaszkodsz, ki bántott?/ Hogyan is lehetne az barátod,/ Kinek olyan lény, mint magad,/ Örök szemrehányás marad? – írta Goethe.)* Puskás továbbra is kifogástalan úriemberként viselkedett korábbi felettesével, amit ez a szerencsétlen alak (ezt a kifejezést kell, használnom) már végképp nem tudott elviselni. Egy alkalommal bekérdzkedett Puskás irodájába és kifakadt: – Ne haragudjon Puskás 'elvtárs', de én Magához annyira szemét voltam, amennyire csak lehetett. Mondja, most, hogy a főnököm és megtehetné, miért nem vesz elégtételt rajtam? – Kedves Uram – felelte mosolyogva Puskás – mert én az életben nem szeretném magam úgy érezni, mint ahogyan most érzi magát Ön!

És Puskás találmányai valóban legendások. Agrármérnöki tevékenysége holdudvarában világszerte több tucatnyi találmányt jegyez. Ő is

elmondhatja munkásságáról a 'meggyagos ember' Demeter Bélával együtt: *Én a szemétből csináltam aranyat, mások az aranyból szemetet.* Puskás talán legsikeresebb találmányát 1974-ben Svájcban értékesítették a GANZ Baukeramik AG égisze alatt. A Magyarországról kiszállított kőbányászati meddőanyagból kerámia burkolólap készült és készül ma is. Ez a világ legkopásállóbb kerámia burkolólapja. Egy ugyanilyen kapacitású hagyományos üzemhez képest tízszer kevesebb munkással olyan csúcsmínőséget gyártanak, hogy az utána következő legjobb minőségű német kerámiánál tízszer nagyobb a kopásállósága. Más zseniális felismerése 1985/86-ban a kommunista Kína Shandong nevű tartományának egyik timföldgyára barnaiszap hulladékának holisztikus „kezelése” volt. A gátak közé szorított irdatlan mennyiségű barnaiszap a környező települések biztonságát veszélyeztette volna éppen úgy, miképp az évtizedekkel később Magyarországon, a kolontári és devecseri vörösizsap tragédiában bekövetkezett. Ám, mintegy kínai „társadalmi katasztrófavédelmi gyakorlat” keretében, az ominózus Shandong-i barnaiszapot a szomszédos erőmű pernyéjével megfelelő arányban keverve Puskás egy új építőanyagot hozott létre. A vályogvetéssel készített téglákban hidegen létrejött kötés eredményeképp a téglák háromszor nagyobb szilárdságúak lettek, mint a hagyományosan égetett agyagtéglák – és három nap múlva már falazni lehetett velük. Ezt látva a kínaiak Shandong tartomány tucatnyi épülőben lévő téglagyárának építését leállították. Fölismerve, ha a barnaiszapból, mint 'hulladékból' ilyen jó minőségű téglát lehet gyártani, azt az agyagot, amelyen egyébként kiváló rizs terem, nem szabad téglává kiegészíteni. És máig sikeresen működnek a Shandong-i „barnaiszap-téglaművek” a kortárs konfucianus kommunista/kapitalista Kínában is. Pedig az innováció-gyilkos kollektív szentencia – *embernek a híresség éppen olyan életveszélyes, mint disznónak a kövérség* – Kínában még ma is szállóige. Mert Kínában van a világon napjainkban is a legtöbb kivégzés évente a 'köz' javát érintő politikai/gazdasági eljárásokban, hiába döntenek annyira óvatosan köz- és magánügyekben az egyes tartományi mandarinok.

Indiában 1986-tól 1989-ig Chatrapur gránát-homok hulladékának és Hyderabad gyémántbányája kimberlit hulladékának építőanyag ipari hasznosítására készített sikeres műszaki-gazdasági tanulmányt Puskás. „Eljárás vörös-, vagy barnaiszapokból nagy termőképességű mesterséges talajok és új típusú talajerő pótló anyagoknak mezőgazdasági célokra történő előállítására” címmel 1992-ben Ausztráliában tartott előadást a Perth-i nemzetközi bauxit hulladék konferencián. A kilencvenes évek közepén a Szöuli Koreai Akadémia Ipari Technológiai Intézete számára készített a koreai vörösizsap ipari és mezőgazdasági hasznosítására teljes körű javaslatot. 1997-ben, az

Ajkai Önkormányzat részére dolgozott ki olcsó, technológiai forgatókönyvet a város és a közeli települések népességét veszélyeztető vörös- és szürkeiszap tározók rekultivációjára és tájrehabilitációjára vonatkozólag. Amikor az Ajkai

Alumínium ZRT. vörösiszap tározójának átszakadása Puskás tudomá-
30 nyosan megalapozott figyelmeztetése ellenére bekövetkezett, a Civil Hírlap 2010. október 13-i számában, *Vannak felelősök!* címmel készítették riportot a szakemberrel. *Speciális területem az alumíniumgyártás világszerte hatalmas mennyiségben felhalmozott melléktermékének, a vörösiszapnak környezetbarát ártalmatlanítása, felhasználása, adott esetben nagy termőképességű talajként. Évtizedeken keresztül a világ különböző pontjain – például Indiában, Kínában, Dél-Koreában, Jamaicában – kaptam ilyen jellegű megbízásokat. ...Tessék, az aggodalmam beigazolódtott... Nagyon bántotta az igazságérzetemet... Egyszerűen nem hittem a szememnek... Nagyon sajnálom az áldozatokat.* Az iszapömlés-katasztrófát okozó MAL ZRT. vezetői szerint – Ők nem hibáztak! – a cég minden szabályt betartott, minden az előírásoknak megfelelően történt —olvashatjuk a cikkben. Mekkora szerencsénk van a decvecseri és kolontári „felelősöknek”, hogy nem Kínában születtek!

Puskás Ferencet személyesen egy népfőiskolai előadáson ismertem meg, Miklóssy Endre (1942–2018) építész/urbanista/író barátomnak köszönhetően. Miután Puskás találmányait a kortárs hazai minisztériumok rendre elutasították úgy döntött, hogy állami támogatás híján Szabolcs-Szatmár megyében, az ukrán határnál, a 360 lelkes, 80%-ban cigány lakosságú Uszkán, szűkebb baráti és önerőből próbálja megvalósítani az általa alapított Falufejlesztési Népjelölti Program Egyesület (FNPE) elképzeléseit. Megtiszteltetés számomra, hogy ebben a kísérletben Puskással együttműködhettem. A Gandhi-tanítvány Swaminatan professzor által életre hívott indiai képességfejlesztő centrumok mintájára szervezett nonprofit vállalkozás alapját egy uszkai, volt kisenemesi kúria és a hozzá tartozó, közel egy hektáros termő- és állattartó terület képezi. A birtokot Puskás Ferenc a 2000 évi tiszai cián-szennyezést előidéző nagybányai gátszakadás és a tervezett verespataki aranybánya ökológiailag katasztrófális működését ellenőrző és felülvizsgáló ENSZ-szakértői megbízása honoráriumából vásárolta, majd felajánlotta az FNPE céljaira. A megvásárolt és felújított uszkai kúria mögötti kertben őshonos szilvafák, hatalmas somfák vannak. Az FNPE mintegy 180 féle hazai gyógynövényt termeszt a területen. Továbbá olyan Dél-Amerikából, Dél-Afrikából származó gyümölcsöket és gyógynövényeket, amelyek azon túl, hogy a Kárpát-medence megváltozó klímájához alkalmazkodni képesek, esetenként még jobban is érzik itt magukat. *A legfontosabb találmányok meghonosítását a legszegényebbek között kell elkezdenünk,* vallja Gandhi nyomán Puskás, *mert a gazdagok úgyis megszerzik maguknak.* Egyszer munka után, együtt ültünk be Puskás Ferencsel abba a nevezetes cigánykocsmába, ahol a

helyiek elmesélték, hogy a csernobili katasztrófa után észrevették, hogy az uszakai határban egyik gyógynövényüknek, a szeldelt levelű bodzának megjelent egy új változata, mutánsa, aminek még nagyobb és szebb lett a virága és a belőle készített gyógytea pedig még erősebb. Elgondolkodhatunk rajta, hogy a csernobili „dózsist”, amitől a többi Földlakó, ember, 31 állat és növény elpusztult, a szeldelt levelű bodza nemhogy a saját épülésére/szépülésére alakítja, de egy nálánál magasabban manifesztált lény, az ember gyógyítására is felkínálja. Igen, ahol az *emberalatti ember*, a késő újkori globalibugris morálja csődöt mond, a növények is utat mutathatnak, miképp azt a szeldelt levelű bodza intelligenciája is igazolná. Mintha Vida Gábor biológus rezignált szentenciája körvonalazódna: *Talán olyan a teljes emberiség is, mint az egyes ember. Mire megjön az esze, elmegy az esze...* Mert a többi Földlakó, az állatok, a fák, a növények, a kövek, a baktériumok és a vírusok is nyújtanak a 'szalmaszalat' a lebutított, 'gép testben gép lélek' emberiségnek, mely Lantos Tamás kifejezésével élve, *a rosszat csinálja, egyre jobban*. Egy tudományos fantasztikus regényben a mikroszkóp alatti vírusok is a következő alakzatban rendeződnek: *Beszélni akarok a vezetőjükkal!* (Ezekkel? – kérdezhetnénk.) Sajnos Puskás Ferenc kiskert gazdálkodási módszereit is csak néhány bátrabb cigány család merete felvállalni a mindenkori állampárt hol ilyen, hol olyan terepszínebe burkolózó 'önkis' kiskirályok törpelelkűsége ellenében. *Egy fecske nem csinál nyarat, de fecske nélkül nincsen nyár*, és örök igazság, hogy az Igazságot hazugsággal megszüntetni nem lehet, mert az Igazságot a szívünkben varázsoljuk élővé.

Például Mészáros Zsuzsanna építész, a MOME 2011-ben végzős hallgatója egy nagyon alapos és szép diplomatervet készített Uszkára, az FNPE programjára. Sikerként könyvelhető el az is, hogy miután amerikai kollégái meglátogatták Puskás műhelyét, hűledezve jegyezték meg: -- *Nekünk a fenekünk alá tolnak mindent, mégsem jut az eszünkbe semmi érdemleges. Könnyű nektek, mert nincsen pénzetek! Kénytelenek vagytok gondolkodni!*

2009 őszén, Rátóti Zoltán színész/polgármester ötlete nyomán a magyarföldi fatemplom tervezésekor Puskás Ferencet is meghívtuk a 40 lelkes őrségi kislelkebe, ahol *Talpra Magyar-föld!* – címmel tartott előadást a kislelkekről és az életképességről. Az önkormányzat épületébe a helyieken kívül Szlovéniából és Ausztriából is érkeztek látogatók. Puskás beszélgetett az érdeklődőkkel, ezzel is segítve az épület tervezésének folyamatát, tájba illesztését.

Kihangsúlyozta, hogy az Őrség gyógynövénykultúrája dédszüleink idejében „világszínvonalú” volt, amit napjainkban meg kell újítani. Részint az őrségi ember egészsége védelmében, jövedelem kiegészítő tevékenységként, részint pedig a hazai és nyugat-európai biopiacok lehetséges ellátására.

Napjainkban a frankfurti, a müncheni biopiacokon gyakran olyan gyógynövényeket árulnak, amelyeket költséges légi és vízi utakon szállítanak Afrikából, Ázsiából és Dél-Amerikából. Olyan gyógynövényeket, amelyeket az 32 Őrségben is termesztethetnénk, és ahonnan rövidebb úton, olcsóbban és frissebben elláthatnánk Európát is a magyarföldi családoknak is tisztességgel biztosítva. Az Őrség különleges, szubalpesi klímája számos gyógynövénynek sokkal kedvezőbb környezetet biztosíthat, mint Afrika, Dél-Amerika vagy Ázsia.

Magyarföld szerencsés domborzata – vízháztartásának optimális kezelésével – további munkahelyeket teremthet. Puskás elképzelései szerint a gravitációs vízkezelő rendszer a Kerka vízgyűjtőjében telepíthető toval, sajátos vadvízi világnak is otthont biztosíthat. Önellátásra, szolidáris kereskedelemre van szükség, hangsúlyozta. Öngondoskodásra, tehát ne vásároljunk olyasmit, amit magunk is meg tudunk termelni. Sirák fiának apokrif könyvében olvashatjuk: *A gyógyszereket a földből adja az Úr és az okos ember nem veti meg őket.* A templom építőanyagainak egymáshoz való viszonyát is úgy próbáltuk megtervezni, ahogy a helyesen megválasztott gyógynövények erősítik egymás hatását. A falfelületeket ősi kínai és egyiptomi receptek alapján természetes anyagokból, gyógynövényekből és más növényekből kevert kompozttal kezeltük. Az alapozás és a falak közé például köbméternyi fokhagymát „gyógyítottunk” az építkezés során. Magyarföldön, a templomépités üdvös és olykor kevésbé üdvös súrlódásai közepette gyakran emlegettük: Bizonyítsuk be, hogy nem volt igaza az amúgy jeles Kurt Vonnegutnak, amikor azt állította: *Ha a barátod magyar, nincsen szükséged ellenségre.* Magyarföldi munkánkról, az építkezés kalandjáról és távolabbi elképzeléseinkről Magyarföld-Őrhajó címmel a Kós Károly Egyesülés folyóiratában, az Országépítő 2010/3-as számában esszé formájában jelentettünk meg egy részletesebb beszámolót.

2013-ban Mátraverebélyben, Seres Mária polgármester meghívására nyári kézműves tábort szerveztünk Malgot István szobrászművésszel és Kökény-Kovács Ildikó építésszel. A kézműves tábor előadói közé Puskás Ferencet is felkértük. A zömében romák által lakott Mátraverebélyen is kihangsúlyozta Puskás, hogy a falusi lakossággal meg kell értetni, hogy csak saját magukra számíthatnak. Az élet megvédésére, öngondoskodásra irányuló ösztönös törekvésre van szükség. Saját konyhakertet kell készíteni, azt fenntartani, a megtermelt zöldségeket önellátásra, a felesleget pedig cserealapként vagy szolidáris kiskereskedelem céljára kell felhasználni. Szolidaritásra, mintegy közösség-építészetre van szükség. Szép példája ennek a törekvésnek, hogy a 2013-as, másfél hetes nyári kézműves tábor lebonyolítása során egyetlen fillér sem cserélt gazdát. Mátraverebélyi cigány barátainkkal egy Cigánykapolna tervét és kerámia modelljét is elkészítettük a kézműves tábor alatt,

amelyet aztán Budapesten is bemutattunk a FUGA kiállítótermeiben, ahol a FUGA-rádióban Rózsa Péter egy izgalmas interjú is készült a közösségi építésről mátraverebélyi vendégeinkkel. *Közösség-építészet* címmel az Építészfórumban Tatai Mária is leközölt egy érdekes beszélgetést Mátraverebély építész-polgármesterével, Seres Máriával a mátraverebélyi elképzelésekről. Seres Mária felkérésére hosszú időn át látogattunk Puskás Ferencel és kertészmérnök öccsével, Puskás Gyulával Mátraverebélyre helyi mezőgazdasági és közösségi tanácsadás céljából. (Puskás Gyulának külön köszönöm a jelen megemlékezéshez nyújtott segítségét.)

2014-ben a tizennegyedik Építészeti Velencei Biennáléra *Föld-építés* címmel nyújtottunk be Puskás Ferencel közösen kidolgozott pályázatot, amelyben az önellátó kiskertek mezőgazdasági 'hulladékaiból' terveztünk túlélőtereket, teaházat, meditációs tereket. Hasonló szellemben készítettünk pályázatot a Nemzeti Kulturális Alap számára, amelyben börtönök építése helyett, osztársadalmi katasztrófavédelem gyanánt – Silvio Gesell *Természetes gazdasági rend*-je mintájára – olyan önellátó/öngyógyító kiskertes képességfejlesztő centrumokat javasoltunk, ahol helyben kezelt mezőgazdasági 'hulladékokból' készülnének a házak is. Első körben több vidéki képességfejlesztő centrumot képzeltünk el a Falufejlesztési Népjóléti Programegyesület égisze alatt, olyan településeken, mint Uszka, Mátraverebély, Csolnok és Markóc. A fenti elképzelések felemás társadalmi fogadtatása kapcsán türelemre és kitartásra inthet Lantos Tamás, az ormánsági Markóc expolgármestere: *Csak egy fél lépést szabad egyszerre megtenni, mert ha nincsen közösségi konszenzus, a legkiválóbb ötlet is a visszájára fordul, és még rosszabb is lehet belőle... Csak a katasztrófákból tanul az ember!* – Mit is ír a szabadkőműves érzelmű George Orwell 1948-ban megjelent művében az 1984-ben? *Egyesek csak a jövődő háborúk kitervezésén munkálkodnak, mások egyre nagyobb hajtóerejű rakétabombákat [...] robbanóanyagokat terveznek. Megint mások új, még halálosabb gázok után kutatnak, vagy olyan oldható mérgek után, amelyeket akkora mennyiségben lehet előállítani, hogy egész kontinensek növény- és állatvilágát el lehessen pusztítani velük, vagy olyan járványcsírák után kutatnak, amelyek minden lehetséges ellenszerrel szemben immunisak.* Vajon elképzelhető-e globális közösségi konszenzus Puskás Ferenc „osztársadalmi katasztrófavédelemként tervezett önellátó/öngyógyító, kiskertes képességfejlesztő centrumai” és az Orwell megénekelte „jövődő háborúk kitervezésén munkálkodó” rakétabomba- és járványcsíra gyárosok között, amely „közösségi konszenzus” ne fordulna a visszájára? – tehetnénk föl a költői kérdést.

Hiszen nyakig állunk egy késő újkori világháború-pótlékban, egy ily módon még soha el nem tervezett és kivitelezett nagy leállítás, új világgazdasági

tabula rasa, centrális nagy globális kifosztás *versus* nagy globális elnincstelenítés idején. Amikor bármennyit tudjunk is a múlttól, még a következő napok felől sem lehetünk bizonyosak. A Horthy-korszakban, a trianoni határok közé szorított, megcsonkolt Magyarország 30 millió embernek

34 nyújtott egészséges ételt. Még az 'átkos' Kádár-rendszerben is ott volt mezőgazdaságunk Európa élvonalában Hollandiával és Dániával, és 16 millió embert tudtunk ellátni egészséges, nem génpiszkált étellel, ma pedig a „rendszerváltás” nyomán, különféle multinacionális cégek és médiamaik által lebutítva -- behozatalra szorulunk a legalapvetőbb ételismiszekből is! Ám **a kortárs globális katasztrófa akár a saját eszünkre is téríthet**, hogy csakis saját magunkra, családjainkra, megújítandó kisközösségeinkre támaszkodhatunk, amelyre a székely közbirtokosság intézményének független, önszabályozó tradíciója is mintául szolgálhat. Az Új világrend bűvészei úgy tervezik, hogy 8 milliárd ember számára, pontosabban annak 1%-ának, a világ urainak kénye kedvére – 10 millió technokrata rabszolga mindent előállítana. A többi, felesleges... Puskás Ferenc szentenciái az önellátásról, a szolidáris kereskedelemről – az ajándékozás, a csere, a szeretetgazdaság, a valaha volt szakraális Magyarország, a Kiskert Magyarország kicsiben történő megújításáról – túlélésünk próbája. *Ha változást akarsz, a változás légy Te magad!* Az adott szó piaccgazdasági 'haszna' naponta beigazolódhat, ahol nincsenek tranzakciós költségek, nincs 'fölső' védelmi berendezkedés, nem kell attól aggódnom, hogy meglopják, hogy *cinkosok közt 'kóser' aki néma*, hogy becsapnak, nem kellene zárok, lakatok, kerítések, katonaság, atombomba, bionikus vírus, nincsenek besúgók, lokális és globális gondolatrendőrség. Talán mi is úgy vagyunk, mint Tarkovszkij Andrej Rubljov című filmjében a tatár invázió idején a harangöntő fiú, akinek Mester már nem adhatta át a harangöntés titkát, mert meghalt, így aztán nekünk kell kitalálnunk mindent! Magyarországon is úgy kell élni és építeni, mintha szabadság lenne. Ahol nem származhat hasznod olyan dologból, amiből másnak kára származik. Miképp az amerikai indiánok átcsábították a maguk szebb, szabadabb és természetesebb életformájára az elveszejtésükre fölbérelt sápadtarcúakat, mi, a Kárpát-medence „indiánjai” is megtehetjük ugyanezt, jóllehet a „mérgezett pokrócokat” naponta megkapjuk mi is. Honi jóakaróinktól is. *Józsanság és mérték vezet, sose vétkezne ellene./ mi az „elég”-en túl vagy, nekem ingyért sem kellene* – hangoztatta Tao Jüan-ming verssorát, a túlélő aszkézis keleti jelmondatát Puskás Ferenc azokon az előadásokon is, melyek megtartására a Védegylet, a Falufelesztési Társaság és más ismert közösségek kérték fel. Amíg egészségi állapota engedte, minden szombaton megjelent a budai MOM-kultúrház szomszédságában kialakított biopiacon. *Stevia rebaudiana*-val, a dél-amerikai indiánok ősi, szénhidrátmentes édesítőfűjével teli standja mellett állva vették körbe az érdeklők,

mint igazi Mestert, néptanítót. (Puskás a *Stevia rebaudianát* Jázminpakóćára magyarosította.) Érdi kiskertes lakóházában is gyakran fogadta barátait, tanítványait, ahol szilikátból varázsolt szobrai, kerámiái, kispasztikái és felesége, Borbás Valéria festőművész művei tették még otthonosabbá a társalgót. Jó időben örömmel vezette körbe vendégeit kiskertjében, ahol mesterséges halastaván tavirózsák is voltak. Puskás időben kihasználta, hogy az utcát még nem csatornázták, így a halastavat a lakóház használati vízének kaszkád-ülepítő rendszerére tisztította meg, valamint az esőcsatornák vizét is oda vezette. Kifejezetten erkölcsstelennek tartotta, hogy a nagyvárosok nem csupán vidéki környezetük erőforrásait szívják el, de ráadásul még maguk alá is piszkítanak! Az ellenőrző hatósági tisztviselőknek mindezt ugyanilyen higgadtan magyarázta el. Hozzáfüzve, bizonyára Önök is ismerik a keleti szentenciát: *Ha a törvény embertelen, nem kell törvénynek tekinteni.* (A Bardo Thödol, a Tibeti Halottaskönyv előszavából.)

Érdi tisztelői filmet terveztek/terveznek Puskás Ferenc életművéből. Az életműből, amit 2013-ban Kemény Bertalan Falufejlesztési Díjjal, hivatalosan is elismertek. Az életműről, amiről mindig eszembe jut az indiai *Mahábhárata* hőseposzban megénekelte Boldogságország. (Puskás Ferenc maga is imádta Indiát, egyszerűen, de olyan méltósággal öltözött és viselkedett, mint egy maharadza.) *A Boldogságország* – Sári László tibetológus fordítása nyomán – *a hegyek urának, a Mérúnak lankáján lévő szent hon a hegy északi lejtőjén, a Tej-tenger partján áll. [...] Ott élnek a jó illatúak [...] férfiak, akiktől távol áll mindenféle gonosz [...] akik közömbösek a becsületes és a becstelen iránt, isteni külleműek. Lényüket életerő táplálja, csontjaik kemények, akár a gyémánt [...], s a világmindenséget betöltő törvénynek örömmel szolgálnak... Ott nem él kegyetlen ember, sem érzéketlen, törvénysértő... az erény valamennyi jegye tündöklök rajtuk, s ragyognak, akár a Hold.*

(Esztergom-Budapest, 2020. március-június)

Kodolányi Jánost 1945 tavaszától kezdődően a sajtóban sorozatos támadások érték, a Nemzeti Parasztpártnak benyújtott felvételi kérelmét elutasították, írói igazolása elmaradt. Publikációs lehetőségei egyre szűkültek, majd 1949-

36 Kosztolányi Tibor

LEZÁRHATATLAN

MŰLT

Horányi Károly

A Vízöntő küszöbén című

tanulmánykötetéről

re kiszorult a szellemi életből.¹ A budai lakást feladva feleségével Balatonakarattyára költöztek a nyaralójukba, amelyet még 1939-ben vásároltak a *Földindulás* című dráma honoráriumából. A hideg és nyirkos házat megpróbálták télire is lakhatóvá tenni, megélhetésüket a kert biztosította. A fizikai munkát a feleség, Tildi

végezte, hiszen az író – betegsége miatt – nem tudott segíteni. Gyógycipőhöz csak baráti segítséggel jutott; a villanyt évek múltán sikerült bevezettetniük. A vizet a kútról hordták, a néprádiójukat Veres Pétertől kapták ajándékba. Kodolányinak öt évig egyetlen sora sem jelent meg. Elhagyatottság, szegénység volt osztályrészüik, éppúgy, mint harminc évvel korábban, az író pályakezdő éveiben Püspökladányban. A megmaradt néhány baráttal való személyes kapcsolattartást Kodolányi rendszeres, mondhatni, *elszánt* levelezéssel helyettesítette. „Óriási tisztulás folyik világszerte, s ebben a nagymosásban torkunkig ér a mocskos szappanhab, a szennylé; a bűz fojtogat. A Sötét Korszak közepén járunk, nem is járunk, hanem vonszolódunk, mint a teknősbékák” – írta Szabó Lőrincnek 1952. március 23-án.²

Horányi Károly az elmúlt évtizedekben a Kodolányi-levelezés fontos korpuszait emelte ki a feledés homályából, pontosabban a kéziratári dobozokból.³ *A Vízöntő küszöbén* című újabb tanulmánygyűjteményében⁴ felidézi a Fischer Béla Baranya megyei alispánhoz főként az 1940-es évek elején írott levelek tanulságait, az írónak a pécsi *Sorsunk* című lappal való együttműködését. A Veres Péterrel való szórványos levelezés visszanyúl az 1930-as évek közepéig, a legfontosabb azonban az 1954–1955-ös évek termése, amikor Kodolányi Veres Pétertől is segítséget várt önnön irodalmi rehabilitációja érdekében. A kapcsolat Nyerges Pál képzőművésszel és feleségével, Rogrün Edittel mondható a legharmonikusabbnak. Nyerges mint a Balaton-felvidék szerelmese – Káptalanfüreden volt nyaralójuk – a Kodolányi házaspárt személyesen is rendszeresen felkereste. Kodolányiéknál ismerősök, kíváncsiskodók, önjelölt zsenik és tépelődő egzisztenciák időről időre felbukkantak, közülük sokan csak kuriózumként, helyi látványosságként tekintettek

az Akarattyán élő házaspárra. (Mindezt Kodolányi maga is észrevette, de türelmes emberként elviselte.) A Nyerges Pállal való kapcsolat idővel mester és tanítvány jellegűvé mélyült. Nyergesék a házaspárhoz segítő szeretettel közeledtek; számukra nyilván ez volt a legfontosabb.

Az 1950-es évek levelezéséből a legtanulságosabb a pályatárs 37 és barát Szabó Lőrincsel és feleségével, Mikes Klárával folytatott neki-nekilendülő korrespondencia. Szabó Lőrinc a fővárosban élt, színházba, irodalmi rendezvényekre járt, sok tekintetben azonban ő is „fogoly” látta magát: a „szívnvalas élet” elvesztése feletti kesergés és önsajnálát foglynak. Nem tudott beletörödni abba, hogy megfosztották a befolyásától, a jelenléttől. A tehetség megmutatkozásának fórumait vették el tőle – fordítói munkáját sokszor kedvetlenül, „rabságban” végezte. Kiszolgáltatottság ez is. A sértettségén nem tudott felülemelkedni, a dolgokat – jókat és rosszakat – felnagyítva látta. Szerencsére! Még mindig lírikus – a levelekben szertelen és csapongó. Kodolányi megpróbálja helyiértékükön kezelni a sorjázó panaszokat, és tépelődő-önvádoló barátjához egy regiszterrel feljebből szól, egyfajta modern prófétai magaslatról beszél. Küldetéses emberként nyilatkozik meg, aki jelentős intellektuális tervek valóra váltásán munkálkodik.

Kodolányi *Vízözön* című regénye (akkor még *Vízöntő* címen) 1948 tavaszán jelent meg Szöllősy Árpád kiadásában – lényegében kritikai visszhang nélkül. Ezt követő belső emigrációja alatt Kodolányi négy regényt írt⁵ – ezek a *Boldog békeidők* kivételével mitológiai-biblikus témákat dolgoznak fel, és a *Vízözön*nel ciklust alkotnak. Nem folytatásokról van szó, a szemléletmód rokonítja a regényszövegeket. Mindenekelőtt Várkonyi Nándor munkássága keltette fel Kodolányi érdeklődését az archaikus múlt iránt, majd levélbeli konzultációik kísérték az Akarattyán született műveket. Kodolányi szorgosan tanulmányozta a Várkonyi által neki küldött művelődéstörténeti forrásokat, és újjáalkotta a mítoszokat. Nem profanizálta őket, azt gondolta, hogy léteznek olyan élethelyzetek, amelyekkel a mindenkori embernek – a konkrét történelmi időtől függetlenül – újra és újra szembe kell néznie: valaki rajongó lesz, elbizakodottá válik, és csalódik. Ám nem állhat ki felelős emberként a tetteiért. Intrika vagy kegy dönti el az ügyét, mert nem mondják meg, mit követett el, és nem árulják el, ki döntött az ügyében.

Az események áradása, majd a bezártság. Elhagyatottság. A szabadulás reménye.

A közelmúltban – és több ezer éve.

Mindig.

Új Forrás 2021/1 – Kosztolányi Tibor: Lezárhatatlan múlt
Hofányi Károly A *Vízöntő* küszöbén című tanulmánykötetéről

Miként Horányi Károly a kötet címadó tanulmányában rámutat, a mitikus világlátás már a második világháború éveiben is meghatározta Kodolányi szellemi magatartását, kritikai alapállását. E megváltozott alkotói módszer az író utolsó korszakában lényegében kizárólagossá vált. A mítoszok értelmezésére és főként újratertetésére való törekvés a huszadik század kiterjedt szellemi áramlataként jelentkezett. Horányi Károly sokrétűen idézi meg Kodolányi legfontosabb forrásait, rekonstruálja szellemi ösztönzőit Carl Gustav Jungtól, Leo Frobeniustól Róheim Gézáig, Kennsbert Károlyig, Hamvas Béláig. Kodolányi kivételes műveltséggel rendelkezett, de a különböző kútfőkől származó, meglehetősen heterogén tudást túlzott jelentőséggel ruházta fel. Nem elégedett meg a mítoszok szimbolikus értelmezésével, ennél többet akart. *Hitt* a metafizikai alapozottságú, egységes világképben; az archaikus kultúrák szellemi útmutatásait *a priori* igazságoknak tekintette, és a modern természettudomány felfedezéseivel kívánta őket összhangba hozni. Kodolányi számára a Vízöntő korszak bejövetele előre látható, már-már konkrét történésként tételeződött.⁶

Kodolányi nem volt sem filológus, sem eszmetörténész. Szövegekkel foglalkozott, ám alkotói módszere egyértelműen a művészé. A forrásai közül azok váltak számára fontossá, amelyek mozgásban tartották a képzeletét. Lényegében a tudattalanjára hagyatkozott: „este, hanyatt fekvé a sötét szobában, mozdulatlanul, semmire sem gondolva, szabadjára engedtem a tudatom alól előkavargó képeket. Nemesyszer olyan jelenteknek voltam passzív részese, amelyek iszonyattal és rémülettel töltöttek el. [...] szemmel láttam és füllel hallottam azokat a messzi évezredek óta sírba temetkezett alakokat korszerű ruháikban, egyéni arcvonásaikkal és mozdulataikkal, vitázva, beszélgetve egymással, mintha valamely színpadon láttam volna leperegni az eseményeket. [Másnap] nem volt más dolgom, mint pontosan visszaemlékezni a látottakra, hallottakra, és lerögzíteni a papíron.”⁷

Aki elmegy Balatonakarattyára, és megnézi a házat, ahol Kodolányi és felesége éltek, jobban értheti az író gondolkodásmódját, vagy inkább azt, ami *megettörtént* vele. A környék ma nyaralóövezet, de a fennsíkon nyáron is csend van. A part hirtelen szakad le a vízig, messze látható minden, egészen Tihanyig, sőt tiszta időben még ennél távolabb is. De Kodolányi testi állapota miatt a tópartra alig jutott le, pénz híján a közelebbi városok elérhetetlen távolságba kerültek. Elmenni Veszprémbe, Székesfehérvárra? Megebédelni, leülni az eszpresszóban, könyvtárba járni, zenét hallgatni...

A csend gyógyít, de az állandó, megtörhetetlen csend nyomasztó.

Egy ideig hitegetik, majd bizonytalanságban tartják. A múlt eseményeit veszi górcső alá, saját magával szemben is kíméletlen. Aztán beletörődik a melleszbe, végül már nem is gondolja, hogy másként is lehetne. Ráébred a végletes szellemi egyedüllétre, elfogadja a bezártságot, a visszhang nélküliséget.

A kéziratait félreteszik, a hivatalos leveleire nem válaszolnak. Miközben a közéletben és a politikában új és új méltánytalanságok történnek. De a küzdéshez már nincs kedve. „Platformot” kellene találnia hozzá. Gomolygó ködben nem lehet vívnia. Befolyásosnak és erősnek kellene látszania, máskor meg hízelegni a pártfogóknak. Inkább bezárkózik.

39

Hosszú a nyár, az ősz, de leghosszabb a tél. A beszűkült tudatállapot víziókat generál. *Ír*, mást nem tehet, és azt suttogja: „*Én vagyok.*”

*

Horányi Károly tanulmánykötetének főbb alakjai, tragikus hősei vissza-visszatérnek az egyes írásokban. A kötet másik fontos szereplője Szabó Lőrinc. Kodolányival huszoneves korukban találkoztak, majd barátságot kötöttek, a sorsfordulók is gyakran analogikusak vagy áthallásosak. Azok a bizonyos visszatérő emberi helyzetek...

Újságírók lettek, 1934-től közös szerkesztőségben dolgoztak a *Magyarország* napilapnál. Átszervezésnek látszott, valójában megegyezett a politika, a laptulajdonos és a főszerkesztő, hogy Gömbös Gyula programját fogják népszerűsíteni.⁸ (Szabó Lőrinc ugyan már 1921-től *Az Est*-lapok munkatársa volt, de közvetlen politikai kérdésekkel nem foglalkozott.) A távolabbi célokkal (és következményekkel) az ott dolgozó újságírók feltehetőleg nem számoltak, ám tevékeny részeseivé váltak az arculatformálásnak. Terveket kovácsoltak; elszántak voltak, lelkesek. „A népi gondolat érvényre juttatása.” „A reform.” „Az alulról jövők...” Homályos, de jól hangzó jelszavak. És ők hirtelen ott találták magukat a pártpolitika vegykonyhájában, ott, ahol a dolgok *történnek* – az izgatató légkör vonzotta és fogva tartotta őket.

Elszántság és erő kellett volna a pályakorrekcióhoz, vagyis a kilépéshez – és *pénz* a megélhetéshez. Tehát maradtak. Horányi Károly imponáló témaismerettel, az elfogulatlan elemző távolságtartásával követi végig, miként lett Szabó Lőrinc – a főszerkesztő Zilahy Lajost gyakorta helyettesítve – a *Magyarország* napilap egyik irányítója.

Szabó Lőrinc egy ideig talán észre sem vette, hogy *használják* őket. Bár közvetítő szerepet is vállalt Gömbös és Bajcsy-Zsilinszky Endre között: pontosabban Gömbös ultimátummal felérő üzenetét adta át Bajcsy-Zsilinszkynek. A Horányi által megidézett visszaemlékezések alapján olybá tűnik, hogy Szabó Lőrincnek imponált ez a szerep, barátjaival és vetélytársaival is érzékeltette, hogy ő most a hatalom nevében nyilatkozik meg.⁹ Más esetekben is tanulságos az egykori *jelenlévők* beszámolóinak egymás melletti olvasása, legyen szó Gömbös és a népi írók találkozásáról 1935 áprilisában a Zilahy-villában, illetve az Új Szellemi Front zászlóbontásáról. Horányi számos

Új Forrás 2021/1 – Kosztolányczy Tibor: Lezárhatatlan múlt
Horányi Károly *A Vízöntő küszöbén* című tanulmánykötetéről

forrás egybevetésével, árnyaltan rajzolja meg az Új Szellemi Front arculatát, láttatja a sokféle elképzelést: a felszín több helyütt egyetértést jelez, másutt inkább széttartóak az elképzelések. *Valami történet*, ami akkor felrázta az írókat, energiát szabadított fel, kapcsolódási pontokat hozott létre, ellentéteket generált, de egységes mozgalom nem jött létre.

Több pályatársukhoz hasonlóan Szabó Lőrinc és Kodolányi is elköteleződött a reformpolitika mellett. Mindazonáltal a *költő* Szabó Lőrinc reflexiója, a *Vang-An-Si* című vers a *Válasz* 1935. évi 3–4. számában – ha szabad ilyen közvetett tanulságokat keresnünk – a direktívákon alapuló változások kudarcát vetíti előre. „Kinek van igaza?” – tehetjük fel a kérdést Horányi Károllyal. Feloldhatóak-e a fel fogásbéli különbségek? Azaz melyik álláspont volt Szabó Lőrincé?

Nem tudjuk. A versbéli Vang-An-Si a nép nyomorú állapotát látva nagy tervekkel áll elő, és megszerzi megvalósításukhoz a fiatal császár jóváhagyását. Ám szembesülvén azzal, hogy reformtervei nem jobbították meg az országot, csak másféle bajt és ellenségeskedést hoztak, végül befalaztatja „a szent torony négy ablakát”, ahonnan a nép panasza hallik.

Az Új Szellemi Front megszűnéséhez döntő mértékben hozzájárult, hogy a *Magyarország* arculatváltása nem igazolta a laptulajdonosok anyagi várakozásait, de időközben a politikai konstelláció is átalakult. Zilahy 1936 elején megvált a laptól, Szabó Lőrinc pedig csalódottan vette tudomásul, hogy nem őt nevezik ki főszerkesztőnek. Hatásköre is szűkült: „Még nyolc évig dolgozott a *Magyarországnál*, megélve egy újabb szerkesztőváltást, azzal együtt *Az Est*-lapok »államosítását«, de már nem azzal az ambícióval végezte mindennapi munkáját, mint az alatt a két év alatt, amíg az újság – Zilahy kedvelt fogalmával élve – a »népi politika« szolgálatában állott.”¹⁰ Kodolányi viszont már csak rövid ideig maradt a szerkesztőség tagja. Újságírói munkájuk során azonban mindketten olyan dolgokba sodródtak bele, amelyekkel átlépték a határt: kortársaik szemében politikussá váltak, vagy legalábbis olyan emberekké, akik eleget tettek a politika igényeinek.

*

Horányi Károly könyvében a Márai-tanulmány részint másfelé visz bennünket: az író akadémiai tagságának történetét dolgozza fel.¹¹ Ám itt is látjuk, mi zajlik a nyilvánosság előtt – és kikövetkeztethető, hogyan alakulnak az erőviszonyok a színpalak mögött. Miféleké a törekvések és a szándékok? Hányféle egyeztetés, mérlegelés eredményeként jön létre a döntés, amely azután *nem* változtatja meg a patikamérleggen egyensúlyba hozott erőviszonyokat. Horányi tanulmányai egy olyan értelmiségi világot mutatnak be, amelyben a vezető figurák folyamatosan figyelik egymást, elemzik a helyzetet, s míg pozícionálják magukat, megpróbálnak a másikon fogást találni.

Márai Sándor 1938-as, Kisfaludy Társaságba történő felvételével az akadémiai tagság előszobájáig jutott. *Kaland* című színdarabját 1941-ben Vojnits-jutalommal tüntették ki, majd 1942-ben jelölték a levelező tagságra, amelyet (éppen) Zilahy Lajossal szemben nyert el. Igaz, a politikai újságírásba Márai is belekóstolt még 1919-ben, azonban a proletárdiktatúra bukása mintegy kimenekítette őt ebből a helyzetből, és apja anyagi segítségével új életet kezdett Németországban. A politikai csoportosulásoktól a Horthy-korszakban távol tartotta magát, a honi aktuálpolitikai témákról többnyire óvatosan írt.¹² Ellenlábasai azonban nem felejtették el 1919-es szereplését, és megválasztása után néhány nappal már szembesítették egykor hangoztatott nézeteivel; Márai több mint kényelmetlen magyarázkodásra kényszerült.¹³ Azután pedig 1947-ben, amikor Márait akadémiai rendes taggá választották meg, baloldali támadásokkal kellett szembenéznie: többek között felrőtták neki, hogy 1942-ben megtagadott egy 1919-ben általa jegyzett cikket.¹⁴

*

A politika nem erkölcsi elvek alapján szerveződik, mert valóságos vagy szimbolikus hatalmat akar a másik ember felett. A Szabó Lőrinc és Kodolányi János ügyében a háború után indított eljárások sem a törvények szerint zajlottak, a vádak „egyfajta közhangulat nyomására és politikai kényszer hatására fogalmazódtak meg” – írja Horányi Károly a kötetet záró *Vád és emlékezet* című tanulmányban.¹⁵ A Kodolányi és Szabó elleni eljárásokat nem vitték végig; Márait sorozatos, nemtelen támadások érték. A döntés valahol megszületett: az új „demokráciában” íróként nem lesz helyük.

¹ HORÁNYI Károly, *Eredet és jelkép: Kodolányi János és kortársai*, Bp., Argumentum, 2004, 131–136.

² *Ne panaszd a magányodat! Kodolányi János levelezése Szabó Lőrincsel és Szabó Lőrincné Mikes Klárával (1948–1957)*, szerk. HORÁNYI Károly, Bp., Argumentum, 2002, 169.

³ Lásd a „*Csend kívül, de nem belül*” című kötetet is, amely Kodolányi János Nyerges Pállal és feleségével folytatott, 1948 és 1956 közötti levelezését dolgozza fel (szerk. HORÁNYI Károly, Bp., MTA Könyvtár és Információs Központ – Jaffa, 2017).

⁴ HORÁNYI Károly, *A Vízöntő küszöbén: Tanulmányok Kodolányi Jánosról, Márai Sándorról és Szabó Lőrincről*, Bp., Magyar Szemle Alapítvány, 2019.

⁵ *Boldog békeidők* [1948], Pécs, Dunántúli Magvető, 1956.; *Új ég, új föld* [1949], Bp., Magvető, 1958.; *Én vagyok* [1950–1952], Bp., Magvető, 1972. (első teljes kiadás); *A égő csipkebokor* [1953], Bp., Magvető, 1957. (A szögletes zárójelben lévő évszámok a megírás éveit jelzik.)

⁶ HORÁNYI Károly, *A Vízöntő küszöbén: Kodolányi János: Vízözön = H. K., A Vízöntő küszöbén... , i. m., 91–167.*

⁷ KODOLÁNYI János, *Az emlékezések háza: Napló – Részletek = Én vagyok: In memoriam Kodolányi János*, szerk. CSÜRÖS Miklós, Bp., Nap, 2001, 207.

⁸ HORÁNYI Károly, *Szabó Lőrinc mint a Magyarország segédszerkesztője és az Új Szellemi Front = H. K., A Vízöntő küszöbén... , i. m., 218–229.*

⁹ *Uo.*, 264–265.

¹⁰ *Uo.*, 371.

¹¹ HORÁNYI Károly, *Az akadémikus Márai Sándor* = H. K., *A Vízöntő küszöbén...*, i. m., 169–205.

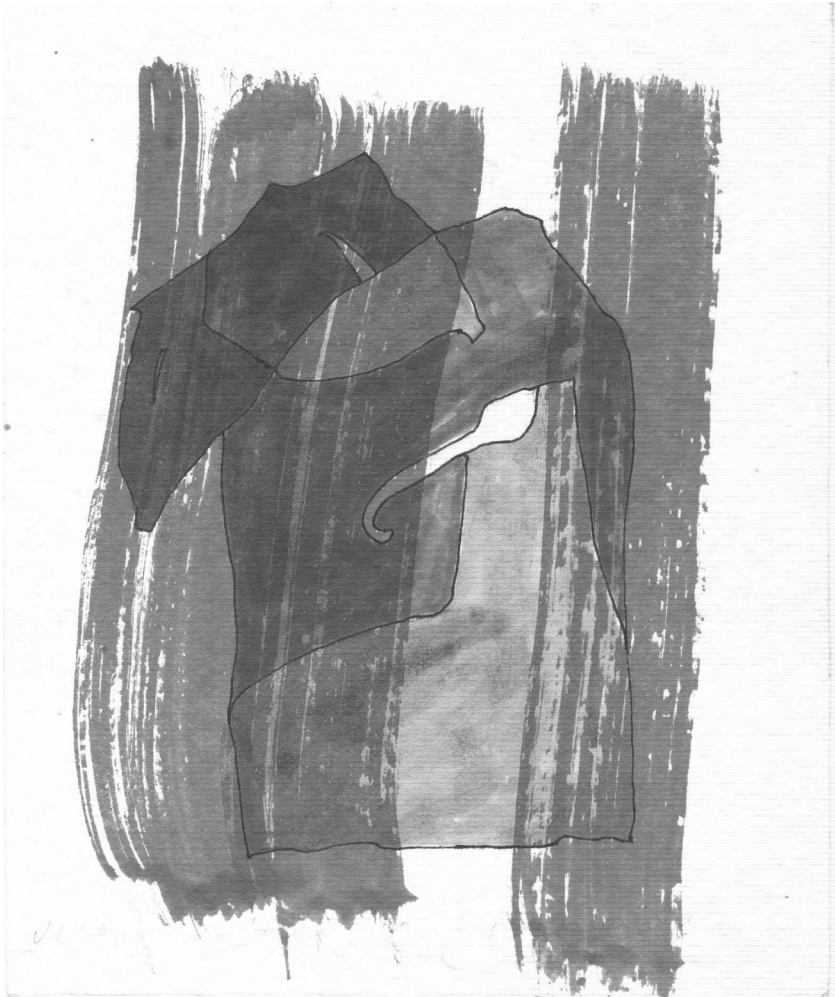
¹² A teljes képhez hozzátartozik, hogy az emigráns Márai az 1950-es évek elejétől – egy lényegileg más egzisztenciális és politikai helyzetben – másfél évtizedig dolgozott a Szabad Európa Rádióknak: számos propagandisztikus írást olvasott fel, igaz, ezeket a műveket álnéven jegyezte.

42

¹³ HORÁNYI, *Az akadémikus Márai Sándor*, i. m., 182–185.

¹⁴ *Uo.*, 200–201.

¹⁵ HORÁNYI Károly, *Vád és emlékezet: Lezáratlan eljárások Szabó Lőrinc ügyében* = H. K., *A Vízöntő küszöbén...*, i. m., 417.

Monostori Imre irodalomtörténész *Levélhozta és más történetek* címmel adta közre memoárkötetét, de mindenképpen ide kívánkozik még kritikusai, szerkesztői, könyvtárosi hivatása is. Ebből már kiviláglik, hogy az olvasó előtt az alkotás, a munka iránt elkötelezett ember önarcképe rajzolódik ki a könyvből. Ez a kötet egy tevékeny élet természetének begyűjtése, számbavétele, megosztása, s ennek megírása valószínűleg nem jelentett egyszerű feladatot szerzőjének. A személyesség és tárgyilagosság mezsgyéjén való egyensúlyozáshoz kellett az a mértéktartás, önfegyelem, amely egyébként Monostori munkásságának jellemzője. Emlékeim szerint írásban nagyon ritkán, legfeljebb egy-két szívügyében fakadt ki indulatosabban. Ezzel együtt azt hiszem, hogy érzelmeit folyamatosan elrejtette mások elől, azokat csak a hozzá egészen közel állók ismerhették. Makacsul tört céljai felé, ehhez megvolt a víziója és tehetsége, törekvéseihez mindig talált társakat.

Kakuk Tamás 43

TÁVOLODVA KÖZELEDNI

Monostori Imre:

Levélhozta és más történetek

A könyv szerkezetileg két részből áll: az elsőben öninterjút olvashatunk, amihez – saját bevallása szerint – átvett a korábban vele készült beszélgetésekből, s ezeket a kérdéseket kiegészítette a saját magáéival. A másodikban az *Új Forrás* szerkesztői, főszerkesztői működésekor megismert fontos szerzőkről, barátokról, mentorokról fest irodalmi portrékat. Lényeges ponthoz érünk azzal, hogy Monostori önéletrajzában legfőbb erénye a szemérmes őszinteség, ez sugárzik a tanáros lendülettel megírt sorokból. Előnyére válik az a távolságtartás, amely nem zárja ki, hogy megérezzük a leírtakban az élet drámai, humoros, esetenként tragikus fordulatainak súlyát, jelentőségét. Nevezhetjük ezt megszenvedett bölcsességnek is, melynek felhajtóerejét a hét évtized alatt felgyülemlett tapasztalatok adják. Még a látótávolság magasából szemlélve mindazt, ami történt és ami nem történt meg – a valóság és a képzelet álmaiba merülve, mint az a szentgálpusztai kisgyermek, aki oly örömmel várta a hetente érkező vándormozizst: „A hét fénypontja rendre az elmaradhatatlan péntek esti (mindig hét órakor kezdődő és kilencig tartó) mozielőadás volt a »kulturházban«. [...] A mulatságos jeleneteket, párbeszédet később újra eljátszottuk egymás közt.”

A szerző a szövegfolyam áradásának fékezéséhez, munkamódszerűül az említett önfegyelmet és a lábjegyzeteket választotta. Ezek a kiegészítések kisebb-nagyobb vízéreként ágaznak le a fősodorból, hogy hol tempósabban, hol ráérősen mélyítsenek újabb medreket az emlékezet térképén. A Tolna

A szerző a szövegfolyam áradásának fékezéséhez, munkamódszerűül az említett önfegyelmet és a lábjegyzeteket választotta. Ezek a kiegészítések kisebb-nagyobb vízéreként ágaznak le a fősodorból, hogy hol tempósabban, hol ráérősen mélyítsenek újabb medreket az emlékezet térképén. A Tolna

megyei valóságos térkép ott függ Monostori dolgozószobájának falán: „Ismerősnek tűnő hangulatot kelt vagy annak egy töredékét szabadítja fel egy-egy rápillantásom erre a térképre, amelynek – annak számára, aki tudja olvasni – »életes« meséje, emlékeket mozdító ereje van.” A memoár

44 nem marad adós a családi viszonyrendszerek bemutatásával sem, a szülők, a testvérek és rokonok idéződnek fel a múltból, miközben érezzük, hogy ma is nagyon jelenlévők Monostori életében. A pusztai idill pasztellszíneiből nem hiányoznak a sötétebb tónusok, mégis kifénylik belőlük a gyermekkor elíziuma iránti nosztalgia, a gyermeki lét szülők és közösség által oltalmazott biztonsága. „Önkéntes száműzetés volt ide, a pusztára költözni, ám kiderült, hogy a Gondviselés tudja, mit akar, s mit sugall. Életem legörömtelibb évei ezek voltak. Elzárva a világtól, csak magunkkal, a családdal törődve, magunkat tanítva, szórakoztatva – volt ebben valami tiszta, szinte állandó belső öröm, valószínűleg éppen a csaknem teljesnek látszó és érzékelhető szabadság miatt.”

A kötetből kiderül az is, hogy a szekszárdi Garay János Gimnáziumban folytatott tanulmányok meghatározónak bizonyultak Monostori tudományos pályájának alapozásában. Noha az öninterjú kérdéseire adott válaszokból egyértelmű, hogy nem volt egyszerű a pusztai osztatlan tantárgyú iskolából beilleszkednie a jóhírű, igen színvonalas oktatást folytató taninézetbe. Ezt a plusz tehertételt még az otthontól való távolságot jelentő diákotthon is tette, de azzal a könnyítéssel, hogy testvérbátyja már felsőbb évfolyamos bentlakója volt a kollégiumnak. A kamaszodó kisdíáknak tartania kellett azt a kiváló tanulmányi szintet, amit érdemjegyekben magával hozott a pusztai általános iskolából. A memoár szerzője erre így emlékezik: „Sokat szorongtam (nehezen ment a latin), de sosem volt kétségem afelől, hogy jó, sőt kiváló helyen vagyok. Csak rajtam múlik a siker, s a tanárok azért vannak, hogy ehhez hozzásegítsenek.” A könyvet kétszer elolvasva azt gondolom, ez a „kulcsmondat” végigkísérte Monostori Imre egész eddigi pályafutását, s ezt a későbbi szövegrészek is megerősítették bennem. Mint ahogy azt is, hogy a megoldásra váró élethelyzetekben egészséges ösztönrel, pusztai öntudattal döntött pro vagy kontra, bizakodó lélekkel tette le voksát emberek, ügyek mellé. Ráadásul megvolt az a szerencsés képessége, hogy nem hurcolta magával tévedéseit, ha kellett, nem riadt vissza radikális lépésektől sem.

A szegedi egyetemi tanulmányok a családi hagyományból következtek. Monostori Imre édesanyja ide járt főiskolára, bátyja is ebben a városban volt biológia–földrajz szakos tanárjelölt az egyetemen. Tanulmányait 1963-ban magyar–történelem szakon kezdte meg, a felvételi ponthatár húszából tizenkilenc és felet ért el, de első nekifutásra ez sem volt elegendő a felvételi bizottságnak. A kor viszonyai között erre nem kapott elfogadható magyarázatot, de a minisztériumhoz intézett fellebbezés eredményeként mégiscsak

egyetemi polgár lehetett. „Nagyot csalódtam az egyetemben. Különösen az elején. Két dolgot vártam el tőle. Először is azt, hogy tölcserrel töltsse fejembe a tudományt, másodsor pedig azt, hogy a fantáziámban élő, amerikai szintű sportolási lehetőséget biztosítson. Mondanom sem kell, ez a derék egyetem egyik kritériumomnak sem felelt meg. S csalódtam a tanári 45 karban is. Az előadások jó részét unalmas, szürke, jellegtelen figurák tartották.” Ne felejtjük, 1963-at írunk! (A recenzens bátyja beszámolóiból értesült a szegedi egyetem akkori ügyes-bajos dolgairól, tekintettel arra, hogy hasonló felvételi zűrzavar után, testvére ebben az időben öt évig ott koptatta a jogi kar padjait.)

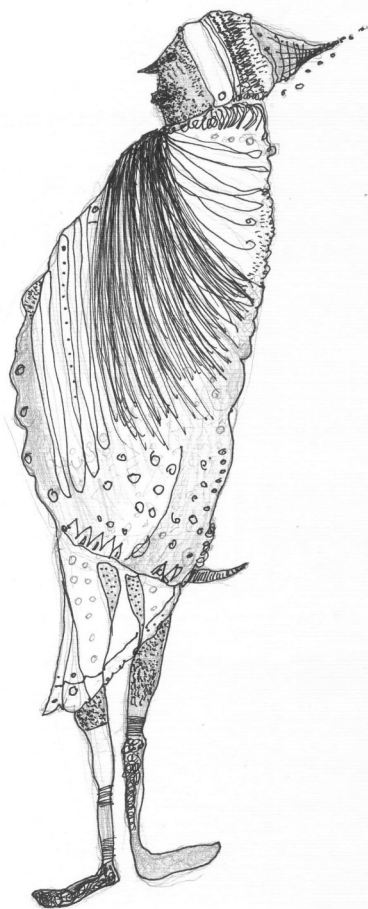
A Monostori által megjelölt, követésre méltó oktatók közül Tamás Attila irodalomtörténész magatartása volt a példa az ifjú bölcsésznek. Hogy miért, az nem minden tanulság nélküli: „Elmélyítette bennem azt a sejtést, hogy az irodalom elsősorban művészet, következőképpen esztétikai, és nem társadalomtudományi, netán ideológiai fogalmakkal kell megközelíteni.” Ez a diák-tanár viszony egész életére meghatározza tudományos pályafutást, hiszen Tamás Attila javaslatára Németh László „társadalmi drámáit” dolgozza fel szakdolgozatként. Innen datálhatjuk elköteleződését Németh László munkássága iránt, és az évtizedek alatt a tudományos pályáív tartóoszlopainak bizonyuló művek sorát. Monostori az író, esszéista, drámaíró, műfordító, pedagógus Németh László életművének egy-egy szegmensére fókuszált közzétett munkáiban. A teljesség igénye nélküli felsorolásuk: *Minőség, magyarság, értelmiség* (1994), *A Németh László-recepció történeti vázlat* (2003), *Németh László esszéírásának gondolati alaprégei* (2005), *Válogatott tanulmányok* (2016). Németh László életművéhez, az ebből sugárzó ethosz zsinórmértékéhez való kötődése kiteljesedik abban szerepvállalásban is, amit a Németh László Társaság szakmai, szellemi, baráti közösségében vállalt. Monostori Imre tudományos tevékenységének vezérelvére rábukkanhatunk könyvének egy fontos mondatában: „Jómagam egyszerűen csak kíváncsi voltam s vagyok a dolgok valós történéseire, valódi állásaira.” És ha az életművéről beszélünk, szólnunk kell *Szekfű Gyula a változó időkben* című hatszáz oldalas munkájáról, erről a történelem és az irodalomtudomány határmezsgyéjén mozgó fontos kötetéről.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy közvetlen mestereinek – a már említett Tamás Attila mellett – Grezsa Ferenc irodalomtörténészt és Vekerdi László művelődéstörténészt tartja. Megfogalmazása szerint Vekerdi László volt legnagyobb „emberélménye”. Hogy miért? „Tökéletes megtestesítője volt annak a szabadságélménynek, amely koroktól és rendszerektől, egyáltalán bármiféle befolyásoló vagy korlátozó megfontolásoktól független.” Ennek a mély baráti és szakmai kapcsolatnak egyik színtere az *Új Forrás* volt, a

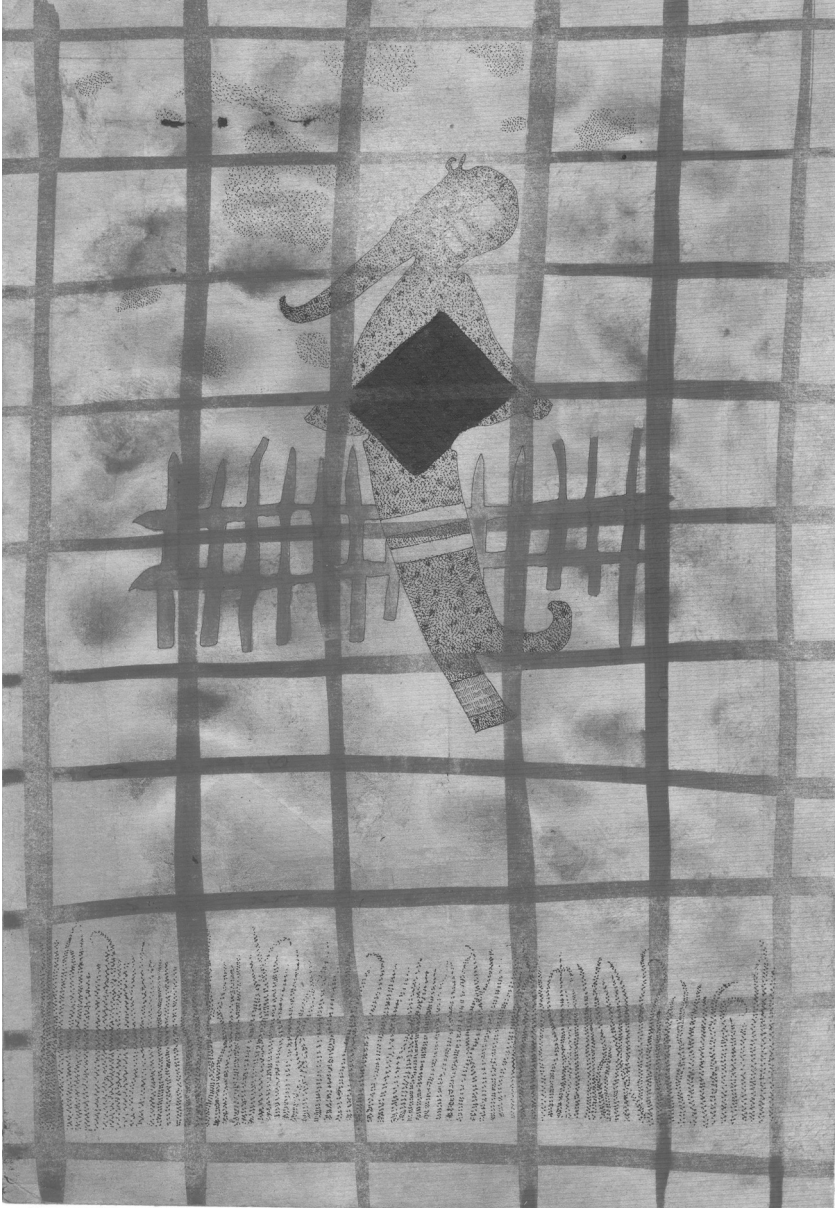
megyei irodalmi periodikából országos rangra emelkedett folyóirat. Monostori Imre Tatabányára telepedése hatéves tanárkodással kezdődött, majd egyre erősebb szálakkal kötődött az Új Forráshoz, melynek munkatársa, később főszerkesztője lett. Az Új Forrás szakmai működésének legfontosabb terepévé vált, ahol szerkesztői, irodalomszervezői tevékenysége új arculatot, lendületet adott a lapnak, mindazon értékek mentén, melyeket irodalomtörténeszi, kritikus munkásságával is képviselt. Ehhez nem csak helyben talált társakat, de a fővárosban és a szellemi centrumot jelentő vidéki városokban is. A szociográfia „aranykorában” a tematizált „reformszellemű” lapszámok az újdonság erejével hatottak érzékeny társadalmi, művészeti témáikkal. Szimpatikus és elismerésre méltó az, ahogy elfogadja a főszerkesztői regnálása után az *Új Forrás* megváltozott irányultságát: „Erős filozófiai, társzművészeti, sőt némelykor kuriózumszerű érdeklődés jellemzi a lapot, lehetőleg távol a sablonoktól, de többnyire távol a társadalmi s történelmi kérdésektől is.”

Az *Új Forrás vonzásában* megélt korszak lényeges mozzanata az *Új Forrás Könyvek* kiadása, amelynek kezdete negyven évvel ezelőttre tehető. Monostorit dicséri, hogy a központosított könyvkiadás korában az első között ismerte fel a vidéki könyvkiadás fontosságát. Új szerzők, nem csak helyiek, kaptak így lehetőséget az irodalmi, művészeti életben való bemutatkozásra. A Monostori által elindított kezdeményezés eredményeként a folyóirat mára túl van az ötvenedik könyv kiadásán. A *Műhelytitkok* című fejezet a szerkesztőség belső életébe enged bepillantást, egyben kor- és korrája az akkori társadalmi és politikai viszonyoknak, de nem nélkülözi az egymásnak feszülő „házon belüli” viták elfogulatlanságra törekvő, de saját látószögű értékelését sem. Javára válik a könyvnek, hogy Monostori Imre mértéktartással foglalkozik könyvtárigazgatói múltjával, annak ellenére, hogy húsz évig vezette a József Attila Megyei Könyvtárat. Bőséggel lenne miről írnia, ha az intézmény napi működésén túlmutató, szakma- és művelődésszervezői tevékenységére, a művészeti és kulturális események sorára gondolunk. A recenzens terjedelmi okokból egyszerűen nem vállalkozhat másra, mint az *Új Forrás-os levelesládából* című irodalmi portréról csak névsorolvasást tartani: Pálos Rozita, Féja Géza, Szilágyi Ákos, Pörös Géza, Tasi József, Mezey László Miklós, Holló András, Nagy Gáspár, Fodor András, Vekerdí László, Pomogáts Béla, Tüskés Tibor, Németh László, Csoóri Sándor, Kovács Lajos, Vasadi Péter, N. Pál József, Zalán Tibor, Görömbei András, Csűrös Miklós, Domokos Mátyás, Borbándi Gyula, Csokits János, Tóth László, Wehner Tibor.

Monostori Imre memoárja olyan értékekkel bír, hogy őszinte örömmel kell igazat adnunk két kiadójának: „Színes életút és tudományos pályakép egy dunántúli literátor értelmiségi küzdelmeiről, szellemi útkereséséről a huszadik század második felében és az ezredfordulón, napjainkig.” (*Kortárs – Új Forrás, Bp. – Tata, 2019*)

DORITAVI (HADAR SAK) 2008

A Tatabányáról elszármazott író, Gáll István utolsó hosszabb itteni tartózkodása 1963 és 1965 közé tehető. Elmondása szerint egy ösztöndíj keretében másfél évet töltött ekkor a bányászvárosban, a helyi pártbizottság agitációs és propagandaosztályának munkatársaként. Megbízása nem elsősorban pártmunka végzésére, hanem az annak során szerzett tapasztalatok írásba foglalására szolt: ennek eredménye a *Csapda* című, 1966-ban a Szépirodalmi Kiadó gondozásában megjelent regény. Az ösztöndíjas időszak pontos körülményeire, intézményi hátterére, anyagi és egyéb feltételeire – más dokumentumok híján – egyelőre csak Gáll visszaemlékezései alapján hagyatkozhatunk. A tatabányai pártbizottság dokumentumait a Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára őrzi, Gáll István neve azonban egyetlen 1963 és 1965 közötti, itt található iratban sem szerepel. A Komárom Megyei Dolgozók Lapja 1963 és 1965 közötti számai sem tesznek említést az író ösztöndíjáról – legalábbis a lap évfolyamait online elérhetővé és kereshetővé tévő adatbázis, a Hungaricana tanúsága szerint.

A hatvanas évek magyar irodalmában jól érzékelhetően megélnékült az érdeklődés a „valóság feltárását” célzó prózai művek, mai fogalommal élve a „tényirodalom” iránt (erre az alábbiakban bővebben is kitérek), a megbízás tehát a műfaj korabeli fellendülésével is összefüggésben állhat. Gáll a vele készült 1981-es életútinterjúban² azonban idegenkedve beszélt a szociográfia műfajáról, ennek megfelelően a *Csapdát* sem érezte maradéktalanul beilleszhetőnek a hatvanas évek jellegzetes irodalmi trendjébe:

„A *Csapda* című könyvem kényszerhelyzetben született, mert nekem valami szociográfiát kellett volna írnom Tatabányáról, erre kötöttek velem szerződést, meg az ösztöndíjat is erre adták, de én azt nem tudtam megírni. Soha életemben sem riportot, sem szociográfiát nem tudtam írni. Egyszerűen a való tényeket képtelen vagyok megírni. [...] Csak azt tudom megírni, amit átéltem, de amit az agyam átalakított valamivé, ami aztán vagy novella vagy regény lesz, vagy jó lesz, vagy rossz lesz, de mindenképpen valami más. Így kezdtem el kínomban írni ezt a látszat-szociográfiát, ami regény, és mondanom se kell, hogy tulajdonképpen semmi köze nincs Tatabányához.”³

Reichert Gábor 49

„MINDENT TUDNI KELLENE”

Gáll István *Csapda* című

„ál-szociográfiájáról”¹

Az utolsó állítás túlzónak tűnik, hiszen a regény több alakja és eseménye – az író bevallása szerint is – a városban megismert személyeken és történéseken alapszik. Annyiban azonban megállja a helyét, hogy a *Csapda* valóban nem annyira a hatvanas évekbeli bányászváros, mint inkább az azt irán-
50 nyító pártapparátus létrejöttének és működésének bemutatására összpontosít. Bár a Gáll korábbi tatabányai vonatkozású novelláira is jellemző, „elbizonytalanított” városleírások itt is visszaköszönnek,⁴ összességében tényleg elmondható, hogy a helyszín kérdése mellékes az elbeszélte történet szempontjából. Sokkal hangsúlyosabb a mű azon törekvése, amely az ábrázolt város (és rajta keresztül egész Magyarország) huszadik századi történelmében központi szerepet játszó események értelmezésére irányul, különös tekintettel a munkásmozgalom egykori és jelenkori problémáira. A *Csapda* – összhangban a hatvanas évek több regényével – a szocializmus 1956 után kezdődő „új szakasza” által megkövetelt újfajta élet- és szemléletmód mibenlétét kutatja, a jelenkorról adott látélet azonban súlyos – persze kijavítható és kijavítandó – hiányosságokra, elmaradásokra mutat rá. A nézőpont egyértelműen „belső”, vagyis a mű a rendszer „belülről” való megreformálhatóságának közéleti kérdését járja körül – ugyancsak hasonlóan a hatvanas évek hol szolidan, hol határozottabban kritikus hangokat megütő, de természetesen mindvégig a megengedett keretek között maradó szociografikus regényeihez. A *Csapdában* körüljárt problémát lényegében a Kádár-korszak konszolidációs politikája és a kommunizmus forradalmi elvei között egyre inkább érzékelhetővé váló ellentmondás jelenti: hogyan érhető el a vágyott cél, vagyis a szocializmus, ha a párt félretette a korábbi évek (látszólag) kompromisszumok nélküli politikáját, és az egykori hatalmi elit helyett új káderek „kinevelését” preferálja? Kurucz, a főszereplő-elbeszélőt mindvégig mentoráló és a városban folytatott kutakodásait segítő pártmunkás a személyi kultusz időszakának elhúzódó hatásaiban látja a probléma gyökerét:

„Tíz év alatt sok minden megváltozott. A forradalmi harc, a hatalom megragadása óta talán ez a legnagyobb jelentőségű változás a kommunista világmozgalomban. A személyi kultusz hadi állapotokat konzervált. Hogy hová jutottunk vele, azt tudjuk... Most új politikára van szükség. A párton belüli demokrácia és a néphatalom igazi kiteljesedése az a következő szint, ahová fel kell jutnunk. Hogyan történik ez? Persze hogy belső válságokkal, belső harccal. [...] Az osztályharc fő ügye ma az alkotó munka. Ezért a kommunistaság és a munka viszonya sokak előtt tisztázatlan. A szövetségi politika nekik »zavaros«. [...] Pedig az új forradalmi szakasz épp hogy a békés építőmunkát, a gazdaság gyors fejlesztését követeli meg, hiszen szocialista társadalmat csak a legmodernebb ipari-mezőgazdasági alapra építhetünk!”⁵

Kurucz – és vele együtt a regény elbeszélője – magától értetődően használja az „új forradalmi szakasz” és a „szövetségi politika” fogalmait, az azok mögött meghúzódó ideológiai előfeltevések azonban inkább csak kikövetkeztethetők a fenti okfejtésből. Ezek közül a legfontosabb – a regény szemléletmódjára mindvégig jellemző – gondolati séma a történelem 51 folytonosságának, következetes ok-okozatiságának feltételezése. Eszerint a jelenkor történései mindig szükségszerűen következnek a megelőző korszakok történéseiből (itt például: a személyi kultusz „hadi állapotaiból” a Kurucz által csak utalásszerűen említett 1956-os események, azokból pedig az „új politika”), amelyek szintén egy korábbi időszak egyenes következményei – és így tovább visszafelé, egészen az idők kezdetéig. A történelmi szükségszerűség kvázi-transzcendens, az ember által lényegében irányíthatatlan erőként való elfogadása a „létező szocializmus” korszakának alapvető gondolati elemei közé tartozik, amelyből következően mindig az adott kort meghatározó történelmi folyamatok követelik ki az ember és a közösség rájuk adható (adekvát vagy inadekvát) válaszait. A *Csapda* fő kérdésfeltevése is ezen a szemléletmódon alapszik: elbeszélője afféle „történelmi nyomozóként” lép színre, aki a meg nem nevezett bányászváros jelenkori gondjait az időben visszafelé haladva, a múltban elkövetett – javarészt szükségszerűnek láttatott – hibák és bűnök feltárásával igyekszik megérteni. Az első fejezet végén ugyancsak Kurucz fogalmazza meg ennek a nyomozómunkának a lényegét:

„Mi történt? Hogyan történt? Ki tudja azt?! Más talán végig tudná gondolni. De én, aki annyira benne voltam az eseményekben...?! Mindent fel kéne hányni. Az elmúlt ötven évet. Meg ami a felszabadulás óta történt. Politikát, gazdaságot, hibákat, bűnöket, eredményeket, az egész életünket mérlegre kéne rakni. De én legfeljebb ráállok a mérlegre! Többet tőlem ne várj... Mindent tudni kellene. Mindent megérteni. Mindent, mindent! Ilyen egyszerű az egész, fújd fel!!!”⁶

A jelenkort tehát nem értheti meg az, aki nem tud „mindent”. Az elbeszélő pedig – egy Bársony Imre nevű egykori funkcionárius rejtélyes élettörténete és a város egyik aknájában történt, Bársonnyal összefüggésbe hozható bányászserencsétlenség apropóján – kutatásba kezd, hogy ezt a munkát elvégezze, és „mindent megértsen”. Azzal a bizonyossággal lát munkához, hogy ez a tudás hiánytalanul megszerezhető, célja elérése pedig közelebb viheti őt és környezetét saját korának tudatos szemléléséhez.

Mint utaltam rá, a történelem folytonosságának és az egymást követő korok törvényszerű egymásra rétegződésének gondolati előfeltevése nem a

hatvanas évek magyar prózájának újdonsága, és nem is Gáll István az egyetlen olyan szerző a korszakban, aki a „történelmi nyomozás” fikciós eljárását választja saját jelenkorának körülírásához. Az 1956-os történelmi cezúra és az azt követő átmeneti időszak után okkal merült fel az igény (a hatalom, valamint a hatalommal kompromisszumot kereső alkotók és egy-egy állampolgárok részéről egyaránt) a konszolidációt hirdető „új szakasz” mibenlétének és eredetének megismerésére, valamint szükségességének alátámasztására. Számos képzőművészeti, filmes és irodalmi alkotás tett erre kísérletet a korszakban – az egyik legismertebb és talán legszimbolikusabb alkotásnak Bernáth Aurél hatvanas évek végén készült, *Munkásállam* című seccóját nevezhetjük –, véleményem szerint Gáll István regénye is ebbe a sorba illeszkedik. A *Csapda* Gáll életművében és a hatvanas évek magyar irodalmában elfoglalt helyének kijelölését tehát a regény irodalmi kontextusának bemutatásával érdemes kezdenünk.

*

A korabeli kritika elsősorban két, a közelmúltban megjelent és nagy visszhangot kiváltott könyvhöz, Fejes Endre *Rozsdatemetőjé*hez (első megjelenés: 1962) és Sánta Ferenc *Hűsz órájához* (1964) hasonlította a *Csapdát*.⁷ Fejes és Sánta – rajtuk kívül pedig a *Hideg napokat* a *Csapdával* azonos évben publikáló Cseres Tibor – műveivel hozza összefüggésbe Gáll könyvét a kortárs magyar regényirodalmat 1966-ban áttekintő Béládi Miklós is, aki szerint „a mai próza eltökélten folytatja a közeli múlt oknyomozó, elemző módszerű földérítését, hogy rálelhessen a mához vezető történelmi út napjainkban is tanulságokat nyújtó tapasztalataira vagy emberi sorsok elferdülésének, kisiklásának találja meg a magyarázatát.”⁸ Az „oknyomozás” és a „mához vezető történelmi út” keresése tehát azok a kulcsszavak, amelyek az irodalomtörténész szerint egyaránt jellemzik a korszak meghatározó alkotóinak törekvéseit (az eddig felsoroltakon kívül Mészöly Miklós, Mesterházi Lajos, Moldova György, László Anna, Örkény István és mások korabeli műveit is ehhez a vonulathoz sorolja.)

A *Csapdáról* szóló elemzések szinte mindegyike a fent említett regényekhez *képest* jelöli ki a mű értékeit, ami ugyancsak a szociografikus regény műfajának korabeli „konjunktúrájával” állhat összefüggésben. Néhány példa ennek illusztrálására: „Ugyanolyan fájdalmas-őszinte krónika ez a városi szocializmus születéséről, mint amilyen a falusi szocializmus krónikája volt: a *Hűsz óra*”;⁹ „Rokona a *Hűsz órá*nak, a *Rozsdatemető*nek, a *Próféta voltál, szívemnek*”;¹⁰ „A *Csapdának* semmi köze a riporthoz, a szociográfiához. Regény ez a javából, akárcsak Sánta *Hűsz órája*, melyet írója először ugyancsak riportnak, majd krónikának nevezett”;¹¹ „Gáll csaknem teljesen hasonló szerkezetű

munkája más környezetben működteti a *Hűsz órában* bevált írói módszert: lineáris cselekményvezetés helyett az idősíkok váltogatásával, a nézőpontok állandó elmozdulásával követi nyomon a főhős életútját, keresi annak legfontosabb állomásait.¹²

A *Rozsdatemető* és a *Hűsz óra* – túlzás nélkül állítható – óriási 53 kortárs közönségsikerének¹³ elsődleges okaként az általuk választott, részben hasonló témák feldolgozásának módját, vagyis a legközelebbi múlt elfogulatlanságra törekvő, helyenként a fennálló viszonyokat is kritikával illető, analitikus megközelítését nevezhetjük meg. Fejes Endre regényében egy józsefvárosi család generációkon átívelő, a századelőtől a hatvanas évekig elbeszelt történetén keresztül, kvázi „történelmi alulnézetből” kísérhetjük figyelemmel Magyarország legújabbkori történelmét. A nyomozás motívuma itt a szó szoros értelmében megjelenik, hiszen a névtelen külső elbeszélő az ifjabb Hábetler János által elkövetett gyilkosság „előtörténetét” tárja az olvasó elé – a mű legnagyobb részét jellemző, egyes szám harmadik személyű, tárgyilagos narrációt erőteljesen ellenpontozó keretelbeszélés tanúsága szerint meglehetősen személyes nézőpontból: „Kötelességem a tárgyaláson elmondani a való igazat. De ez a történet az első világháborúban kezdődik, amikor az én hőszám még nem is élt. Ezért kegyetlenül leírtam mindent. Ha majd úgy érzik, elfogultabb hangon beszélek ifjabb Hábetler Jánosról, nem tiltakozom, elismerem, hogy szeretem őt.”¹⁴ A keretes szerkezetbe illesztett történet a jelenkorból, vagyis 1962-ből visszatekintve elszalasztott lehetőségként láttatja a létező szocializmus társadalomformáló törekvéseit, a munkásosztály „hatalomra” emelését, amely – Zentay György regény végi híres mondatainak tanúsága szerint – nem járt együtt a proletariátus mindennapi életformájának szükségesnek tűnő megváltoztatásával:

„Hát ez a rendszer a ti homlokotokat csókolja, könyörög, hogy fájadjatok el az egyetemre, legyetek orvosok, mérnökök, bírók, főművezetők, főrendőrök, főkatonák, főistennyilák, és ti előbújtatok a barakkokból, éltek ugyanúgy, mint a hörcsögök. Dzsessz, tánc, hajrá Fradi. Csak zabáltok, tömítetek magatokat túrók csuszával, rántott hallal, bőfögtök, és ágyba bújtok, kedves Hábetler elvtárs! [...] Te hogyan élsz? Keresel több mint kétezer forintot, lakásfestést vállalsz, mosol, főzöl, takarítasz, csókolgatod a fiadat. Láttál már színházat belülről? Elolvastál egyetlen könyvet is? Pedig te vagy ennek a hatalomnak a birtokosa, esztergályos főnemes, háborús mártír [...]”¹⁵

A mű végső tanulsága szerint tehát az egyéni és társadalmi létezésnek a „rendszer” által megteremtett új keretei – a várakozásokkal ellentétben –

nem hozták magukkal az e keretek által megkövetelt újfajta egyéni és társadalmi tudat kialakulását. Bár a „rendszer” immár minden lehetőséget megad rá, a munkásosztály, úgy tűnik, nem tud élni történelmi lehetőségével, így pedig féltő, hogy az elmélet mögött véglegesen lemaradó gyakorlat lehetetleníti el a szocializmus vágyott céljának elérését.

54 Az „érted haragszom”-típusú rendszerkritika hasonló mintázatai fedezhetőek fel a *Húsz órában* is, amelynek elbeszélője egy fiktív magyar falu belső feszültségeinek nyomába ered: a „történelmi nyomozás” a termelőszövetkezetek megalapításától és a belépések körüli vitáktól az 1956-os falubeli zavargásokig, majd az ötvenes évek eleji igazságtalanságokig és még korábbi eseményekig nyúlik vissza – ugyancsak azt az illúziót keltve, hogy egy regény keretei közt feltárható „a mához vezető történelmi út”, és hogy a jelenkor csak „történelmi távlatból”, az előzmények teljeskörű ismeretében érthető meg. Sánta regénye tartózkodik az ítélezéstől, a fikció szintjén a tényfeltáró újságírás „hallgattassék meg a másik fél is”-elvét követi. Riportszerű, a szereplői megszólalásokon alapuló elbeszélésmódja valóban sok közös vonást mutat a *Csapdáéval*, amelynek szerzője visszaemlékezésében említi is a kézenfekvő hasonlóságot:

„[A *Csapda*] ál-szociográfia volt, pont olyan, mint Sánta *Húsz órája*. Én tulajdonképpen egy kicsit utánoztam is őt, mert az előbb jelent meg egy [valójában két – R. G.] évvel. Ő meg talán engem utánozott, mert az én *Csapdából* előbb jelentek meg részek a *Kortársban*, és akkor jött rá, hogy azt ilyen formában írja. Jóban voltunk az idő tájt egymással, és olvastuk egymás kéziratát.”¹⁶

Ahogy a fentiekből is kitetszik, Gáll nem tulajdonított különösebb jelentőséget az „elsőség” kérdésének: a valóságábrázolás általános formájaként tekinthetett az „ál-szociográfia” műfajára, amely többféle anyag – legyen az egy alföldi falu vagy egy dunántúli bányászváros története – keretbe foglalására alkalmas. Hogy a műfajra valamiféle univerzális öntőformaként tekintett, arra jó példát nyújt a fent idézett gondolatmenet folytatása is, amelyben még egy korabeli magyar előképet említ – egyáltalán nem titkolva, hogy a *Csapda* is e mű koncepcióját viszi tovább: „De hát mindkettőnknek a még előbbi műfaji mintája volt Csák *Mélytengeri áramlása*. Tulajdonképpen az volt az első fiktív riport. Általában azt hiszem, hogy az írók szociográfiái mindig teljesen hasraütöttek.”¹⁷ Csák Gyula 1963-ban megjelent, ma már kevésbé ismert regénye a *Húsz órához* hasonlóan egy hatvanas évek eleji magyar falu mindennapjairól tudósít, ugyancsak a közösségen kívülről érkező, de iránta felelősséget érző, empatikus megfigyelő szemszögéből. A riportter-elbeszélő kitűzött célja lényegében ebben a műben is „a mához vezető történelmi út” megismerése, és a folytatás lehetőségeinek kikapogatása. Ennek mikéntjét (és egyben a

nyomozómunka nehézségeit) fogalmazza meg az elbeszélő az alábbi, a mű címére is magyarázatul szolgáló passzusban:

„Szaglászok, vizsgálódom a föld felszínének e tenyérnyi magyar darabkáján, keresem a – hitem szerint általam is erősített – tudatos és 55 tudattalan cselekvések eredményeként mutatkozó változást, amely azonban olyan, mint a mélytengeri áramlás, amelyet nem tükröz hűen a felszíni vízmozgás, és bűvár legyen, aki felméri az alanti izommozgások erejét, irányát, hatását.”¹⁸

Az elbeszélő „vizsgálódásai” elsősorban a „Milyen a mai magyar paraszt?” kérdés megválaszolására irányulnak: megteremtik-e az újfajta termelési módok (elsősorban a szövetkezetesítéssel járó gépesítés és kollektivizálás) a modern parasztember prototípusát? A regény nagy részében a fejlődést gátló tényezőkkel – ebből kifolyólag pedig a modernizáció szükségességét fel nem ismerő falubeliekkel – találkozunk, a zárlat mégis felmutatja a pozitív távlatot Sándor elvtárs személyében, aki az újfajta termelési módok elsajátítása mellett komoly ideológiai, szakmai és irodalmi műveltségre is szert tett, és a falu mellett a fővárosi kávézók és éttermek mélyvizében is otthonosan mozog. Az elbeszélő hangot is ad a „felfedezés” örömeinek: „Egyszóval: rábukantam végre! Íme, lecsapódott kísérleti lombikom falán a tiszta képzet, az esszencia, az új paraszti embertípus, akinek lelki-szellemi alkotását jelentékeny részben már a felszabadulás utáni társadalmi hatások formálták. Bizonyára minden emberben vannak ilyen hatások elszórtan, de bennük: egy marokra fogva.”¹⁹

A fentiekben röviden említett hatvanas évekbeli sikerregények elsősorban az elbeszélői alapállást illetően mutatnak hasonlóságokat Gáll István *Csapdájával*. A riportírásnak, kutatásnak, nyomozásnak (egyszóval az „igazság” empirikus módon való megismerésének) a fiktív keretébe ágyazott regényforma alkalmazása – egyébként nem függetlenül a szovjet irodalompolitikai iránymutatástól²⁰ – szoros szerkezeti és nézőpontbeli rokonságot eredményez a vizsgált művek között. Az alábbiakban e nézőpont egyéni változatának – amely egyesíteni igyekszik a „kívülálló” objektív, és a „bennfentes” empatikus tekintetét – Gáll művében való megjelenését és működését vizsgálom. A *Húsz órával*, a *Rozsdatemetővel* és a *Mélytengeri áramlással* közös motívumok mellett a Gáll-regény egyedi vonásaira is igyekszem felhívni a figyelmet: arra, hogy a Gáll esetében nemcsak fikcióként adott kettős (egyszerre „bennfentes” és „kívülálló”) szemléletmód milyen következtetések levonására vezette a műben ábrázolt (alapvetően fiktív, de egyértelműen Tatabányához köthető, „valós” elemeket is felmutató) bányászvárossal kapcsolatban.

Új Forrás 2021/1 – Reichert Gábor: „Mindent tudni kellene”
Gáll István *Csapda* című „ál-szociográfiájáról”

A *Csapda* arcképcsarnokszerű felépítése – amely lényegében minden fejezetben egy-egy helyi funkcionárius, értelmiségi vagy egyszerű dolgozó monologikus vagy dialogikus élettörténet-elbeszélését tárja az olvasó elé – a fenti példákhoz hasonlóan az új korszakhoz (vagyis a konszolidálódó Kádár-rendszerhez) való különféle viszonyulásokat fogja egybe, amelyek között a sajátos megfigyelői szerepben lévő elbeszélő teremt kapcsolatot. (Ehhez hasonló szerkezet figyelhető meg a *Húsz órában* és a *Mélytengeri áramlásban* is.) A homodiegetikus (vagyis a történetet egyszerre elbeszélő és abban részt vevő) narrátor már a regény első oldalain utal sajátos pozíciójára: az első jelenet „itt a pártbizottságon”²¹ – vagyis a helyhatározóval hangsúlyosan „sajáttá” tett térben – játszódik, ahol az elbeszélő többé-kevésbé otthonosan mozog. Mégsem számít valódi bennfentesnek, hiszen, mint hamarosan kiderül, csak rövid ideje és csak ideiglenesen dolgozik a pártbizottságon:

„Fél éve ültem vele [ti. Kuruczal] egy szobában, nem voltam új hajtás. [...] Sejtettem, mit gondol rólam: idejön egy évre, ösztöndíjjal, kisegítőnek, és fel akar szippantani mindent, amit mi itt tizenöt év alatt megkínlódunk – azt hiszi, hogy csak úgy elmeséltetheti magának mindazt, amit más végigélt!!!”²²

A nyilvánvaló életrajzi áthallás – vagyis az ösztöndíjjal a városban eltöltött időszakra tett utalás²³ – mellett az elbeszélő indirekt önjellemzésére érdemes felhívni a figyelmet: Kurucznak (maga a narrátor által feltételezett) véleménye szerint a narrátor „fel akar szippantani mindent”, a hosszú évek óta itt ténykedő pártmunkások által „végigélt” tapasztalatokat akarja néhány hónap alatt birtokba venni. A történet kezdetén még nem derül fény arra, hogy pontosan milyen okból törekszik erre az elbeszélő, tulajdonképpeni céljáról – vagyis tapasztalatai műbe foglalásáról – ekkor még csak maga az olvasó kezében tartott könyvtárgy tanúskodik.

A *Csapda* – és a vele a korabeli kritika által összefüggésbe hozott regények – elbeszélői pozíciójának sajátos vonása a történetben való személyes részvétel és a „hagyományos” realista elbeszélő mindentudásának furcsa ötvözése. A *Csapda*, a *Rozsdatemető*, a *Húsz óra* és a *Mélytengeri áramlás* elbeszélői, bár – éppen személyes jelenlétük miatt – nem „mindentudók”, mégis hozzáférnek az általuk elbeszélte történet minden elérhető részletéhez. Ennek biztosítéka pedig (a *Rozsdatemető* kivételével, amelyben a keretelbeszélés narrátora ifjabb Hábetler János kollégája, aki azért kezdett anyaggyűjtésbe, mert meg akarta ismerni a férfi „titkát”, de nem derül ki, miért és

hogyan fért hozzá a rendőrség nyomozati anyagaihoz) az adott közösség életét irányító hivatalos hatalom támogatása. A *Hűs óra* elbeszélője a falubeli szövetkezet vezetőjének házában száll meg a „nyomozás” idejére, a *Mélytengeri áramlás* narrátorának munkáját ugyancsak a helyi tanács vezetőse segíti, a *Csapdában* pedig egyenesen a párt helyi képviselőjeként lép színre a történetet papírra vető személy. Ebből következően a regényekben elmondott történetek deklarált módon a hatalom nézőpontját – pontosabban: a hatalom nézőpontját evidens szemléleti alapként elfogadó narrátor munkáját – tükrözik, hitelességük megállapítása így kizárólag e nézőpont legitimitásának elfogadásán vagy el nem fogadásán múlik.²⁴ Alapvető különbség azonban a *Csapda* és a másik három regény között, hogy Gáll művének végén az elbeszélő mintha felismerné kitüntetett pozíciójának illuzórikusságát: kénytelen belátni, hogy nem sikerült „mindent megtudnia” Bársonyról (hiszen azt sem sikerült kiderítenie, hogy a férfi meghalt-e egyáltalán), de, mint az utolsó bekezdésben mondja: „Jól van ez így.”²⁵ A „mindentudás” eléréséről való lemondás olyan mozzanata Gáll regényének, amelyet a többi elemzett mű kevésbé mondhat el magáról.

A cselekményt fejezetről fejezetre előremozdító „nyomozás” apropóját a *Csapdában* egy véletlenül kihallgatott beszélgetés adja, amelyben szóba kerül Bársony Imre, a város egykori teljhatalmú funkcionáriusa, akiről a történet jelen idejében már inkább csak fojtott hangon érdemes beszélni a pártbizottságon. Ki Bársony Imre, és miért vált kegyvesztetté néhány év leforgása alatt? – a város közelmúltját nem ismerő, de az iránt valamiért érdeklődő elbeszélő róla akar „mindent” megtudni, az első fejezetekből viszont még az sem derül ki, hogy a pártmunkás narrátor mihez szeretne kezdeni az összegyűjtött információkkal. A kutatás célja csak jóval később válik nyilvánvalóvá, amikor az elbeszélő egy volt iskolatársával találkozik a külszíni fejtésnél. Itt derül ki az is, hogy a narrátor valójában saját városába tért vissza, „bennfentes” pozíciója tehát ekkortól válik igazán hangsúlyossá:

„Ober azonnal közölte, hogy »mindent tud« rólam; a felesége tavaly egy regényt vitt haza a könyvtárból, ő meglátta a borítón a szerző nevét, és leleplezett! Diadalmasan pillantott rám, és én elkaptam a tekintetemet (mert a kívülálló szeméből-szavából-hangsúlyából kell újra és újra rádöbbenem, hogy milyen különös foglalkozás az enyém, amit épp ezért szégyenlek is, akár valami extra szenvedélyt; inkább nudistának tartanának, mint írónak).

– Mit csinálsz itt? Élményt keresel? – fitogtatta beavatottságát.

– Egy Bársony nevű férfiről akarok írni – mondtam ki zavaromban őszintén azt, amit eddig magamnak se vallottam be. De válaszolhattam volna

az igazat, hogy pártügyben járok?! Valódi munkám említése őelőtte – aki joggal hitte, hogy belelát a kártyáimba! – csak kibúvó lett volna...”²⁶

58 Az idézett szövegrész elbizonytalanítja az olvasót azt illetően, hogy mi is tekinthető az elbeszélő „valódi munkájának”: a kívülállók előtt szégyellt írás, vagy pedig a pártmunka? A kétféle tevékenység mintha egybecsúszna az elbeszélő tudatában, és a Bársonyról szóló regényhez való anyaggyűjtés egyszerre válna a pártmunkával rokon tevékenységgé.

A találkozás Oberrel azért is izgalmas része a regénynek, mert a Gáll munkásságát és/vagy életrajzát valamelyest ismerő befogadó számára felkínálja az életrajzi olvasat lehetőségét. Ez leginkább az elbeszélő és régi barátja közös iskolaéveinek leírásakor válik szembeötlővé – annál is inkább, mivel a történetekben személyesen részt vevő narrátor mindaddig semmilyen információt nem osztott meg saját magáról és a városhoz fűződő személyes kapcsolatáról:

„Röhögő Ober – ahogy az osztályban hívtuk – ősidőket idézett fel bennem, történelem előtti időket (valami sosem volt múltat), egy egészen más világot, amit csak az emlékezet őrizget, és a fantázia épít egyre szebbé: az édes és ostoba ifjúságot...”

Együtt jártunk a papi gimnáziumba. A háború előtt divat volt népi tehetségekről, »szűz elmékről« beszélni, és a piarista rend is elhatározta, hogy helyet ad egy ingyenes diáknak. [...] Egy-két évig vadócnak és gyerekesnek tartották a piaristák, de kitűnő tanulóként is aligha jutott volna felsőbb osztályokba, ha a felszabadulás után nem alakul nálunk a városban egy bányász-gimnázium lelkes, fiatal, kommunista tanárokkal.”²⁷

Kevésbé felismerhető, de ugyancsak a szerző saját életéből vett motívumnak – és a *Húsz óra*, valamint a *Mélytengeri áramlás* tárgyilagos(nak szánt) riporteri pozíciójától eltávolodó, a narrátor személyes érintettségét hangsúlyozó elemnek – tekinthető az elbeszélő megismerkedése Évával, a „borzasztóan okos” jogásznővel, akinek az alakja és az élettörténete számos hasonlóságot mutat az ugyancsak jogász végzettségű Gáll Veráéval. Leginkább a nő előző házasságáról szóló visszaemlékezésén ismerhetők fel a Gáll István által felhasznált életrajzi referenciák:

„Akkor hallottuk – ötvenhárom márciusában volt ez –, hogy meghalt Ő [ti. Sztálin], akinek a betegségében egy percre se hitt a férjem. Felült az ágyban, néhány pillanatig értelmetlenül meredt maga elé, aztán elkezdett zokogni. Egyszer ezt hajtogatta: »Mi lesz velem, mi lesz velem?!« És sírt, sírt. Én ijedten néztem rá, feküdtem dermedten, még asszonyoknak se mondhattam magam,

noha férjhez mentem, és egyszer csak azt gondoltam, dühösen: »És mi lesz velem...?!« Aztán jó néhány év után elérkezett életem másik nagy napja: első állásomat kellett elfoglalnom. Egy ideig nem tudtam jogászként elhelyezkedni, mert a második férjem ötvenhatos ügyei miatt nem voltam megbízható. Nehezen éltünk, neki se volt állása. [...] Miközben kap- 59
kodva készülődtem, a férjem bevette az újságot, aztán hirtelen elém tartotta: rövid hír állt ott, hogy Nagy Imrét kivégezték. Nem értem rá ezen meditatálni, sietnem kellett a vonathoz. De a férjem magából kikelve ordítotni kezdett, hogy nem enged, nem mehetek állásba, az én szakmámat megbecstelenítették, és én különben sem szolgálhatok azoknak, válasszak, vagy ő, vagy az állás! Végül is elutaztam, és attól kezdve csak egy cérnaszál tartotta össze a házasságunkat, ami hamar el is szakadt...”²⁸

Gáll Vera egykori férje a későbbi demokratikus ellenzék meghatározó alakja, Krassó György volt. Krassót „ötvenhatos ügyei” miatt 1957-ben letartóztatták, 1963-ban amnesztiával szabadult, de eddigre már elvált Verától, aki 1961-ben kötött házasságot Gáll Istvánnal. Minderről Gáll részletesen beszélt a PIM munkatárának adott 1981-es interjúban, amelynek a kötetben megjelent változatából azonban kimaradt a szövevényes és politikailag meglehetősen kényes történet.²⁹ A *Csapda* fent idézett, bizonyos pontokon akár indiszkrétnek is nevezhető szövegrésze egybevág Gáll később Krassóról adott jellemzésével.³⁰

A regény referenciális utalásai kapcsán érdemes megemlíteni a *Lesen* című, ugyancsak a tatabányai ösztöndíjas időszakban keletkezett karcolatgyűjteményt, amely a *Csapdával* azonos kötetben látott napvilágot. A *Lesen* darabjaira ugyan nem tekinthetünk a *Csapdával* szorosán összefüggő szövegekként, a visszatérő szereplők (például Kurucz) és a szinte megegyező elbeszélői alapállás miatt – nem beszélve az egyazon kötetben való elhelyezés tényéről – a regény és a karcolatok mégis sajátos párbeszédet folytatnak egymással. Az ugyancsak a helyi pártbizottságon játszódó, vagy az ott hallott történeteket felelevenítő rövid elbeszélések lényegében a *Csapda* fiktív világába „emelik be” az életrajzi ént: a regénynél jóval több utalás olvasható Gáll tatabányai gyerekkorára, határon múltjára, sőt az *Obsitosok* című szöveg egyik szereplője vezetéknevén szólítja meg az addig névtelen narrátort: „Mondja, Gáll elvtárs, tud arról, hogy ő – a titkár szemével társamra intett – pofozkodott?”³¹

A narrátort és az életrajzi ént egymáshoz közelítő – Gáll prózájára egyébként is jellemző – gesztusok mellett a helyszíniül választott bányászváros történetére utaló valóságreferenciákat is találhatunk a regényben, dacára annak, hogy korábban idézett nyilatkozatában Gáll azt állította, hogy a

Csapdának „semmi köze nincs Tatabányához”. Az alábbiakban a regény ezen motívumaira térek ki.

*

60

A *Csapdában* a fent már említett „félfikatív” városleírások mellett – amelyek nem nevezik meg Tatabányát, mégis egyértelmű utalásokat tesznek a névtelen város modelljeként szolgáló valós helyszínre – a helyi bányatröszt történetéről szóló beszámolók tekinthetők realiztikus elemeknek.³² Bársony Imre kapcsán már a regény elején szóba kerül a bánya hatos számú aknája, amelyben előbb az ötvenes évek elején, majd körülbelül egy évtizeddel később – a regénycselekmény kezdetét megelőző évben – is súlyos szerencsétlenség történt:

„– A hatos aknán, ahol tavaly is szerencsétlenség volt, ott történt abban az időben [ti. az ötvenes években] egy sajnálatos üzemi baleset. Egy nagyobb arányú baleset...

– Száz halottról beszélnek.

– Száz! Száz! Miért nem mindjárt millió!”³³

Az időpontok és a halálos áldozatok száma alapján feltételezhető, hogy a *Csapda* hatos aknájában történt katasztrófáknak két (különböző tatabányai aknában bekövetkezett) sújtólégrobbanás szolgált az alapjául. A korábbi baleset a magyar szénbányászat legsúlyosabb szerencsétlenségére, a tatabányai XII-es aknában 1950. december 30-án történt robbanásra utalhat, amely nyolcvanegy halálos áldozatot követelt.³⁴ A későbbi – a fikatív történetben Bársony Imre állítólagos letartóztatásához és végleges kegyvesztettségéhez vezető – robbanás helyszíne a Tatabányai Szénbányászati Tröszt XV/A aknája volt, ahol előbb 1962. május 11-én, majd másfél évvel később, 1963. december 4-én történt halálos baleset. Előbbiben heten,³⁵ utóbbiban huszonhatan veszítették életüket.³⁶ Az 1963-as robbanás éppen annak az időszaknak a kezdetére esik, amelyet Gáll István a tatabányai pártbizottságon töltött, logikusnak tűnik tehát a feltételezés, hogy a regénybeli hatos akna történetét az ekkori események ihlették. Ezt maga az író is megerősíti 1981-es, a számokat illetően pontatlan visszaemlékezésében:

„két nagy robbanás volt Tatabányán, az egyik az ötvenes években, egy szilveszterkor, amikor negyvenvalahány ember maradt a bányában, sújtólégrobbanás következtében. Amikor én ott voltam a pártbizottságon, 65-ben vagy 64-ben, volt egy másik komoly robbanás, aminek húszvalahány halottja volt. Az egyik aknát az akkori lehetőségek szerinti legmodernebb módon rendezték

be, és ezzel az igazán jó technikával, új technikával nem voltak hajlandók élni a bányászok. Nem is akartak menni dolgozni abba az aknába, mindig az volt a kényszerképzetük, hogy ott nem keresnek annyit. A vékony acélváz pedig nem tűnt számukra olyan biztonságosnak, mint a nagy, vastag fagerenda, ami folyton recsegett-ropogott a nagy földnyomás alatt. 61 És végül szinte kiprovokálták a robbanást az emberek. Hogy bebizonyítsák, tényleg nem jó ez.”³⁷

Az 1963-as sújtólégrobbanás körülményeinek³⁸ Gáll általi jellemzése lényegében összefoglalja magának a *Csapdá*nak a legfontosabb, az elbeszélés különböző szintjein felvetett dilemmáját: miért idegenkedünk az újdonságtól, korábbi nézeteink revideálásától – legyen szó akár technikai vívmányról, akár újfajta életvitelről, akár egy új politikai rendszerről? A munkásmozgalom „apostoli” nemzedékéhez tartozó Bársony Imre a szándékaiban tiszta, gondolkodásmódjában azonban maradi, emiatt pedig károsá vált funkcionáriusréteget testesíti meg a történetben, amelynek tagjai az elérendő célok hajszolása közben egy pillanatig sem vetettek számot a tevékenységükkel járó áldozatokkal. Gáll később így jellemzi regénye voltaképpen főszereplőjét:

„Maga a főhős, Bársony, ez az Imre bácsi nevezetű szörnyeteg ember az én nagybátyám, aki egy üzemnek volt az igazgatója. Az ő élete, vagy inkább jellemrajza az, amit ebben megírtam. Felbukkan később *Az öregben* is. Valamiképpen jellegzetesnek érzem az alakját, mert a magyar munkásmozgalom ezekkel a nehéz gondolkodású, fafejű, nagyon kemény emberekkel volt tele. A hatvanas évekig szinte ezek uralták a magyar pártot, hogy az egész Rákosi-rendszer létrejötte jórészt azon is múltott, hogy ilyen emberanyag volt hozzá. [...] Ez a típus nagyon foglalkoztatott.”³⁹

Akárcsak Fejes Endre, Sánta Ferenc vagy Csák Gyula fent említett műveiben, a *Csapdá*ban körvonalazódó elbeszélői álláspont is a változóban lévő korhoz történő alkalmazkodás, a célhoz vezető út „újratervezésének” szükségességét igyekszik alátámasztani. E probléma szimbolikus eseményévé válik az 1963-as tatabányai bányaszerencsétlenségről modellezett robbanás és annak kivizsgálása a *Csapda* elbeszélőjének gondolkodásában. S hogy a téma mennyire nem csak ebben a regényben került középpontba Gáll István életművében, arra bizonyítéku szolgálhatnak a *Csapda* és a Magos-ciklus darabjai (köztük a Gáll által is említett *Az öreg*) közötti tematikus kapcsolatok, amelyekről az alábbiakban teszünk említést.

A *Csapda* és a korábbi – Tatabányán játszódó, jellemzően a fiktív Magos család tagjait főszereplőjéül választó – Gáll-novellák közötti legfontosabb 62 egyezések a regény cselekményének idejére (vagyis a hatvanas évek elejére) kiöregedő egykori funkcionáriusok élettörténeteiben ismerhetők fel. Az imént idézett Gáll-visszaemlékezésből kiderül, hogy a szerző éppen ebben a „típusban” szerette volna megragadni az őt leginkább foglalkoztató kérdést, vagyis a (kortól független) elvűség és a (mindig az adott kortól függő) politikai taktika összeegyeztethetőségének problémáját. A Bársonyhoz hasonló idős káderek az elbeszélő szerint éppen alkalmazkodásra való képtelenségük, „nehéz gondolkodásuk” miatt veszélyeztetik az ország előrehaladását, erre szolgálnak bizonyítékul a több Gáll-műben is „újrahasznosított” történeteik.

Bársony Imre élettörténete részletekben derül ki a regény különböző „adatközlőinek” töredékes elbeszéléseiből. Bár nem a bányászvárosból származik, a századelőtől fogva részt vett a helyi munkásság bérharcában és a baloldali mozgalmak szervezésében. 1945 utáni hírnevét és pozícióját a háború éveit alapotta meg, „[n]egyvennégyben a Bányászbizottság helyi vezetője. Fegyveres csoport[ja] Bársony-brigád néven került be a párttörténetbe.”⁴⁰ Az említett titkos bizottságról egy későbbi fejezetben kiderül, hogy tagjai a közeli hegyekben bujkáltak, a német visszavonulás hátráltatása érdekében pedig „fel is robbantottak valami vasúti hidat.”⁴¹ A helyi Bányászbizottság megalakulása és a „szári híd” felrobbantásának motívuma egy korábbi Gáll-novellában, a *Törvényben* is megjelenik, amelyben viszont Bársony neve nem kerül elő, helyette öreg Magos lép fel a csoport vezetőjeként. Bársony és öreg Magos alakja a *Csapdában* jól elkülöníthető egymástól – utóbbi, mint látni fogjuk, mellékszereplőként fel is tűnik az egyik fejezetben –, ugyanakkor az előző példához hasonlóan vannak olyan esetek, amikor a *Csapdában* Bársonnyal megesett egykori történetek más Gáll-művekben nem hozzá, hanem Magoshoz kötődnek. Ilyen például Bársony élettársának halála a második világháború után, amely eseményt Kurucz, Bársony nevelt fiának elmondásából ismerhetjük meg: akárcsak a *Révben* című novellában, a pártmunkával elfoglalt férfinak itt sincs ideje az asszony halálos betegségével foglalkozni: „amikor kijöttünk, megálltunk a folyosón, azt mondja elszorult torokkal: nem lenne szabad magára hagynunk, az ágya mellett kellene ülni – de hát kinek van ideje erre...?! [...] Amire legközelebb bejöttünk a kórházba, már üres volt anyám ágya...”⁴² Bársony és Magos alakjának részleges azonosságára utal Gáll fent idézett megjegyzése is, miszerint ugyanaz a személy ihlette *Az öreg* címszereplőjét is, akit azonban ott nem Bársonynak hívnak.

A Magos-ciklus és a *Csapda* világának „átjárhatóságáról” a regényben említett helyszínek és nevek is tanúskodnak: a Lieber vendéglőről mint a helyi kommunista párt tagjainak 1945 utáni ideiglenes gyülekezőhelyéről itt is szó esik (vö. az *Ablak a múltba* című novellával),⁴³ akárcsak az osztrák származású, a marxizmus teljes irodalmával tisztában lévő és azt terjesztő Tignich bácsiról, aki a „proletárdiktatúra alatt a városi direktórium elnöke” volt,⁴⁴ a tanácskormány leverése után azonban előbb börtönbe került, szabadulását követően pedig kegyelemkenyéren élt a városon kívüli házában (vö. a *Békák esztendeje* és a *Törvény* című novellákkal). Sőt, öreg Magos személyesen is színre lép a *Csapda* tizenegyedik fejezetében, immár rögeszmés öregemberként, aki párnaponta betér a pártbizottságra „Már megint gázolt a maszek!” felkiáltással. Magos bácsi az újság baleseti krónikájában olvasott híradásokból a proletariátus módszeres kiirtására következtet, és minden alkalmat megragad arra, hogy figyelmeztesse a veszélyre a szerinte a régi elveknek hátat fordító, konformista pártvezetést. A narrátor számára Kurucz elmondásából derül ki, hogy Magos egykor fontos szereplője volt a helyi munkásmozgalomnak, kérelhetetlensége azonban egy idő után csak kárára volt a pártnak: 1919-ben lelőtt egy vidéki papot, aki a tanácskormány ellen hangolta a falubelieket, 1945-ben pedig a MÁK főmérnökét, akit a városban ért a szovjet csapatok bejövetele (vö. a *Törvény* című novellával). Kurucz az, aki Magos és Bársony kapcsán összefoglalja a Gáll által „nehéz gondolkodású, fafejű, nagyon kemény embereknek” nevezett régi mozgalmárok és a hatvanas évek „szövetségi politikájának” inkompatibilitásának alapvető okát:

„[Magos szerint a] politika megrohasztja az embereket, csak egy proletár politika van: a pisztoly! Keserűségében még azt is mondta egyszer Bársonyról: két embert nem szabad megölni, csak kétszázat...! Pedig barátok voltak valamikor. Talán hasonlítottak is egymásra. De benne csak Bársony keménysége volt meg, más semmi tulajdonsága. Mint a kő, olyan ember ez a Magos! Mint a kő!”⁴⁵

Magos bácsi a címszereplője *Az öreg* című, 1975-ben megjelent, de ugyancsak a hatvanas években játszódó kisregénynek is, amely a férfi sorsát illetően a *Csapda* folytatásaként is olvasható. Itt is feltűnik Kurucz, aki – megelégedve az általa nagyra tartott Magos lassú agóniáját és folyamatos látogatásait a pártbizottságon – nyugdíjas állást szerez „az öregnek” a bányatröszt egyik legtávolabbi pontján, a Szár közelében található gödrösi szivattyúházban. Lényegét tekintve *Az öreg* sem szól másról, mint az egy évtizeddel korábban megjelent *Csapda*: a kamaradrámába illő szituáció (egy idős, sokat látott

kommunista pártmunkás és egy fiatal, nem túl ambiciózus, leszázalékolt bányász él összezárv a civilizációtól távoli szivattyúházban) a világ folyamatos változásának felismerésére vezeti a szereplőket a történet végére. A mellékszerepben feltűnő Kurucz itt is megemlíti Tignich bácsi és Bársony – a
64 korábbi Gáll-novellákból ugyancsak ismert – közös történetét,⁴⁶ az 1940-es bányászstrájkot, sőt Tignich (Tigris) Gyusza – az *Égi küldött* című novellában is megírt – 1956-os haláláról is szó esik a kisregényben.⁴⁷

A Magos-ciklus záródarabjának tekinthető *Az öreg*, valamint a fent említett példák alapján az ugyancsak a ciklushoz sorolható *Csapda* cselekménye tehát egyaránt a Gáll Istvánt egész életében erősen foglalkoztató probléma, a közelmúltbeli történelmi tragédiák emlékének „megszüntetve megőrzése”, valamint az azokból levonható megfelelő következtetések szükségessége (egyszersmind problematikussága) körül forog. Az életmű központi témájának tekinthető dilemma Gáll életútjára gyakorolt hatásának bővebb bemutatása szétfeszítené e munka kereteit, a felhozott példák azonban talán bizonyítékkal szolgálnak az államszocialista Magyarországon hivatalossá vált történelemkép személyes történelemképpé lényegülésének – a korban egyáltalán nem egyedi – esetére.

¹ Részlet a szerző idén megjelenő, „nem szabadulhatok” című, *Gáll István Tatabányája* alcímű kötetéből.

² Az interjút Pacsek Józsefné készítette a Petőfi Irodalmi Múzeum számára, az eredeti hangfelvételek lelőhelye: PIM Médiatár, OR963, OR964, OR967, OR942, OR942/2, OR1061. A beszélgetés szerkesztett változata kötetben is megjelent: GÁLL István, *Életem, műveim: Részletek 1981–1982* = G. I., *Éjszakai csöngetés*, vál., szerk. CSONTOS Sándor, MÓDOS Péter, Bp., Szépirodalmi, 1984, 361–444. Az itt közölt szöveg nagyrészt megegyezik az interjú írógéppel készített – ugyancsak a PIM Médiatárában található – leiratával, vannak azonban olyan részei a beszélgetésnek, amelyek valószínűleg személyes és/vagy politikai érzékenységük miatt nem kerülhettek be a kötetbe. Munkámban a könyvnyelvi visszakereshetőség érdekében a kötetbeli szövegre hivatkozom, a kihagyott szövegrészek említésekor pedig feltüntettem az interjú eredeti leiratának oldalszámait.

³ *Uo.*, 405.

⁴ Érdekes megoldása a regénynek, hogy az elbeszélő és a szereplők többször is említik ugyan Tatabányát, de mindig mint „külső” referenciapontot, vagyis mint olyan várost, amely nem azonos a történet helyszínével. A városrészek és a földrajzi adottságok bemutatása azonban igencsak beszédessé, például: „Ez a város – hasonlóan Doroghoz, Komlóhoz, Tatabányához – az ország egyik nagy kiterjedésű szénmedencéje fölül épült, két, V-alakban kinyíló hegyvonulat közé. A völgy felső csúcsában a múlt század végéről való az első házcsoport, az Öregtelep. Sorban utána, végig a völgy hosszában: Ótelep, Mésztelep, Újtelep és Tisztviseelő-telep. Aztán már külön nevet se adtak: hatos, hetes, nyolcas telep. A hegyek közül kinyúlva, lent a síkságon, az ötvenes években alapított Újváros és Kertváros.” (GÁLL István, *Csapda*, Bp., Szépirodalmi, 1966, 12.)

⁵ *Uo.*, 195–196.

⁶ *Uo.*, 11.

⁷ Például: FARAGÓ Vilmos, *Politika, erkölcs, irodalom*, Élet és Irodalom, 1967. február 11., 7.; ERKI Edit, *Gáll István*: *Csapda*, Társadalmi Szemle, 1967/6, 134–136.; GYURKÓ László, *Gáll István*: *Csapda*, Új Írás, 1967/2, 125–126.; DANYI Gábor, *Gáll István*: *Csapda*, Palócföld, 1967/2, 92–94.; SZÉKELYHIDI Ágoston, *Gáll István*: *Csapda*, Kritika, 1967/4, 52–53.

⁸ BÉLÁDI Miklós, *A regényről*, Kritika, 1967/3, 8.

⁹ FARAGÓ, i. m.

¹⁰ SZÉKELYHIDI, i. m., 52.

¹¹ GYURKÓ, i. m., 126.

¹² R. TAKÁCS Olga, *Gáll István = A magyar irodalom története 1945–1975*, szerk. BÉLÁDI Miklós, RÓNAY László, III/2, *A próza és a dráma*, Bp., Akadémiai, 1990, 1051.

¹³ Vö. például: „Fejes Endre 1962-ben, a Magvető Kiadónál megjelent *Rozsdatemetőjét* hatalmas olvasói érdeklődés és kritikai visszhang fogadta. A kötetről a kortárs recepcióban számtalan cikk született; az óriási sikert mutatja, hogy több egymás utáni kiadása szinte azonnal elfogyott, a legkülönbözőbb társadalmi rétegeket megszólító lapok hasábjain társadalmi vita folyt a regényről, amelyet számos nyelvre lefordítottak.” (KALAVSZKY Zsófia, *Az ötvenéves Rozsdatemető*, Literatura, 2012/2, 170.)

¹⁴ FEJES Endre, *Rozsdatemető*, Bp., Magvető, 1964^a, 11.

¹⁵ *Uo.*, 327–328.

¹⁶ GÁLL, *Életem, műveim*, i. m., 408.

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ CSÁK Gyula, *Mélytengeri áramlás*, Bp., Magvető, 1963, 148.

¹⁹ *Uo.*, 239.

²⁰ A *Mélytengeri áramlás* elbeszélője egy helyen utal a „tényfeltáró irodalom” aktualitását és szükségességét kinyilvánító, 1962-es SzKP-kongresszusra: „hangoztattam, hogy bátrabban kellene itt Magyarországon is a XXII. kongresszus szellemében előbbre mennünk, hogy nagyobb teret kellene engednünk többek között az irodalom tényfeltáró tevékenységének.” (*Uo.*, 186.) A XXII. kongresszus irodalmi vetületeinek korabeli összefoglalását lásd: CSALA Károly, *A XXII. kongresszus hatása a szovjet irodalmi életre*, Világirodalmi Figyelő, 1962/2, 189–194. (Az itt megfogalmazott fő célkitűzést így foglalja össze a szerző: „Az irodalmi fejlődés gyakorlati-módszerbeli problémáinak és a jövő elméleti problémáinak tisztázása és megvédése elválaszthatatlanok a jelen és a közelmúlt társadalmi változásainak értékelésétől. Magyarán: a *politikai tapasztalatok közvetlen, gyors felhasználásáról van szó az irodalom és általában a művészet területén.*” – *Uo.*, 189. Kiemelés az eredetiben.)

²¹ GÁLL, *Csapda*, i. m., 7.

²² *Uo.*, 9.

²³ Gáll a regényben ábrázolthoz hasonló atmoszférát idéz fel a tatabányai pártbizottságon eltöltött időszakról szóló visszaemlékezésében: „Ez a másfél év, amíg lent voltam Tatabányán, a pártbizottságon, tulajdonképpen az is unalmasnak tűnt. Bementem délelőtt, órákon át ültem. Bejöttek különböző öreg bácsik, hákkel beszélgetni kellett, borzasztó butaságokat mondtak folyton, de hát végig kellett őket hallgatni. Egy ilyen városi pártbizottság olyan, mint egy nagy gyóntató iroda, ide bárki bejöhet, végig kell hallgatni, és csak bólogatni lehet. Hát persze, miután ez a legunalmasabb, ezt mindig rám nyomták. Különböző értekezletre kellett menni, untam őket. Ültem és untam. Még ha én beszéltem, azt is untam.” (GÁLL, *Életem, műveim*, i. m., 404.)

²⁴ „Mert bármi jelenthetett bármit. A jelentés kontextus kérdése, a kontextus a jelentéselvárás, a jelentéselvárás pedig műveltség és világnézeti intenció kérdése volt.” (GYÖRGY Péter, *Mindennapi eset = Gy. P., A hatalom képzelete: Állami kultúra és művészet 1957–1980 között*, Bp., Magvető, 2014, 24. Kiemelés az eredetiben.)

²⁵ GÁLL, *Csapda*, i. m., 234.

²⁶ *Uo.*, 61.

²⁷ *Uo.*, 61–62.

²⁸ *Uo.*, 161.

²⁹ A Krassóról szóló rész a PIM Médiatárában, az interjúból készült leirat 110. oldalán olvasható. Krassó György alakja egyébként Gáll *A napimádó* című regényének Gyurijában is felismerhető.

³⁰ Még egy személyes(kedő) adalék a furcsa szerelmi történethez Gáll Vera memoárjából: „Érdekes volt a párhuzam Krassó György és Gáll között az ismerkedésünkkor. Krassót egy barátnőm mutatta

be a strandon, hazakísért és az úton beszélgetve én azt mondtam, hogy már nem tartom Rákosit kommunista népzébernek. Erre Krassó: »Ha nem lennél ilyen szép kislány, most rögtön behajítanálak a Dunába.« / Gáll-lal egy dunai evezésem találkoztam (ebből született a *Kétpárevezős szerelem*), hazakísérés közben valami politikai kérdésen összevesztünk és tréfásan egymásnak jó akasztást kívánva elváltunk. / Krassó egy hét múlva megkérte a kezem, mire én kidobtam, mert ebből is látható volt, hogy nem normális.” (GÁLL Vera, *Egy nagy szerelem apró morzsái*, s. a. r. MARÓTI István, Bp., Tricolor, 2009, 54.)

66

³¹ GÁLL István, *Obszitosok = G. I., Csapda, i. m.*, 311.

³² Gáll saját bevallása szerint mindössze „egy öreg, féllábú vagy félfarkú portás” életét írta meg „úgyahogy” a pártbizottságon hallott történetek közül (a *Csapda* negyedik fejezetében). Rajta kívül azonban egy másik, Tatabányán a mai napig ismert személyt is megemlíti: „A könyvben volt még egy elég távoli mintakép, most, hogy meghalt, elmondhatom. Szerepelt egy mérnök benne, akinek tényleg az élete is és a leélt események is – amennyire én tudtam rekonstruálni, vagy elképzelni – hasonló lehetett ahhoz, amit írtam. A helyi bányatröszt vezetője, akit Gál Istvánnak hívtak, különben most egy éve halt meg. Folyton félttem, hogy egyszer elolvassa a könyvet és magára ismer. [...] Nagyon okos, de hideg értelmiségi típus volt ez a Gál. Ismertem őt, néhányszor fölhozott Pestre autótól, mert ő itt lakott Pesten és minden este hazajött, és néha engem is elhozott.” (GÁLL, *Életem, műveim, i. m.*, 407.) A *Csapda* tizenkettedik fejezetében egy társasági eseményen éppen csak feltűnik egy Rohr Kálmán nevű, „vékony aranykeretes szemüvegű, energikus arcú férfi”, „a volt trösztigazgató”, akinek az unokaöccse foglalja össze az élettörténetét az elbeszélőnek. Feltehetőleg Rohr Kálmán lehet az, akit Gáll István Gál Istvánról mintázott. (GÁLL, *Csapda, i. m.*, 141–150.) Gál István életéről és munkásságáról lásd: RAVASZ Éva, *Gál István 1917–1979: Egy bányaigazgató portréja*, Tatabánya, Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány, 2004.

³³ GÁLL, *Csapda, i. m.*, 16.

³⁴ A *bánya- és energiaügyi minisztérium jelentése az 1950. december 30-i tatabányai bányászszerecsétlenségről*, Szabad Nép, 1951. január 13., 2.

³⁵ *Nagy részvét mellett eltemették a szerencsétlenül járt tatabányai bányászokat*, Komárom Megyei Dolgozók Lapja, 1962. május 16., 4.

³⁶ *Sújtóléggrobbanás a tatabányai XV/a aknában: 26 bányász életét vesztette*, Komárom Megyei Dolgozók Lapja, 1963. december 7., 1.

³⁷ GÁLL, *Életem, műveim, i. m.*, 406–407.

³⁸ A baleset kivizsgálásáról szóló kormányhatározatot lásd: MNL-OL-XIX-A-83-b 3138/1962.

³⁹ GÁLL, *Életem, műveim, i. m.*, 405–406.

⁴⁰ GÁLL, *Csapda, i. m.*, 13.

⁴¹ *Uo.*, 42.

⁴² *Uo.*, 113.

⁴³ *Uo.*, 97.

⁴⁴ *Uo.*, 94.

⁴⁵ *Uo.*, 136.

⁴⁶ GÁLL István, *Az öreg = G. I., Két regény: A méneszgazda – Az öreg*, Bp., Magvető – Szépirodalmi, 1980, 366.

⁴⁷ *Uo.*, 375. Gáll egyébként a *Csapdában* és *Az öregben* egyaránt rezonőrszerepben fellépő, mindig higgadtságot sugárzó és a párt aktuális irányvonalát jól ismerő és alkalmazó Kurucz „való életbeli” mintájáról is említést tett a vele készült PIM-interjúban: „Kurucz pedig szintén nem tatabányai figura, hanem a katonaságnál volt főhadnagyom, akivel én nagyon jóban voltam, és akiről furcsa módon a honvédségi írásaimban soha nem írtam. [...] Rendkívül humánus gondolkodású, okos. Angyalföldi gyári munkásból lett főhadnagy, s én nagyon jóban voltam vele, mondhatom, szinte apámként szerettem ezt a Kuruczot.” (GÁLL, *Életem, műveim, i. m.*, 406.)

BÁNYAJÁRÁS

(Részletek „Az ékesszólásról”
munkacímű mű fejezetéből)

Ha nem kellene folyton selejtezni,
meglehetne még a kartonom,
a József Attila Megyei Könyvtári,
de ugyan miért lenne meg,
ha én sem őrzöm olvasójegyem.

Alacsony fűtés, ferde aljú,
alig szellőző vágatban a hőség,
számos gép zajának háttérével
a féltérden működtetett
„sűrített levegős fejtőkalapács”.

(A múltba nézek.
A jelenből nem látok szinte semmit.
A múlt is homályos,
onnan is a múltba néztem.
Vakon élek.)

Egy péntek délutáni műszak
vagy túlórázás után nem várt meg
a vállalati busz, és mire bevergődtem
Tatabányára, már nem értem el
az aznapi utolsó vonatot.

A hatodik hétvégén, egy kitépelt lapon
alkalmi verset hagytam üzenetül
tanár-pártfogómnak — abban az időben
nem volt még rögzült szokásom
telefonon egyeztetni látogatásaim.

„Él, mert itt járt.
Jó jel: hord magánál füzetet.
1986-ban,
halottak napján keresett
Ny. Atilla szénbányai csillás”

(Mindenszentek volt, és a „munkakönyvemben”
olvasható „sz.b.cs.” rövidítés
helyes feloldása: „szállító bányacsillás”,
mint fölfedeztem húszegynéhány év után,
már a neten; a többi stimmel.)

Hamar megértettem, hogy a bányamérnök,
az aknász és a vájár mind főnöke a csillásnak;
fronton, ahol a csapatok „harcolnak”,
és hátorszámban egyaránt beosztottja vagyok
szinte mindenkinek, mint ifjú, kopasz közlegény.

A vájár pedig szakma, és akinek papírja van róla —
egyszer a vizsgán valaki semmire sem tudott felelni,
aki amúgy a fronton emberül megállta a helyét,
így mesélték, míg végül meg nem kérdezték tőle:
„Hát tud sórolni?” Azt mindenki tudott, még én is.

Ugye a baltához közöm van,
hurokban lóg az övemről,
ha karom ereje elhagy is,
ugye nem állhat úgy a kezemben,
mint aki sohasem sórolt?

Eleinte annyit ettem, mint szoktam,
reggelire mondjuk egy kifli mackósajttal,
viszont jóval többet aludtam,
ahogy munkából visszaértem a szállóra,
nemegyszer rögtön el-.

69

Egy ízben lent jókora darab szalonnával
kínáltak meg. Aznap friss voltam délután is,
nyilvánvaló volt, hogy a kalória hiányzott
— azután dupla, zsíros reggeli,
és naponta kétszer meleg étel.

Kettőnket adtak a vājār keze alá,
Homolának hívták, mint a „baltafejű fiút”,
elvégeztük, ami feladatot kaptunk,
aztán hátrahagyva munka-helyünket,
rejtekkúton indultunk kifelé.

Nagyot kerülve, szűk vágatokon át
és a végén néhány emeletnyi lépcsőfélén
jutunk el a kas túloldalára,
ott bujkálunk, mintha partizánok,
s egy rakomány mellé gyorsan mi is beszállunk.

Már az öltöző felé mentünk egy folyosón, sikerült,
kint voltunk, amikor egy ajtón kilépve elénk torpant
az aknászunk. „Hát maguk hogy kerülnek ide?” —
kérdézte elkerekedett szemmel Homolára nézve.
„Elég vót!” — felelt meg ő, és aznapra nem kaptunk bért.

Úgy képzeltem, hogy Tatabányán
sok öreg bányászt látok majd,
de mintha eggyel se találkoztam volna,
és arra jutottam, hogy jó eséllyel
mind meghalnak hamarabb.

A huszadik század után nem sokkal, úgy 2003 táján azon kaptam magamat, hogy ülök valahol, valamin és egy könyvvel huzakodom, mert bárhogyan igyekszem is, nem tudok megszabadulni tőle, nem tudom letenni. Holott

70 Faludi Ádám *

EGY LÉPCSŐN

LEMENŐ AKTA:

CHARLES BUKOWSKI

éppen ugyanakkor „vár rám a Föld minden tája, kék az ég, enyém a nyár”, óriási késésben is lehettem volna valamihez képest. Akkor már erősen túljártam azon az időszakon, amikor még előfordulhatott, hogy elő-

ször történik meg velem valami az életemben. Ráadásul egy teljesen egyszerű könyv volt ez; egy *Charles Bukowski* nevezetű, számomra viszonylag ismeretlen felségjelű író könyve, amely a *Tótumfaktum* címet viselte. 2003-ban jelent meg Szegeden ez a Virág Zoltán válogatta írásokból álló kötet.

Bukowskit én addig alig ismertem és ezzel a helyzetemmel végre a magyar népszerűség többségéhez tartozhattam, azaz csalhatatlan voltam általában is, meg akkor is, ha egy csodát félre kellett értenem. (Vagy rosszul értelmezhettem végre egy csodát tévedhetetlenségem biztos tudatában.) Ez a végtelenül kényelmes és elandalító állapot nem tartott sokáig, mert az élet rövidségére való tekintettel mindössze két ülésben a költemények, elbeszélések, riportok és más olvasmányok mindegyikének végére értem. Elolvastam az összes számomra olvashatóvá tett Bukowski-művet. Meg egy korábbi időszámításnak is a végére értem kissé, mert egészen addig minden fellelhető szerzőt, aki majdnem látott már *bozótszüzet* és olvasható nyelven is megjelent, ismertem, de Bukowskit nem. A *Cloaca Maxima* (vagy *Latrina Magica*?) jelentése is csak derengett akkoriban, meg több más bűnös kifejezés jelentése is, amelyekhez ettől függetlenül nagyon jó volt ragaszkodni. *Kérdezd az út porát*, bökte oda John Fante, aki életkoránál fogva egészen biztosan megelőzte Bukowskit, és jó pár gallon (irodalmi és életviteli) üzemanyaggal el is látta, hogy legyen elég ideje és kitartása érdeklődni és tanácsot kérni az út porától. Szót fogadtam én is, mint aki magában leli meg a célszemélyt, meg egyébként is szerettem az út porát és az út porában lenni, és ezt a tevékenységet mindegyre megismételni. Ahogy mondani szokás, utazni szerettem, nem megérkezni. Tehát Fante művét is elolvastam, hogy teljes legyen a képzelenség képe. Bennem, kívülem, köröttem, itt, ott és mindenütt.

A jó írók felülmúlhatatlanok abban, hogyan kell keverni a kevertet és a keverhetőt, erre mindketten – Bukowski és Fante – kiváló példák. Felfedni a nem láthatót és elfedni a nyomokat, miként azt a farkával sepregető róka teszi. Másik eltéveszthetetlen ismertetőjegyük, hogy társaságban úgy

mozognak, mint egy hasba lőtt medve – ami nyilván igaz, mert egy nagy megfigyelő, szintén amerikai író, Kurt Vonnegut mondta. Hozzáteve, hogy ez a megállapítás természetesen csak a jó írókra vonatkozik.

John Fante *sok utódjának nagy elődje*, pocsékolhatnánk el egy olcsó poénnal minden drága kincset, amelyet tőle kaphatott a világ 71 írástudó része. De nem tesszük. A *Kérdezd az út porát* volt Fante nevezetes könyve, amely az említett szellemi és lelki üzemanyaga lehetett némelyeknek, de Bukowskinak mindenképpen. „Fante volt számomra az isten” – fogalmazta meg egyszerűen és tömören Bukowski. Mindenesetre istennek mindenképpen jobb, mint bármelyik isten prózaírónak. És persze egy jó írónak semmi szüksége valamely istenség maszolja mögé húzódva igazgatni a Mindenséget, ez benne van az alapszoftverben, amit a Teremtője utána hajított, amikor kirúgta az Édenből. Utána hajított még egy bádogtáblát is, amely ennek zanzásított változataként is értelmezhető. „Don't try”, amely aztán sírfeliratként is remekül megállja majd és most (then and now) a helyé. Magyarítva talán a „ne próbáld, hanem csináld” közelíti meg a jelentését. Ez áll Bukowski kőtabláján. A sírkövén. De lehet, hogy fordítás helyett ferdítettem. Végül is egyremegy.

Ha valaki nem szereti Bukowskit, akkor is olvassa, abban reménykedve, hogy talán ráakad arra, miért is nem szereti. Ez egy nagyon egyszerű képlet; hasonlít ahhoz, mely szerint minden valamire való focistának az jut eszébe a tizenegyesről, hogy be kell rúgni. Persze a nézők emelkedettebb kultúrájú részének szintűgy ez jut eszébe, ezért nem rohan fejvesztve haza az utolsó bírói sípszót követően, hanem betér a „Sport presszó”-ba egy levezető körre. Tehát örök vesztésként is nyerhetsz, tiéd lehet a legnagyobb balfék cím és a lúzerek királyává is koronázhatnak, ha végképp elvesztetted a tájékozódó képességedet, szaglásodat, hallásodat, látásodat, és a kevéske mindenedet. Te szedegetheted a lócitromokat a fűrészporból nejlonszákba a cirkusz porondján két világszám között. Nincs kísérlet, csak egy megoldás van: mindent akarok, de azt most rögtön. És ha netán álmodból felriadván azt látod, hogy körötte mindenki énekel, és csak te fekszel egyedül hanyatt valami díszes textíliákon fura ágydeszkákkal keretezve, hát elég ha csak akkor érzed úgy: elérkezett az önvizsgálat ideje.

Ki ez a Bukowski nevezetű írás- és minden más-tudó?

Bukowski írásainak minden darabja, azoknak minden része nagy megérteltetés a konszolidált életvitelű erők számára, hogy némileg körmönfontan, de pontosan fogalmazzak. Hiába az irodalmi előzmények sora, a lomha, vén és indokolatlanul nagyméretű amerikai autó és az amerikai álom egyik-másik darabjának mikrotonnal beazonosítható maradványa, a valóság könyvedén elfedi, lerakódik rá keményen, vastagon, mint madárszállásként

hasznosuló barlangok alá a guanó. Azaz madárszar, hogy alig észlelhető fuvalomként Robin Williams is átsuhanjon a *Good Morning Vietnam!* filmdzso-kéjaként ezen a régmúlt álmon. Azaz hiába igyekeznek létezni a valóság, amíg azt írástudatlannak tudott írástudó papírra nem veti. Ha például Hunter S. Tompson a *Félelem és reszketés Las Vegasban* című próbatételének sorai közé, mint aprócska atombombát egy nagy műgonddal összeállított virágcsokorba nem rejti el, hogy „egy törött sörösüveggel szélesített mosolyú veterán”, nem lenne teljes a Pokol Angyalairól keletkezett képünk sem. És hogy a színtelen színtalpak mögött az *olcsóborozó* a neki jutott *olcsóboriska* fogyasztással tölti ki a cselekvések szüneteit ezekben a kalandmentes kalandregényekben? Lehet, hogy nem is szeretne mást. Ott van az írógép a konyhaasztalon, a kopogós, sorvégen csengetős írógép egy adott betűkészlettel; nincs más dolga az embernek, mint megfelelő sorrendbe rakni ezeket a betűket, aztán már elő is bukkan a fehér lapon egy lépcsőn lemenő *akta*; mi atyánk, ki vagy a menhelyen, jöjjön el a te utalványod és a többi, és a többi, ámen.

*

Bukowskinak magyarul legalább tíz könyve jelent meg, elolvasni őket sokkal jobb dolog, mint beszélni róluk mindenféleképpen. Nekem elhihetik, túl vagyok mindkettőn.

*Szövegének megjelenésével köszöntjük 70 éves szerzőnket, szeretettel! (A Szerk.)

VALAMIKOR VAGYON RÉG

Papp Máté: A *Lakhandi* című dalszöveged kapcsán, lokálpatriótaként kérdezem: tényleg becsúszott Kecskeméten negyven feles?

Kettős Tamás: (nevet) Igen... Egy esküvőn voltunk, és irgalmatlanul ment az ivás. Van olyan, hogy egy kortytól berúgsz, mert ugye érzelmi-
leg rúgsz be, s van olyan, mint az idézett multság alkalmával is, amikor számolatlanul megy a kurrutty... Az asztaltársaság egy része számolta a koccintásokat, de hogy ez

A (VAD)SZAMÁRSÁG 73 KETTŐS TERMÉSZETE*

Beszélgetés

Kettős Tamással

most olyan eset volt-e, mint Münchhausen báró barátjánál, aki leemelve időnként koponya-skalpját ki-kiszellőztette fejéből a borgőzt, vagy az „uralt mámor” egy kivételes esete, azt ma már nem tudom megítélni. Talán az utóbbi lehetett.

Győrffy Ákos (ugyan nem volt jelen, de villanyszamárral küldte kérdését): Tamás, elmesélnéd, hogyan úsztad át a Dunát?

K. T.: Győrffy Ákos egy nagymarosi származású költő, író, akivel jó cimboraságban vagyok. Különleges, visszahúzódo legény. A válasz előtt el kell mondjak még egy epizódot az életéből. Egyszer a metrón utazott Budapesten, ahol odament hozzá egy kopasz figura, és elkezdte őt nagyon hangosan zsidózni, ordítózott, hogy mit keresel itt te zsidó gyerek meg ilyenek. Ákos a maga bölcs, nyugodt tekintetével ránézett, és mielőtt az ajtók záródtak volna, föl húzódkodott a felső fogantyúkon, és páros lábbal úgy rúgta mellbe a srácot, úgy, hogy az kirepült a peronra, csattant egy hatalmasat a földön, majd becsukódott az ajtó, és a metró továbbment. Ákos szomorúan körülnézett és fogadott egy-két elismerő kacsintást... Ilyen szelíd kölyök, aki mégis néha csúcsteljesítményre képes.

A Duna-átúszás pedig úgy kezdődött, hogy egy egész éjszakát átittunk Maroson, és hajnalban, a Hangulat presszóban azt mondja Ákos, hogy ússzuk át a Dunát. Körülbelül május elseje-április vége lehetett, nagyon hideg is, ezért azt mondtam, hogy szó se lehet róla. Erre azt mondja Ákos: a barátságért! Nono, mondom, nem húzol bele. A szerelemért! – Nem húzol bele, komám. – Palesztináért! Olyan sok a szenvedés ott. Mondom, nagy csibész vagy ember, gyerünk neki! Levetkőztünk pőre bugyira, aztán az egyik mólóról „Viva Palesztina, Szerelem és Barátság!”-felkiáltással beugrottunk a Dunába. A jakosok éppen arra edzetek, az edző meg ki akart minket verni lapáttal a partra, hogy kifelé gyerekek (látta rajtunk, hogy mi az ábra). De mi nem hagytuk magunkat befolyásolni. Egymástól valami háromszáz méterre elsodródva

– csodák csodájára – végül valahogy kikötöttünk a túloldalon, Visegrádon. Ott újból üdvözlöttük egymást, mint az újjászületett bárányok, rohantunk egymás felé, mint a filmekben a homokos parton meztélláb, hogy megvagy komám?! Ott aztán, elvarázsolva a nagyszerűségtől elmentünk a rév
74 kocsmájába, és alsógatyában még hitelbe ittunk pár kört, majd arra ébredtünk, hogy dudál a komp, menne éppen. Fölrohantunk rá, ahol kacsintgattunk a megrökönnyödött, kedves turistáknak, majd a marosi parton visszamentünk a mólóhoz, ahol a cuccunkat hagytuk. Közben nem vettük észre, hogy a komp alatti fövényen rendőrök helyszíneltek éppen: egy vízbe fulladt embert találtak, aki Esztergomnál eshetett a Dunába. A kajakedző, aki az evezőjével vissza akart tántorítani minket az elhatározásunktól, mikor meghallotta, hogy valaki megfulladt, azt hitte, hogy én vagyok az, és három napig búslakodott a szobájában. Ismeri jól Kinga feleségemet is. Furdalta a lelkiösmeret. Miután viszont megtudta, hogy én még élek, meg akart ölni, és kergetett álló nap. Így történt az eset.

Kertai Csenger: Az irodalmi tér tele van magasan fémjelzett díjakkal, mint mondjuk a József Attila-díj, Kossuth-díj vagy a Csáth Géza-díj. Ehhez képest mi megkerestünk ezzel a Szamár-Díjjal. Ez persze kitüntetés, mégis lehet egy megbélyegzés jellege: hogyan éled meg szamár-léted a társadalomban, s hogy Szamarak Költői-Díjas lettél? Érzed-e azt, amit mondjuk a Kossuth-díj éreztet, ami kiemel a közösségből, majd muzealizálva magadra hagy?

K. T.: Túl azon, hogy spriccel az egó a fülemen, nagyon meg vagyok hatva és tisztelve ettől a díjtól. Eddig csak képzőművészeti díjat kaptam, és amúgy sem jellemző, hogy díjesőben állnék. Ráadásul az, hogy három eleven litera-turista az irodalmon kívüliséget ily módon monitorozza, reflektál rá, az nagyon jól esik. Szóval büszke vagyok rá. Az, hogy a Szamarak Költői-Díj mit jelenthet, először még nem is raktam össze. Azt hittem, a Vadszamarak nevű bandára reflektáltok. Amikor rájöttem, hogy nem, meglepett. Kimerít-hetetlen asszociációs forrás a szamárság, ahogy ti is felelgettetek, számtalan vallási, teológiai, irodalmi vetülete van. Egy szamárnak a megülése pedig sok esetben alkalmassá teszi a szamarat, hogy szentség-hordozó állat legyen. Azzal, hogy Jézus is számárháton érkezik a Szent Városba, szerintem utal azokra az ősi szimbólumokra, melyekkel az ókorban a szamarat illették, és egyébként diabolikus felhanggal is ellátták.

Vácon, a Duna-parton Pempő komámék igazi vadszamar kölykök voltak, de ők azt hitték, hogy úgy hívják őket, hogy Spider, vagy valamilyen nagyon menő nevet akartak adni maguknak, én meg konzekvensen vadszamaraztam a kölyköket. Öntörvényűségükkel, kezelhetetlenségükkel, makacsságukkal és zsenialitásukkal, szelídségükkel olyan alkotó brigád voltak, akiket csak így nevezhettem. Mesélték, hogy egyszer találkoztak a portugál hegyekben egy

vadszamár csapattal, és lenyűgözte őket, ahogy előbukkantak a porfelhőből. Ez a kép végképp meggyőzött, hogy vadszamaraknak tekintsem őket. A Vadszamarak mára egy alkotóműhely lett. (előtte K. T. azÉszakaiBitliszben tolt. – A szerk.) Minden koncert más és más. Nem akarjuk magunkat keretbe, keretek közé zárni. Ennek a játéknak pillanatnyi lenyomata, foglalata egy-egy lemez, ami most is készül, de elsősorban ezt az eleven vadszamár-energiát akarjuk közvetíteni. Sok vendégzenésszel is dolgozunk, de a három stabil ember – Bordás Peti, Major Bálint és Szegő Dávid (basszus-gitár-dob), akiket most is láthattok-hallhattok majd – már egy érett formáció vált: „a Vadszamarakkal csapatom a hidakon, a Vadszamarak ma a kedvenc csapatom, utakon soha, rejteikutakon...” – Éneklem velük-nekik is teli tüdőből.

K. Cs.: A csökönyösség attribútuma is illik rád? A bevezetőben a bibliai Bálám szamarát idéztük, aki csökönyösségében és egyszerűségében mégiscsak az angyalt látja. Vagyis ő képes arra a látásmódra, amire a próféta nem. De nem akarom a szádba adni a szavakat...

K. T.: Ehhez nincs mit hozzátenni, mert annyira önmagáért beszél. De igen, sokkal inkább a járatlan, girbegörbe, alternatív utak tudnak ma az egyenesnek tűnők helyett betalálni, paradox módon. A nagy mainstreammel szemben, amit az arcunkba kapunk erősen, ezek az alternatívák sokkal célravezetőbb kísérleti irányok lehetnek. Ez persze nem garancia arra, hogy az ember bejusson a tutiba, de itt sokkal több vitamint és sokkal több erőt, sokkal több olyan érvényes utazót látok, amit a számar) ebben a formában gyönyörűen szimbolizál.

M. S.: Hogyan tekintesz a szamarak „kett) természetére”? Milyennek látod az alkotó-útjaidat: periféria-félperiféria, underground? Vagy akár saját magadat a társadalomban: mintha kivette-tisztelve is lennél egyszerre.

K. T.: Két-három dolog is eszembe jutott erről. A díj nyilván azért találó, mert tény, hogy nem a kitaposott ösvényeken járok, ahogy az már talán kiderült. Például a rímekben való fogalmazás sem a költészet f) sodra most, mert az irodalmi közeg a rímeket úgymond meghagyta a népnek, a slágereknek, a reklámszlogeneknek és a rap-nek. Én pedig odavagyok a naiv művészetért! Ugyan értelmiségi családban nőttem föl, de nem végeztem iskolákat. „Apám, anyám tanár, így lettem iskolakerülő, de ha a világ végére elmegyek, elmegy velem egy költő, Van négy húgom egy öcsém, és nem vagyok jó bátyjuk, de ha utcámba jönnek mögöttem betömtem sok kátyút. Levadászta szívetem a Börzsöny szépe, én vele jutottam el a Hegyestetőre, vele nem lágyulok, keményedek a hőre, de jó rajtad keresztül belátni a nőbe! Dejó, hogy a lányod nekem is a lányom, ahogy befutott egy szerelmes sínpáron,

nagyvagányan a fővágányon, de jó hogy a lányod nekem is a lányom.” – szoktam énekelni Kingának, a feleségemnek. Épp hogy el tudtam végezni a gimnáziumot, nagy nehezen, pótérettségivel átrugdostak a küszöbön. Augusztus

76 23-án születtem, szerintem jó lett volna, ha inkább év-vesztesként kerülök iskolába. Semmit sem értettem a suliból, a felnőtt világból, a csengetésrendből, az elvárásrendszerből, a kommunizmus frusztráltságából, a diktatúrának a rafinált és nagyon durva, direkt formáiból. Egész egyszerűen „azt se hittem el nektek, hogy 1+1 az mennyi. Antimikulások voltak éjjel-nappal csenni?!” Meg szoktam énekelni az ilyen önéletrajzi ihletű dolgokat. Szóval amint a gimit valahogy elvégeztem, s onnantól kezdve belevetettem magam a nagybetűs életbe. Mindjárt született is egy lányunk. Én tizenkilenc voltam, Kinga tizenhat: a tizenhetedik születésnapjának ünnepi torta-ízével a szájában szülte meg Sára lányunkat. Voltam lovász, kőfaragó, matróz, takarító-kisiparos, segédmunkás, ablakpucoló, könyvárus, énektanár, filmes és egyéb dekoratőr, éjjeliőr, szabadaba, de e változó életformában is a művészi önkifejezés érdekelt s mozgat ma is.

Hamar, tizenévesen felvettek a Fiatal Művészek Stúdiójába. Az van, hogy autodidaktosz vagyok, azaz „Isten ültette lelkembe a hősi éneket”; nem azért, mert rengeteg próbálkozás ellenére a partvonalon ragadtam, hanem mert eszem ágában sem volt felvételizni bárhová. Nagyon komoly mestereim akadtak viszont a Szentendrei Iskolából: Bereznay Péter, Laca és Öcsi (az A. E. Bizottság legendás képzőművész performerei – a Szerk.), valamint az érdi Eöry Emil szobrászművész, akikkel táborokba jártam még a gimis évek alatt. Tizennyolc éves koromtól harmincöt éves koromig nagyon sokat állítottam ki országszerte, Vácon, Pesten, Székesfehérváron, Százhalombattán, Kecskeméten, Szegeden, aztán külföldön is, Bécsben, Vilniusban, Münsterben, Leuvenben, Székelyudvarhelyt... Ezek egyrészt a stúdióval közös kiállítások voltak, másrészt egyéni tárlatok, meg olyan figurákkal való közreműködések, akikkel erőteljesebb kapcsolatban voltam. Egy nagyon erős csoportnak is tagja lettem, ez a 3VLAB Csoport volt, Gaál Józseffel és Szurcsik Józseffel, például. Bárdosi József művészettörténész hozta össze a csapatot: nagyon intenzív két-három évet töltöttünk együtt installációkkal, kiállításokkal. Mesterekkel dolgozhattam együtt, akik azóta főiskolai tanárok és a szakma csúcsát jelentik. Az, hogy az utóbbi tíz-tizenöt évben inkább a reppelés, a slampoetry, a ráolvasás, a szövegelés-szövegírás és az úgynevezett előadóművészet irányába mentem el, kicsit kivett a képzőművészetből. Ugyanakkor sok alkalmazott grafikai munkám van, könyvillusztrációk, plakátkészítés, dekorálások, emellett filmekhez készítek díszleteket, szórakozóhelyeket, magánlakásokat dekorálok.

Az, hogy képzőművészettel, írással, verssel, prózával meg tánccal is foglalkozom, gyakorlatilag infantilis vonásnak tűnhet. De gyerekkorában is mindenki kipróbálja a művészet összes ágát. Mert amikor valaki virágot fűz,

te is fűződ vele, ha festékgombócot találtok, szétfolyatod a papíron, ha homokvárat vagy hóembert építesz, akkor szobrász vagy, illetve építész, ha táncra perdülsz, táncos vagy; énekelni természetesen mindenki énekel, tehát, ha füllent, színész, ha nonszenszeket költ, akkor költő, ha mesél, író, azaz, amikor az ember gyereke önnön kreatúra voltára ráébred, akkor a kreatornak kreativitással próbálja meghálálni a létbe vetettséget. Ez az első reakciója. Amikor viszont becsöngetnek hétévesen, és elindul a felnőtt világnak a rendje, akkor a többség hátra hőköl, és megpróbál igazodni a felnőtt világ elvárásaihoz; akik meg ugye nem hőkölnek hátra, és benne maradnak az alkotásban, azokra meg ilyen félelemmel vegyes tisztelettel néznek a többiek, meg bolondoknak kijáró félsszel – és hát én is ilyen lennék, aki nem tudta kinőni a gyerekkori jókedvű játékokat, és ezért vagyok még most is nyakig benne. „A suliban meg kiszúrták, hogy zúrós gyerek leszek, de megfertőztem művészettel azt, akit csak lehet...”

P. M.: Kik voltak azok a kútfők, „szamarak”, akik a legtöbbet jelentették neked?

K. T.: Nagyon rendszertelenül olvastam, mert noha sokezer könyvünk volt otthon nálunk, én dacból, apámmal való konfliktusok miatt is kerültem a rendszeres olvasást. Inkább csavarogtam, geróztam a telepi fejekkel, Vácon. Aztán néha egy-két pofontól nekiestem a könyvespolcnak, ráesett a fejemre egy-egy kötet, és akkor már csak belekukkantottam, hogy hány az óra. Az inspirációs források nagyon vegyesek. Költők, irodalmárok... De például most kaptam tegnap ezt a pólót, Modigliani-portrék vannak rajta. Modigliani az egyik kedvenc festőm. Van, hogy a festészetből jövő inspiráció gerjeszt bennem irodalmi vagy zenei ihletet, van hogy fordítva. Menekülni akarok a didaktikus történetmondástól vagy versírástól, ami megöli a művészetet. Nem akarok most neveket sorolni... Álomvezetésű srác vagyok. Álmaimon keresztül rengeteg megszólíttatás érkezik, amelyek az életemmel néha egészen elképesztő összefüggésben vannak; mindezek tudatosítását művészi megfogalmazás által például, azt kihívásként élem meg. Azok a művészek érintenek leginkább, akik „dolgozatait” olvasva, olyan érzésem van, mintha azokat én írtam volna. Például egyszer írtam egy olyan verset, hogy: Kettős Tamás: József Attila: Dunánál – és ott van a Dunánál című vers alatta. Annyira beleolvastam magam a szövegbe, hogy akár én is írhattam volna. Vagy, ha nem irodalom: azok a képek a fontosak, melyeket én festettem, de más keze által. Vagy azok a dalok, amiket én éneklek Jim Morrison, Pere Ubu, vagy Pjotr Mamonov hangján, és így tovább.

Ontológiai kérdések izgatnak. Létkérdések. Ősi teremtésmitoszok és a furcsa, kortárs reprezentációk, alternatív, utópiás és disztópikus világok.

Kicsit konfúz lehet ez így, hogy mindezekből rap meg ráolvasás, vagyis gyors beszédmóddal előadott sűrű szöveg lesz, ami valószínűleg javarészt kontrollálhatatlan a befogadó számára, mert olyan gyorsan megy befelé, hogy nehéz kivédeni; mint amikor valaki megátkoz, vagy beszúr egy káromkodást, rontást mond rád, ami elkezd bebogozódni a tudattalanba. Ezeket a hatásköveket direkt nem használom, pedig a rapnek meg a „hip-hopnak” van egy ilyen elképesztő attitűdje, hogy a másikat bevarja meg leoltja. A mágikus műfajnak azt a részét viszont nagyon szeretem, ami nem törekszik arra, hogy azonnal érthető, befogadható legyen, de azáltal, hogy nem szokványos, nem jellemző témákat is szövegbe emel: nem altat! Vallási, filozófiai kérdéseket, intuíciókat, álmokat, szimbólumhalmozást beemelek olyan műfajokba, amelyek utcaiak, nem kanonizáltak, amelyekre ez alapvetően nem jellemző, és ezzel meghekkelem az egyébként is alternatív megszólalást.

P. M.: Bejáratott, zenei riporterhez illő kérdés következik: honnan a név, a Kettős?

K. T.: Ma már ez a hivatalos nevem: Hortoványi-Kettős Tamás. Tizenkilenc éves koromban egyik reggel úgy ébredtem, hogy engem márpedig így hívnak! És mindenkinek be is mutatkoztam újra a baráti körben, így kezdtem el aláírni a festményeimet, így kezdtem el artikulálni magamat. Egyszer csak mondja egy barátom, hogy: figyelj már, te benne vagy a Bibliában! Mondom, mutasd csak: ez Didimus Tamás története, a „hitetlené, aki az empirikus tapasztalás és a hitbéli kettősség emblematisz figurája, aki ugye nem hiszi el, hogy Jézus feltámadt. „És neveztetik Didimus Tamás Kettősnek” – olvastam. És akkor rájöttem, hogy a Tamás maga is kettőst jelent. Tehát a Tamás maga is tamaskodik, hitetlenkedik, kétkedik. Akkor tulajdonképpen én Kettős Kettős vagy Tamás Tamás vagyok, tehát ezzel a névválasztással csak ráerősítettem a saját nevemben rejlő kettősségre. És abban a pillanatban a többféle értelmezés közül az is rám zuhant, hogy tulajdonképpen minden ördögi, diabolikus dolgot is kettősnek neveznek. Mert az egységet követő első ellenerő a diabolikus kettősség, ami. Nem más tehát, mint az egység tagadása. Ezért ábrázolják az ördögöt két szarvval, és ezért is mutatják ezt a metálvillát – mutató- és kisujj nyújtva, többi behajtva. Amikor meg Churchill bedobta ezt a V-betűt, ezt a feltartott kéztartást Aleister Crowleytól, egy nem éppen fehér mágustól kölcsönözte, arra gondolhatott, hogy a fasiszták okkult szimbólumaival szemben már csak ilyen keményebb módon tud a világ fellépni – a „Victory”-nak álcázott ördög-szarv pedig megtette a hatását. Az ördög jelének felmutatását tehát Churchill hozza divatba, ami aztán nagy peace-szimbólumba is átment, noha nem az, viszont ma is a rockandroll alap-fétise, napi fotós kellék. Érdekes, hogy az ind-filozófia, nevezetesen az „adviatavédanta”, csak úgy tudja jellemezni a mennyországot, a nirvánát, mint: „mentességet a kettősségtől”.

Amikor a kettősségnek, mint olyanak ezekkel félelmetes olvasataival találkoztam, már nem lehetett visszacsinálni, hogy hopsz, akkor én mégse vagyok Kettős. Viszont ráébredtem közben, hogy legalább kétfajta kettősség létezik s ebből az egyik negatív, a másik viszont reménykeltő! Mert, 79
hogya a nevem negatív, miként negatív a Kettős, és negatív a Tamás, és ezt egy olyan matematikai képletnek fogom fel, hogy negatív plussz negatív, az bizony még negatívabb irányba rak, még mínuszosabb szitut eredményez, ami nem visz előre; viszont hogya felsorzom, és a nevemet ugyancsak képletként értelmezve, magamat intenzitás-emelésre készítetve megsarkantyúzom, akkor a végeredmény előjelet vált! Nem összeadom a tehát a két jellemzőt, hanem a negatívumok szorzatának intenzitásával villantok a sötétbe, s az már pozitív. A pozitív ráadásul, mint jel, azáltal pozitív, hogy a vertikális világgal metszi a horizontálisat – azaz a mínusz jelét – s ezáltal kijelöli a középpontot, az origót, a metszéspontot, az egyenlőszárú kereszt felmutatása révén. Vagyis kijelöli a térben azt a legkisebb pontot, amelyen keresztül e földi létbe testet öltésünk révén megjelentünk, s amin keresztül, mint tú fokán, távozni is kényszerülünk.

Ha olyan intenzíven élem meg a „kettősségemet”, ahogy a világba vetettségünkkel azt mindenki tapasztalja, akkor akár pozitív is lehet az eredmény. Mert a világba születésünkkel óhatatlanul a kettősségek világába születünk: fönt-lent, hideg-meleg, férfi-nő, saba-daba – már gyerekként megtapasztalod a folyamatos kettősségek világát, a kettősség uralmi pozícióját, a döntéskényszert. De ezen a ponton azt is fontos tudatosítani, hogy a kettős maga nem kettő! Ahogy a víz nem vizes, a tűz nem tüzes, a kettő sem kettős. Csak az lehet kettős természetű, ami rejtett lényegét tekintve: Egy! És hogya ezzel a szorzással, ezzel az intenzív megéléssel sarkantyúzom magam (ahogy ezzel a névátéléssel is,) abban a pillanatban lehetőségként az az egység fog majd előbukkanni, ahonnan kiszakadtunk és ahová visszaérkezni reménykedünk. És hogy mi tehát a kettősség világának az értelme? Mi az egységből való kiszakadásnak az értelme? – A re-unió katarzisa, melynek során az ego által visszaébredek saját alanyiságomra. Kétségkívül: Egység belül!

Hogya lenne egy lovam, annak az lenne a neve, hogy Ego. Vele csapatnám a környéken. Vagy – mint esetünkben -- egy Ego nevű számmal. Az egómat egyáltalán nem akarom úgy eldobni, ahogy azt a szentiratok javasolják: direktben. Mert az számtalan egoista csapdának, ön-be-csapdának szerénytelen, hiú ábrándnak épp ez a melegágya. Az Egót meg akarom ülni, hogy elvigyen aztán egészen hazáig. De ökelme oda már nem jöhet be, a szentélybe, a hálószobába. „Jó ló volt az Ego, jó a viselete, áldja meg az Isten, aki fölnevelte” – ezt a szép altatódalt éneklek majd a kint maradó, küszöbön elszunnyadó Egó nevű lónak...

Közönségkérdés: Hol ragadható meg az említett diabolikusság a számban?

80 K. T.: A számnak a két nagy füle eleve alkalmassá teszi arra, hogy a diabolikusságot megjelenítse. Az hogy az istenség diabolikus arcát jelenítjük meg, vagy a másikat, az rajtunk áll. A magyar nyelvben is, ha az Isten szavunk mássalhangzósorát vesszük: stn, az megegyezik a sátán mássalhangzósorával. A kettősség megélésétől függ, hogy melyiket valósítja meg az ember. Tehát művészetünk, kultúránk, iparkodásunk, technológiánk, civilizációképünk, emberképünk határozza meg ezt a manifesztációt. És fordítva: különböző emberkép, civilizációkép stb. manifesztálódik a különböző korszakokban. Az biztosnak látszik, hogy most valami olyan arcúlatára kíváncsi az ember gyereke, amin eddig féket tartott. „A végső mérgek kibocsátásának az ideje”. Ez van most – ahogy azt olyan szépen fogalmazza meg az ind, szanszkrit terminológia.

K. Cs.: Én inkább azt gondolnám, hogy az Isten az a valami, ami mentes ettől a kettősségtől.

K. T.: Igen. Igazad van. Ez a mi nagy kérdésünk, ahogy egy dalomban is megfogalmaztam: „Egóból iga, a telitaliga, vagy egóból ige, az Ige Ligete!?” Van viszont egy másik értelmezése az isten-fogalomnak: ez az Ős-tenmagad ami ez énekelteni velem olykor: „Ős tenmagam járatlan útja vagyok, aki járt utat csak járatlanért hagyott ott... soha nem hagyott...” Ez a dolog tényleg mentes a kettősségtől. De a világba születve kétségtelenül a kettősségek világába érkezel. Amikor Jézus megkísértése megtörténik ott a fennsíkon, az egy döbbenetes történet – de vajon ki jegyezhetette mindezt le? Ez egy filozófiai, sőt ontológiai nagy kérdés. Mert ott tulajdonképpen mintha Isten önmagával beszélgetne, és mintha sátáni arcának mondana nemet, mintha önkorrekciót hajtana végre, azzal, hogy fölkinálja, mintegy magának, a világot, de mint végső lakhelyet elutasítja, az összes világi hatalmi lehetőségektől az öröklétet megvonja, és ezzel annak a hiú ábrándnak mond ellent, amelyik belevarázsolódva megrészegülne önnön földi lehetőségeitől, maga alá akarván gyúrni a szellem végtelen lehetőségeit. Jézus mintha azt a keleti bölcsességet reprezentálná, amelyik valahogy úgy szól: „A világ híd. Úgy kelj át rajta, hogy nem lépsz rá.” Evvel szemben a hídpénz vámszedői mostanság mintha mérgükben fel akarnák robbantani a hidat. Kutyaúl kivannak épp.

M. S.: A Lakhandi című dalotokról kérdeznék. Ugyanis van nekünk ez a Forráspont rovatunk az Új Forrás folyóirat online felületén, aminek elnevezését ebből a dalszövegből kölcsönöztük. Nem ismertem ezt a szót, de utánanézttem, és ez egy szleng változata a lakás, lakhatás szavainknak. Mintha a „lakhandi” az élettérnek perifériára szorulását fejezné ki: szlengbe, undergroundba; ugyanakkor életbölcséleti áthallása is van a hangalaknak, amivel mintha a dalszöveg is játszana. Mit jelent számodra ez a szó?

K. T.: A lakhandi az kégli. Ez egy önéletrajzi ihletettséű nóta. Dunakanyari fejeknek, barátaimnak írtam, mikor Pestre költöztem, már hét vagy tíz éve. Ha keveset vagyok a Dunakanyarban, akkor álmodok vele. Identitásom szerint kanyari fej vagyok, de most Pesten élek-félek-kefélek-mesélek-tereferélek-mendegélek – kóbor lélek. Hontalanság érzés is van ebben. Most nem vagyok otthon se itt, sem a Dunakanyarban, csak vándorlok, úgyhogy erről a vándorlásélményről is szól a Lakhandi. Meg egy igazi lakhandira való vágyakozásról is: egy kéglire, egy kunyhóra, egy bázisra, egy otthonos műteremre. Ez viszont egy belső bázis-igény, mert kívülről nem ilyen drámai a helyzet, fűtve a lakás, feleségem énekel a konyhában, készül a curry! És a dal vége is arról szól, hogy „mindenre találok megoldást, de nemcsak a megoldást keresem, hanem a forrást, a forrást, ahol szomjat oltok, meg a forrásban lévő, a forráspontot.” Végül pedig „egyedül születtem, de nagyon sokan halok, mert a barátaim vagyok, meg a szerelmeim vagyok, síromra meg írjátok, hogy »Ragyog Aki Vagyok«! Testemet meg itt hagyom, oszt egyék meg a sasok.”

*A Szamarak Költői-Díjat 2020-ban Kettős Tamás kapta. Az itt közölt interjú a Nyitott Műhelybeli díjátadón elhangzott – Kertai Csengettel, Makáry Sebestyénnel és Papp Mátéval folytatott – beszélgetés szerkesztett változata.

Új Forrás 2021/1 – A (vad) számárság kettős természete
(Beszélgetés Kettős Tamással)

LAKHANDI

A múltkor arra ébredtem, hogy látom alszom, mint a tej.
Erre egy alvótól meg nem rossz rím, vagy nagyon rossz, hogy fej?

Na akkor megfejem a fejem, lássuk mire emlékezem,
Ha befagyott az emlék, hát meglékelem.
Szétszerváltam semmibe, de sokmillió percet,
És cigiztem már annyit, mint a Nikotinherceg,
Voltam én is délceg, egész szeg, meg félszeg,
Egyenleget vonnék, de még nem állt meg a mérleg.
Voltam nagyon szar arc, és voltam becsületes,
Egy kecskeméti esküvőn becsúszott negyven feles.
Egyszer nagyon megverték a zsaruk, még Vácon,
És szedáltak már le kómába kórházi ágyon,
Keltem luxusfotelhotelben, meg zártosztályon,
Festettem már remekművet, viszi egy-két vászon.

Lakom az univerzum közepétől jobbra három,
Túl az ősrobbanáson, meg egy önkutatáson,
Túl egy-két megpróbáltatáson, de innen vagyok még a megszámloltatáson.
Születtem Fehérváron, megnőtt a fejem Vácon,
Aztán ablakomon befigyelt a visegrádi várrom.
Ingáztam eleget álom-állomáson, mire valósággá vált egy budapesti álom.

Látom, hogy lángokban állnak a házak, ég a város, ég a ház is,
De nemcsak az egyház, hanem ég száz is,
Mert be lett ide csatornázva száz kanális, be lett ide csatornázva száz kanális.

De Budapest nem süllyedt el, megvárt, Budapest nem süllyedt el, megvárt.

Pesten kicsit hamarabb a fekete hó, feketepiacon több az ázsiai szó,
 Budapest egy bolygó, ahol sok az imbolygó, de imbolygók közt kevesebb a
 helyi szavazó.

Pesten nincsen Buda. Befelezi a Duna. Budapest a hidak. A hidak Pest-Buda.
 Látom, hogy a városnak köldöke az nincsen, lógunk papírmáséfigurák a vas-
 kilincsen,

Marakodik a brigád a maradék kincsen, mert nincs a meccs lejátszva még min-
 den szinten.

Szinte minden héten adózok a tolvajoknak, ajándékokat amikor kirabolnak,
 A hétben meg a nyolcban hallod mennyit gyalogoltam,
 Mikor ellopták a bicajom, a cangám a holdban,
 Na innen szép nyerni, ahol már annyira nincs semmi,
 hogy a Van Gogh napraforgóját is meg kéne már enni, ennyi.

Néha elveszítem az eszem, mert olyan sokat tudok,
 Mint a tudósok, a papok, okostojás professzorok,
 Pedig nem tanulok több matekot, nem olvasok blogot,
 De nyílveszővel átütöm a gordiuszi – bogot.
 Néha leelőzöm magamat, mert olyan gyorsan futok,
 Mint a sivatagi viharban a buta futóhomok,
 Néha meg elveszítem magamat, mert olyan sokan vagytok,
 Mint a számítógép gyomrában a számtalan számsorok.
 Játszottam és dolgoztam és nagyon sokat rontok,
 Ha széjjelcsapom magam, kegyetlenül behokkolok,
 Látom ennél mélyebbre már nem ásnak a sorok,
 Akkor átúszom a Dunát, jöhetnek a magaslatok:

Sejtéseim csokrok, tudományos tanok,
De csak egyetemi katedrákon taníthatatlanok,
Mint a mesék meg a mondák, amit elnyeltek a habok,
Én felkelek s a paradoxonoknak odabaszok!
Nem laknak jól velem a démonok, a poklok,
ördögi körökből, ha kereket oldok
Elbújok a szóban, a nyílt inkognitóban,
Arcomat se látni, tükörkép a folyóban.
Mevágták a homlokom a táltosok, a tudók,
Hogy megtudjam, hogy mi lesz, ha megtudtam, hogy mi volt,
Megéreztem Budán Buddha lehelletét,
És állok harmadik szememmel Jézus tekintetét.

Mindenre találok megoldást, de nemcsak a megoldást keresem, hanem a forrást,
A forrást, ahol szomjat oltok, meg a forrásban lévő, a forrásponot.
Én egyedül születtem, és nagyon sokan halok,
Mert a barátaim vagyok meg a szerelmeim vagyok,
Síromra meg írjátok, hogy Ragyog Aki Vagyok!
Testemet meg íthagyom, azt egyék meg a sasok.
Mindenre találok megoldást, de nemcsak a megoldást keresem, hanem a forrást,
A forrást, ahol szomjat oltok, meg a forrásban lévő, a forrásponot.

VILÁGSZÁM: A NYÍLT SZÍNI (ÉLETHŰ) HALÁL

Szereplők:

IKSZ, a színész

A közönség (?)

A Színház igazgatósága (közlemény szinten)

A szín: lerobbant, polgári atmoszférát sugárzó szoba és berendezése. Komód fényképtartókkal, ebédlőszekrény, kopott heverő, könyvespolc hiányos lexikonozatokkal, szedett-vedett ülőgarnitúra stílustalan dohányzóasztallal. Valamelyik falon régen megállt falióra függ. Egy állólámpa sárgás fényt árasztó, repedt ernyője alatt karosszékben IKSZ, a színész ül, akinek csak nagyméretű hajtókával ékesített kockás posztónadrágba bújtatott, keresztbe vetett lábai láthatók, mert a közönség (?) fürkésző pillantásai elől felsőtestét és arcát a kezében tartott lepedőnyi szétnyitott újság takarja el.

Dramai szituáció: IKSZ, a színész régi újságot olvas. Színpadi jelenléte alatt egyetlen egyszer sem lapoz, s csak néha, alig észrevehetőn, mintegy jelzésszerűen rezzennek meg kezében az újságlapok. A függöny szétnyílását követő, lassan múló percek – valóságos, nem színpadi idő! – feszültségét oldva az újság mögül IKSZ, a színész halk, később egyre élesebb ciccegéseket hallat. Hol csak egyet-egyet, hol meg folyamatosan, feltehetően az olvasottakra reflektálva, csodálkozását vagy méltatlankodását kifejezve cicceg. A körülbelül kétoldalnyi olvasási tartam – ez is valóságos, nem színpadi idő! – elmúltával a ciccegés váratlanul félbeszakad, és érezhető, hogy IKSZ, a színész addig természetesnek ítéltető testhelyzete kényszeredetten kimerevítetté válik. Amikor az újság kezéből kicsúszva alig hallható finom surrogással kísértén az ölen keresztül a lábai mellé, a padlózatra hull, látható lesz, ahogy festett kakastarély-frizurával koronázott feje félrebicsaklik, szemei fennakadnak, kezei görcsbe rándulnak, s így, e tragikusnak minősíthető (nagy alakítás!) helyzetben a test valahol az ülő és a fekvő, tehetetlen állapot határvonalaán élettelenül elterül.

A nézőtéren, a közönség (?) körében váratlanul tapsvihar viharzik végig, de aztán viszonylag gyorsan elcsitul valaminő tanácstalanságban. Az állólámpa fénye fokozatosan elhalványul, majd kialszik, a függöny összezárul.

86

(A Színház igazgatósága másnap – színpadi idő! – a drámai mű zárófejezeteként tárgyilagos hangnemben megfogalmazott hivatalos közleményt ad közre:

Mély fájdalommal tájékoztatjuk színházunk és színjátszásunk híveit, hogy IKSZ, a színész – szerepével mesteri módon eggyé válva, a legnagyobbak nyomába lépve, egy színész számára a legszebb tragikus sorscsapást elszenvedve: „a színpadon szeretnék meghalni” – a tegnap esti (színpadi idő!) előadáson elhalálozott. IKSZ-et, a színészt a Színház saját halottjának nyilvánítja, temetéséről később intézkedünk. A nagy sikerre való tekintettel az előadást (viszonylag) változatlanul műsoron tartjuk, jegyek elővételben közönségszolgálatunknál vásárolhatók.)

VÉGELGYENGÜLÉS-PERFORMANCE (TŰZVÉSZ AZ IDŐSOTTHONBAN)

A szín: emberek halálából, illetve elhúzódó haláltusájából üzleti sikeret kovácsoló öregotthon („A Boldog-Humánus Vég Háza”) csaknem teljesen elhagyatott szobája. Balra zárt ajtó, jobbra homályos üveggel de-rengő ablak. A sarokban régen használt, rozsdás infúziós állvány, mellette ütött-kopott éjjeliszekevény kiürült petpalackokkal, és félig nyitva egy való-színűtlenül keskeny, horpadozott fém öltözőszekevény áll.

Az ablak alatt, a csempézett falnál – egy-egy lap néhol már le-hullott – fehér kórházi vaságyban gyűrött párnák és takarók között egy megbecsülhetetlen korú, inkább öregnek, mint fiatalnak feltéte-lezhető, vélhetően férfi nemű alak fekszik. Hörög. A félhomályban alig kivehetők a vézna test ágyneműhalmokba süllyedő körvonalai. Ese-tenként felnyúl, és meghúzza az ágy fölött lógó, gézből font jelzőzsi-nórt, amelynek hatására kissé megkésetten éles csengettyűszó hallatszik, de a jelzés hatástalan marad.

A hörgés néha elhalkul, zihálásba vált, majd újra felerősödik – ez az akusztikus, helyváltoztató mozgást, akciót, különösebb jelen-tőségű cselekvést nélkülöző, ámbár nem teljesen konfliktusmentes dramaturgia akár kiváló hangjáték-prezentáció gyanánt is megállná a helyét, de vitathatatlan, hogy ebben az esetben némiképp tompulna a totális személyes (vagy személyes totális) befogadói élmény. A vi-zuális effektusoknak köszönhetően eldönthetetlen ugyanis, hogy a (hang)jelenségek és az alkalmoszerű zsinórhúzó-mozdulatok – ame-lyeket most már csak ritkábban, igencsak rapszodikusán kísér a cse-ngettyű megszólalása – monoton ismétlődések, vagy a végkifejlet felé sodródó, újabb és újabb apró motívumokkal gazdagodó (pl. a színházban ki-tört tűzvészre figyelmeztető, vörös színű vészriasztó jelzés fényjelenségeivel együtthangzó), hol felgyorsuló, hol lelassuló, ütemezett történések. (Mind-eddig senki sem tudott választ adni a tűz-riasztójelzés vörös fényű alkalma-zásának paradoxonára, amikor egyértelmű, hogy pl. a kék vagy a zöld sokkal megfelelőbb és kontrasztosabb lenne.)

Az egyre gyakrabban megnyúló csöndek és mozdulatlanságok (elte-kintve persze a „nézőtéren” kitört, menekülésbe torkolló, alapvetően indo-kolt pániktól) mintha azt sugallnák, hogy itt a végkifejlet, hogy a produkciót most már belengi valamifajta visszafordíthatatlanság, de aztán mégis újra-éled a hörgés-zihálás egy-egy kétségbeesett zsinórhúzással változatossá avat-tott folyamata.

Az első felvonás (?) vége közeledvén résnyire nyílik a szoba ajtaja – mintha óvatosan belesne valaki –, de aztán újra bezárul. A fémszekrényből viszont váratlanul tárgyak zuhannak ki és terülnek szét, tornyosulnak fel a szoba fekete-fehér járólappal kirakott padlózatán: okkal feltételez-

88 hetnék a performance résztvevői (ha még most is jelen lennének), hogy egy ilyen, viszonylag kis szekrényben el sem férhetne valójában ennyi tárgy. Egyszer száraz, kemény koppanásokkal, máskor élénk csörömpölésekkel egymás után hull ki (minden bizonnyal a hajdani életút szimbolikus rekvizitumaiként, egyszersmind a kellékes jutalomjátékoként) egy gyermekocsi, egy roller, egy iskolatáska, egy színes ceruzakészlet, egy pár cipő, egy hátizsák, egy biciklipumpa, egy műanyagpohár, egy hordozható magnetofon, néhány könyv, egy fényképezőgép vakuval, egy szemetesvödör, egy televíziókészülék, egy nyugágy, egy járókeret stb. A rekvizitum-halom egyre nő, és fokozatosan betéríti az ágyat is. A tárgy-áradat elcsitultával – alapjaiban változott meg, alakult át a szoba jellege és atmoszférája – teljes mozdulatlanság és mély csend honol a színen, s nem tudható – a figyelmet ugyanis meglehetősen hosszán és koncentráltan az öltözőszekrény körüli földindulás kötötte volna le – hogy az ágyban fekszik-e még valaki, és ha igen, akkor valójában is jelen van-e még?

Nincs végső válasz, nincs megoldás, a performance itt váratlanul félbeszakad.

A fagyossá merevedő hangulatot némiképp oldja, hogy a nézőtérít követően automatikusan bekapcsol a kítűnően működő, perfekt színpadli esőzető berendezés is.

A (japán) tűzoltók későn érkeznek, itt dolguk már nincs semmi.

W.

a fajok eredete

Talpad alatt a fajok eredete.

Ismerős illat idegen hálósobában.

hogy kerülsz ide

hogy jutsz ki innen

Idegen hús fájdalma saját és élő gyomorban.

Széttöröd a Vesta-szobrot.

Hangtalanul lépkedsz,

a fajok csontjai ropognak

meztelen talpad alatt.

hogy kerülsz ide

hogy jutsz ki innen

Saját gyomrod szájában vagy felfedezve,

te új és idegen állat.

Világoskék padlón hasalva olvasol.

a Fajok eredete

a Fajok illata

a Fajok szobrai

Ami te vagy, az idegen hús fájdalma

a családi tűzhelyen.

Hangtalanul roppanó parketta

meztelen talpak alatt,

mikor megtudod, ki volt Darwin,

és rájössz, hogy Vesta halott.

90 HUMUSZ

Szemeim közé kenem a vizet a csempéről.
Fürdőszobám, patakom.
Homlokom a páfrányok táptalaja.
Esőerdőm, nappalim,
én is humusszá porladok?
Szent leszek, leborulnak hozzám az istenek.
Szemeim közé vizet kenek.
Felkent vagyok.
Ósgyökerem, gerincoszlopom,
csempém, esőerdőm, patakom,
csukott szemem.

ALMÁK ÉS ÁLMOK

5 átirat B. A. emlékére

1.
mint egy lassított álomban
a tálon összegurult almák
héja naponta változik meg
ránkosodik a húsup édesebb
lesz készülnek rohadni már

2.
almák mozdulatlan
gömbje egyre csak
lebeg a tál mélye egy
végtelen álom fölött

3.
az almák vagy álmok
pirosa sárgul sárgája
barnul a barna pedig
fekete lesz végül így
múlok én is és senki
nem tudja hogy mi
zsugorodik a szívben

93

4.
ebben az álomban már nem
változik semmi csak az idő
folyt szét az almák között

5.
milyen egyszerű lenne végre
belátni már hogy nincs álom
nincsen valóság és nincsenek
almák sem semmilyen tálon

95

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLEYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR,
SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

FEHÉR ENIKŐ, HEROLD RENÁTA, KERTAI CSENGER, MAKÁRY SEBESTYÉN, SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BARI KÁROLY, BUJI FERENC, DUKAY BARNABÁS, CSEKE ÁKOS, GERLÓCZY GÁBOR,
KRULIK ZOLTÁN, MONOSTORI IMRE, MUZSNAY ÁKOS, TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.